

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Rigorózní práce

Dušan Radovanovič

British Broadcasting Corporation

za druhé světové války (1939-1945)

Vedoucí rigorózní práce

Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Praha 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, výhradně s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized 'M' followed by a horizontal line that curves upwards at the end.

Chtěl bych poděkovat vedoucímu rigorózní práce doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D. za ochotnou a pečlivou pomoc a svým kolegům a přátelům – Mgr. Michalu Ulvrovi a Mgr. Vítu Strobachovi za řadu technických i metodologických připomínek a nápadů. Největší dík pak patří mé mamince Michaele za celoživotní podporu a toleranci.

OBSAH

ÚVOD	1
1. POČÁTKY BBC.....	6
1. 1. Zrod rádia a vznik BBC.....	6
1.2. Základní vývoj BBC v meziválečné době	8
1.3. BBC a zpravodajství.....	12
1.4. Analýza vysílacího monopolu	14
2. VSTUP BBC DO VÁLKY	17
2. 1. Organizační a personální změny ve vedení BBC.....	17
2. 2. Otázka převzetí BBC.....	21
2. 3. Nešťastný začátek.....	23
2. 4. Forces Programme	28
3. BBC V PRŮBĚHU VÁLKY	32
3. 1. Bitva (nejen) v éteru	32
3. 2. Organizace a reorganizace.....	45
3. 3. Programová skladba vysílání	55
3. 3. 1. Informovat a bavit	55
3. 3. 2. Kampaně	61
3. 3. 3. Reportáže	63
3. 4. Propaganda a cenzura.....	66
4. WORLD SERVICE.....	79
4. 1. Počátky zámořského vysílání.....	79
4. 2. Zámořské vysílání v době druhé světové války.....	84
5. EVROPSKÉ VYSÍLÁNÍ	93
5. 1. Fungování Evropské sekce.....	93
5. 2. Vysílání do okupované Evropy – „Intelektuální invaze na kontinent“	99
5. 3. Rozhlas a politika	108
5. 4. Vysílání do Německa a Itálie – „Ostřejší než břitva“	123

6. ČESKOSLOVENSKÉ VYSÍLÁNÍ.....	128
6. 1. Fungování československého rozhlasu.....	128
6. 2. Kritika rozhlasu ze strany armády, žurnalistů a domácího odboje.....	139
6. 3. Problematika československo-britských vztahů v rámci BBC.....	146
ZÁVĚR.....	153
BIBLIOGRAFIE	156
Prameny	156
Nevydané prameny.....	156
Vydané prameny	156
Odborná literatura	158
Internetové zdroje	160
Přílohy.....	161

Úvod

Kdyby BBC omylem odvysílala zprávu o smrti premiéra Jižního Vietnamu, druhý den by ho v ulicích Saigonu nikdo nepoznal...¹ Takto vzpomínal bývalý ředitel zahraničního vysílání BBC Oliver Whitley na rčení, které se s oblibou tradovalo v Saigonu v době vietnamské války. Ať už je tato historka pravdivá, nebo není, výstižným způsobem ilustruje respekt, jakému se Britská rozhlasová společnost (*British Broadcasting Corporation* – BBC) ve druhé polovině 20. století těšila. BBC je ostatně dodnes považována za nejdůvěryhodnější světové médium a jako takové zůstává symbolem mediální profesionality. Tuto elitní pozici si BBC z velké části vybuodovala právě v průběhu druhé světové války. V dramatickém období největšího světového konfliktu v dějinách se stal rozhlas primárním zdrojem aktuálních informací; vládě umožňoval rychlé a účinné zveřejňování bezpečnostních pokynů a prostřednictvím cílených kampaní ovlivňoval chování obyvatelstva. V nálety sužované Británii hrál rozhlas neobyčejně významnou roli i při povzbuzování morálky. V době, kdy se nedostávalo běžných způsobů odreagování, umožňoval lidem alespoň na chvíli uniknout krušné realitě. Rozhlasový přijímač proto zdomácněl téměř ve všech britských rodinách, napříč sociálním spektrem. Nikoli náhodou získala BBC právě ve válečných letech přezdívku „tetička“ (*Auntie*).²

Zatímco ve Spojeném království si BBC vytvořila pevnou pozici již v meziválečném období (nutno dodat, že k tomu významně přispěla absence domácí konkurence), respekt na světovém kolbišti si musela teprve vydobýt. Zde se v „boji o posluchače“ střetla, mimo jiné, s konkurencí nacistických stanic. Význam zámořského vysílání svým způsobem ještě převyšoval jeho domácí úlohu, neboť pro obyvatelstvo (nejen) porobené Evropy

¹ Hale, Julian; Stuart, Anthony, *Radio Power. Propaganda and International Broadcasting*, London 1975, str. 48.

² Tato přezdívka se poprvé objevila již v meziválečném období za vedení Johna Reitha, obecně se nicméně ujala až v době druhé světové války.

představovalo rádio téměř jediný zdroj informací nezkraslených nacistickou propagandou a jeden z mála kontaktů se svobodným světem. Sledovat vývoj BBC v letech druhé světové války tak mimo jiné znamená být svědkem přerodu rozhlasové stanice, jejíž význam nepřesahoval hranice Britských ostrovů, v mohutnou a komplexní společnost, které se zájmem naslouchali obyvatelé celého světa.

Tato práce si klade za cíl nastínit fungování a vývoj Britské rozhlasové společnosti v dramatickém období druhé světové války. Tento úkol vyžaduje v alespoň nezbytné míře základní analýzu organizační struktury celé Společnosti. Stejně tak se nelze vyhnout představení nejvýznamnějších programů, jejich klíčových interpretů a dalších výrazných rozhlasových osobností. Zároveň jsem se však snažil soustředit na témata, která považuji za nejvýznamnější jak z pohledu vymezeného studiem BBC, tak v rámci obecnějších otázek spojených s problematikou médií. Jedná se o otázku nezávislosti rozhlasu, o nebezpečí plynoucí z přehnané státní kontroly na jedné straně a z ekonomických tlaků vedoucích k bulvarizaci médií na straně druhé. Dále jde o strategii propagandy, způsob, jakým docházelo k ovlivňování obyvatel, a o problematiku cenzury. Stejně tak jsem se snažil spíše než na obsah jednotlivých rozhlasových programů soustředit na analýzu jejich propagandistického využití a případně na analýzu jejich zasazení do tehdejšího politického kontextu.

Při zpracování tak obsáhlého a mnohvrstevnatého tématu, jakým analýza válečné BBC bezesporu je, hrozí nebezpečí, že badatel ve snaze o široký záběr „sklouzne“ k povrchnímu popisu a nepronikne tak říkajíc „do hloubky“ problému. Proto jsem se rozhodl obohatit studii podrobnější sondou do fungování jedné z nejvýznamnějších částí BBC – do evropské sekce a v rámci ní ještě věnovat pozornost československému vysílání. Domnívám se, že takto zvolený přístup, spojující celkovou strukturální analýzu s konkrétními sondami, umožní komplexnější vhled do problematiky fungování BBC.

Evropské vysílání bylo v mnoha ohledech klíčovým úkolem britského rozhlasu. Na tomto poli docházelo k propagandistickému střetu s nacistickým protivníkem, zde se bojovalo o sympatie a o podporu obyvatel ostatních států. V neposlední řadě mělo evropské vysílání zásadní význam při komunikaci s odbojem. Po podrobnější analýze fungování evropské sekce, spojené s nastíněním role jednotlivých národních vysílání, se bližším způsobem zaměřím na československé oddělení. Tento výběr je pochopitelně motivován zájmem o dosud neprozkoumanou část našich dějin, zároveň však představuje případovou studii, jež lépe poodhalí fungování jednotlivých národních sekcí a objasní problémy, se kterými se musela tato oddělení potýkat.

Pro pochopení situace BBC na počátku války je nezbytné analyzovat okolnosti vzniku Společnosti a její následný, na britské poměry relativně neobvyklý vývoj v meziválečném období. Ve druhé kapitole jsem se snažil zhodnotit úlohu rozhlasu na začátku konfliktu, tj. analyzovat hlavní obtíže, kterým musel v nové situaci čelit, a kroky, jež vedly k zefektivnění jeho fungování. Třetí nejobsáhlejší část práce je analýzou samotného fungování BBC v průběhu válečného konfliktu. Zabývá se rozhlasovým „bojem o duši“ posluchače, který britské rádio svedlo s Goebbelsovou propagandistickou mašinérií, dále představuje prudký rozvoj celé Společnosti a s ním spojené programové i organizační změny. V závěru dostane prostor již zmíněná analýza propagandy a cenzury na vlnách BBC.

Stručné uvedení do problematiky zahraničního vysílání je pouze „odrazovým můstkem“ pro podrobnější rozbor fungování Evropské sekce. Zde kladu důraz na analýzu úlohy rozhlasu při organizaci propagandistických kampaní, jeho přínosu pro morální podporu obyvatel okupované Evropy a jeho využití v boji s nacistickou ideologií. Poslední kapitola je věnována historii československého vysílání. Snaží se představit základní fungování této sekce a osobnosti, které v její činnosti hrály klíčovou roli. Dále se zabývá vztahem mezi

Čechoslováky a britskou vládou a pojednává o kritice ze strany představitelů domácího i zahraničního odboje, již musel československý rozhlas čelit.

Čeští historikové se BBC prakticky vůbec nevěnovali, a to včetně dějin její československé sekce. Ve Velké Británii je situace poněkud odlišná. Bezesporu nejdůležitější prací je monumentální čtyřsvazková historie BBC napsaná Asou Briggsem v sedmdesátých letech.³ Její třetí díl s názvem *The War of Words*⁴ je kompletně věnován analýze vysílání za druhé světové války. Přestože se jedná o práci starší, lze směle říci, že dodnes nebyla překonána, ať již rozsahem, hloubkou záběru, a nebo množstvím zpracovaného archivního materiálu. Téměř všechny následující práce věnované dějinám britského rozhlasu z ní více nebo méně vycházejí. Z knih, zaměřených na problematiku domácího vysílání, lze jako velmi přínosnou zmínit práci Siana Nicholase *The echo of War*. Na vysílání do Evropy se soustředí kvalitní díla Gerarda Mansella *Let Truth Be Told* a Andrew Walkera *A Skyful of Freedom*. Z badatelů zabývajících se problematikou propagandy v době druhé světové války je třeba jmenovat alespoň Michaela Balfoura.⁵ Velkým přínosem mi byla poměrně obsáhlá memoárová literatura, zahrnující paměti prvního ředitele BBC Johna Reitha,⁶ vzpomínky šéfa evropského zpravodajství Leonarda Mialla,⁷ nebo vedoucího PWE Bruce Lockharta.⁸

Další neopomenutelný zdroj představuje pro historika nejnovějších dějin internet. V jeho případě jsem využil především internetového archivu www.archive.org, poskytujícího celou řadu audio souborů (rozhlasových záznamů) z doby druhé světové války. V omezené

³ Briggs, Asa, *The History of Broadcasting in the United Kingdom*, London 1970. Volume I. – *The Birth of Broadcasting*, Volume II – *The Golden Age of Wireless*, Volume IV. – *Sound and Vision*.

⁴ Briggs, Asa, *The War of Words. The History of Broadcasting in the United Kingdom. Volume III.*, London 1970.

⁵ Balfour, Michael, *Propaganda in War 1939 – 1945. Organisation, Policies and Publics in Britain and Germany*, London 1979.

⁶ Reith, John, *Into the Wind*, London 1949.

⁷ Miall, Leonard, *Inside the BBC. British Broadcasting Characters*, London 1994.

⁸ Lockhart, Robert Hamilton Bruce, *Comes the Reckoning*, London 1947.

míře a po pečlivé úvaze jsem využil i internetových zdrojů textového charakteru. V tomto ohledu je třeba zmínit kvalitně zpracované webové stránky samotné BBC.⁹

Československé vysílání BBC je téma historiografií zcela netknuté, a proto poslední kapitola této práce stojí téměř výlučně na analýze primárních pramenů. I archivní pramenná základna je ovšem poměrně chudá. Jak ve svých pamětech dosvědčuje Prokop Drtina, významná část materiálů k československému vysílání se ztratila již v roce 1946 při převozu do Prahy.¹⁰ O tom, zda byl na vině poválečný chaos, nebo se snad jednalo o politický záměr, se můžeme pouze dohadovat. Dochované dokumenty se dnes nacházejí v rámci Londýnského archivu na Ministerstvu zahraničních věcí. Přínosem pro práci byly také pozůstalosti Prokopa Drtiny a Huberta Ripky, uložené v Národním archivu. Naopak archiv Českého rozhlasu nabízí naprosto nedostatečný zlomek dochovaných nahrávek.

⁹ <http://www.bbc.co.uk/heritage/>.

¹⁰ Drtina, Prokop, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek I., kniha 2. Emigrací k vítězství*, Praha 1991, str. 536.

1. Počátky BBC

1. 1. Zrod rádia a vznik BBC

Vynález rádia bývá označován za jeden z převratných objevů moderní doby. Již ve druhé polovině 19. století si řada vědců pohrávala s možností bezdrátového přenosu zvuku na delší vzdálenosti.¹¹ Na základě výzkumu svých předchůdců dokázal Angličan Oliver Lodge vyvinout radiotelegraf, kterým mohl vysílat zprávy pomocí morseova kódu. Nicméně, prvním kdo dokázal odhalit komerční potenciál tohoto vynálezu, byl Ital Guglielmo Marconi,¹² který na přelomu století založil v Anglii firmu na výrobu bezdrátových vysílacích přístrojů, jež se ukázaly být velmi užitečné především v lodní dopravě.

V prvních desetiletích 20. století začal rychlý rozvoj této nové technologie a řada pokusů prokázala, že je stejně dobře možné vysílat i lidský hlas či hudbu. První světová válka rádiovému vysílání příliš nepřála. Byl sice oceněn jeho přínos při navigaci, přesto se k jeho využití stavěla řada vůdčích osobností odmítavě, neboť zprávy vysílané éterem mohly být zachyceny nejen určeným příjemcem, ale také nepřitelem.

Velký rozmach rozhlasového vysílání přišel ihned po skončení války. Řady nadšenců – amatérů se rozrůstaly závratným tempem. K prvnímu oficiálnímu vysílání ve Velké Británii došlo 15. června 1920 z Marconiho malé vysílací stanice v Chelmsfordu. Operní diva Nellie Melba zapěla v angličtině, francouzštině i italštině a její hlas byl slyšet na starém kontinentě i v Americe. Koncert měl obrovský ohlas, na pravidelné vysílání si však zvědaví posluchači

¹¹ V roce 1864 James Clerk Maxwell objasnil teorii existence elektromagnetických vln. Roku 1887 uvedl Heinrich Herz tuto teorii v praxi, když se mu podařilo elektromagnetické vlny zachytit a zobrazit za pomoci kovové tabulky. Jen o sedm let později byl již Oliver Lodge schopný posílat krátké zprávy pomocí morseova kódu a vynalezl tak bezdrátový telegraf.

¹² Guglielmo Marconi (1874 – 1937) bývá často považován za skutečného „otce rádia“. Prováděl řadu experimentů a drží mnohá prvenství na poli radiokomunikace. V roce 1909 získal Nobelovu cenu za fyziku. Prokázal však i velké obchodnické nadání. Vlastnil několik firem a podílel se i na založení BBC. V roce 1923 se přidal k italským fašistům a brzy se stal i prezidentem italské akademie věd.

museli počkat až do roku 1922, kdy začala Marconi Company vysílat z londýnského studia známého pod označením 2LO. V zápětí začalo fungovat i několik dalších rozhlasových stanic.

Ministerstvo pošt, které na vysílání dohlíželo,¹³ však odmítalo udělit dlouhodobou licenci většímu počtu provozovatelů, neboť se obávalo opakování zmatené situace ze Spojených států. V USA, kde probíhal rozvoj nové technologie nejrychleji, mnohde díky mizivé kontrole státu docházelo k doslovné „anarchii v éteru“. Řada stanic vysílala na stejné vlnové délce (mnohé z nich navíc zcela pirátsky), vzájemně se přehlušovaly a některé se záměrně snažily rušit signál konkurentů. Aby předešla podobnému vývoji, rozhodla se britská vláda dotlačit šest nejvýznamnějších společností k tomu, aby se společně s několika menšími provozovateli sjednotily ve společnost jedinou – v *British Broadcasting Company*.¹⁴

První vysílání proběhlo 14. listopadu 1922 a protože BBC byla jedinou společností, které byla licence udělena, získala faktický monopol pro vysílání na Britských ostrovech. Příjem měla nově zrozená společnost zajištěný z peněz, získaných při prodeji rozhlasových přijímačů a také z poplatku, který ve výši deseti šilinků platil každý vlastník rádia. Generálním ředitelem se stal čtyřiatřicetiletý inženýr John Reith, který zcela zásadním způsobem utvářel podobu vysílání ve Velké Británii.

¹³ Původně byl účel rozhlasového vysílání spatřován pouze v přenosu zpráv mezi dvěma jedinci, tj. jako alternativní možnost k dopisování či telegrafu.

¹⁴ *British Broadcasting Company* - Britská vysílací společnost, od 1927 *British Broadcasting Corporation*. Dále jen BBC.

1.2. Základní vývoj BBC v meziválečné době

V prvních dnech vysílání se veškerý personál BBC skládal z pouhých čtyř zaměstnanců, záhy však začal jejich počet rapidně narůstat. Jak již bylo řečeno, klíčovou postavou společnosti byl generální ředitel John Reith. Poněkud upjatý skotský kalvinista¹⁵ sice v době svého nástupu neměl s vysíláním žádnou zkušenost a podle Crisella „*sotva věděl, co to rozhlas vůbec je*,“¹⁶ měl však dostatek energie, nezdolnou vůli a především velmi jasnou představu, jakým směrem se má nově vzniklá společnost ubírat. Rozhlasové vysílání považoval jednoznačně za veřejnou službu a po celou dobu svého působení v BBC zatvrzele odmítal jak vliv z vládních míst, tak komerční tlak, který požadoval výraznější zařazení lehčí zábavy pro široké vrstvy obyvatelstva. Důkazem toho, že Reithova volba byla správná, může být i fakt, že zatímco v roce 1923 udělil poštovní úřad 80 000 licencí, v následujícím roce již jeden milion a o další tři roky později se počet licencí ještě zdvojnásobil.

Začátky BBC však nebyly zcela bezproblémové. Poměrně složitá ekonomická situace země, stejně jako fakt, že řada lidí dosud nedoceňovala význam nového média a považovala je pouze za krátkodobý výstřelek, způsobily BBC nemalé problémy, především v otázce finančního zabezpečení.

Otázku dalšího směřování rozhlasu a případného prodloužení vládní licence měla vyřešit tzv. Crawfordova komise,¹⁷ zřízená v roce 1925. Reith před komisí obhajoval svoji ideu vysílání jako veřejné služby, centrálně řízené a zbavené ekonomických i politických tlaků. Z obav před ekonomickým nátlakem odmítal i možnost, že by hlavním zdrojem financí pro BBC měl být příjem z reklamy. Větším problémem se zdály přetrvávající pochybnosti Baldwinova kabinetu o spolehlivosti nového média, jež disponovalo nemalým vlivem na

¹⁵ Známy je Reithův důraz na dodržování „morálky“ i mezi zaměstnanci rozhlasu. Jeden redaktor byl dokonce propuštěn kvůli rozvodu s manželkou.

¹⁶ Crisell, Andrew. *An Introductory History Of British Broadcasting*, London, 1997, str. 14.

¹⁷ Mezi deseti členy Crawfordovy komise můžeme najít i jméno Rudyarda Kiplinga.

veřejné mínění.¹⁸ O překonání této nedůvěry se do značné míry zasloužila sama BBC, když v průběhu generální stávky roku 1926 dokázala velmi umně balancovat mezi snahou o objektivitu a loajalitou vůči vládě.

Crawfordova komise nakonec Reithovu představu akceptovala a doporučila jím navrhované řešení vládě. Na konci roku tak byli akcionáři vyplaceni a 1. ledna 1927 se *British Broadcasting Company* přeměnila ve veřejnou a do značné míry nezávislou *British Broadcasting Corporation*.¹⁹ V jejím čele stanul jako generální ředitel John Reith, odpovědný radě guvernérů jako nejvyššímu orgánu. Hlavní tok financí stále plynul z nezměněného koncesionářského poplatku ve výši deseti šilinků. Přesto není možné mluvit o plné nezávislosti, neboť činnost BBC se odvíjela od časově omezené licence,²⁰ udělované vládou. Jak stálo v ustavující listině, účelem rozhlasu bylo informovat, vzdělávat a bavit.

Zpočátku vysílal rozhlas jen několik hodin denně. Nejvíce prostoru bylo dáno hudbě, především klasické. Během krátké doby se BBC stala největším zadavatelem orchestrální hudby a roku 1930 si založila vlastní symfonický orchestr. V tomto kontextu bývá rozhlasu často připisován podíl na zvýšení obliby klasické hudby a proto ani nepřekvapí, že třetí symfonie Edwarda Elgarda byla věnována přímo BBC. Značné obliby dosáhla také taneční orchestrální hudba. Naproti tomu se občas poněkud úzkoprsé vedení BBC dlouho bránilo výraznějšímu zařazení energičtější americké hudby, především černošskému jazzu, který byl označován za příliš lascivní a vulgární.²¹ Proto byly skladby většinou prezentovány v poněkud uhlazenějším duchu v podání malých hotelových orchestrů.

¹⁸ V boji o podřízení BBC vládě se významně angažoval kancléř pokladu Baldwinova kabinetu Winston Churchill.

¹⁹ British Broadcasting Corporation byla vyhlášena královskou výsadní listinou (Royal Charter) a nikoliv parlamentem.

²⁰ Licence byla udělena na deset let.

²¹ Kritici jazzu upozorňovali s oblibou na fakt, že podle jedné z teorií pochází slovo „jazz“ ze slangového výrazu pro kopulaci.

Značnou popularitu si získaly rozhlasové dramatizace divadelních her a postupně začaly vznikat i hry určené přímo pro rozhlas.²² Komedialní show se z počátku neprosazovaly snadno, protože vystoupení, s kterým herci mohli objíždět Anglii celou sezonu, se jednou prezentací v rozhlase stalo obecně známým a tak docházelo k „inflaci“ zábavy. Nicméně umělci brzy pochopili možnosti nového média, jež přestalo pouze pasivně využívat oblíbené herce a začalo vytvářet vlastní hvězdy, které se po několika úspěšných vystoupeních mohly stát slavnými po celé zemi. Velké obliby dosáhly především varieté, jako *Music Hall*²³ nebo *Songs from the Shows*, spojující písničky s komediálními skeči.

Jednou z priorit Reithova rozhlasu bylo vzdělávání. Již v roce 1924 se rozběhlo vysílání pro školy a do roku 1939 mohli žáci britských škol poslouchat 39 různých vzdělávacích programů. Původní idea přímého vyučování rozhlasem se naopak příliš neosvědčila, kvůli velkým nárokům této formy výuky na pozornost posluchače.

Celonárodní vysílání z Londýna bylo postupně doplňováno o celou řadu regionálních mutací, které kladly důraz na místní problematiku.²⁴ Tato lokální vysílání byla poměrně úspěšná; jejich problém spočíval v tom, že vzhledem k omezeným technickým možnostem neodpovídal dosah vysílačů skutečným hranicím krajů. Jedno vysílání kupříkladu zahrnovalo i tak specifické oblasti, jakými byly průmyslový Manchester a zemědělský Yorkshire, což částečně znehodnotilo původní účel regionálních programů.

Spolu se stoupající popularitou docházelo i k prudkému rozvoji samotné organizace. Rozhlasový magazín *Radio Times* se stal nejprodávanějším týdeníkem ve Velké Británii a v roce 1939 dosáhl nákladu tří milionů výtisků. V roce 1932 musela být opuštěna stará a již

²² První úspěšnou hrou vytvořenou přímo pro rozhlas byla *A Comedy Of Danger* od R. Hughese. Roztomile je na ní vidět snaha o přizpůsobení dramatu novým podmínkám. Zápletka děje se totiž odehrávala ve tmě dolu při výpadku elektřiny.

²³ *Music Hall* bylo co do míry popularity nejúspěšnější a jeho vysílání trvalo až do roku 1952.

²⁴ První regionální stanice byly v Manchesteru, Birminghamu, Newcastleu a Glasgowě.

nedostačující budova Savoy Hill²⁵ a centrem BBC se stala přímo pro účely vysílání vystavěná budova Broadcasting House na Portland Palace. Téhož roku došlo k prvnímu vysílání Empire Service do britských dominií, v roce 1936 se rozběhlo televizní vysílání. Do kritického období před druhou světovou válkou tak vstupovala BBC jako dynamicky se rozvíjející společnost.

²⁵ Pro představu: na konci roku 1922 měla BBC 31 zaměstnanců, během následujících pěti let se jejich počet zvýšil 25x a v roce 1938 zaměstnávala BBC už více než 5000 pracovníků.

1.3. BBC a zpravodajství

Vysílání zpráv je díky svérázným podmínkám a zásadnímu významu v pozdější éře natolik zajímavým tématem, že si zaslouží bližší pohled. Možnost téměř nepřetržitého přísunu informací, jež byla hlavní devizou nového masmédia, značně vyděsila vlastníky novin, obávající se přechodu svých čtenářů k efektivnějšímu a levnějšímu způsobu získávání informací. Na nátlak Asociace vlastníků novin (*Newspaper proprietors' Association, NPA*) proto nemohla BBC vysílat jakékoli zprávy před sedmou hodinou večerní. Jejich obsah nesměl být ničím jiným, než doslovnou citací z tiskových agentur jako *Reuters* nebo *Press Association*.²⁶ Rozhlas se tak stal skutečným „zajatcem tisku“. Vrcholu absurdity bylo dosaženo při vysílání přenosu z dostihového závodu v Derby. Posluchači mohli slyšet pouze dusot kopyt a burácení tribun, ale přenos nebyl komentován a na informaci o vítězi závodu si museli počkat až do sedmé hodiny.²⁷

Obrat k lepšímu přišel s již zmíněnou generální stávkou z roku 1926. Původní stávka horníků protestujících proti snížení platů se rychle rozrostla do ostatních oblastí a paralyzovala téměř celou zemi včetně tisku. V té chvíli spočíval veškerý přísun informací na bedrech rozhlasu, který byl pro danou chvíli zbaven zákonných omezení. BBC vysílala zprávy pětkrát denně, informovala o aktuálním dění a pravidelně přinášela vládní prohlášení. Pro rozhlas to nebyla jednoduchá situace, neboť se zároveň musel bránit nátlaku části konzervativního kabinetu, reprezentovaného především Winstonem Churchillem,²⁸ který chtěl z rozhlasu udělat „hláskou troubu“ vládní politiky. Tlaku se pochopitelně nedalo ubránit zcela. BBC totiž musela prezentovat především vládní názory a dávat si pozor, aby neodvysílala něco, co by mohlo být označeno za podněcování k nepokojům. Z těchto důvodů musela jít na samou hranici mediální profesionality, když byla donucena zrušit plánované

²⁶ Kromě výše zmíněných agentur dodávaly zprávy ještě Exchange Telegraph a Central News.

²⁷ <http://news.bbc.co.uk/aboutbbcnews/spl/hi/history/html/default.stm>.

²⁸ Churchill také řídil vládní noviny, zřízené pro prezentování názorů vlády – *British Gazette*.

vystoupení odborového předáka a odložit odvysílání projevu canterburského arcibiskupa, vyzývajícího ke smíru. Některými vtipálky z řad odborářů proto byla BBC promptně překřtěna na BFC (*British Falsehood Company*).²⁹ Jinak se rozhlas prezentoval věcným a smířlivým tónem, který přispěl k tomu, že neztratil důvěru posluchačů a především přesvědčil vládu o své spolehlivosti. Výsledky na sebe nenechaly dlouho čekat.

Královská charta z ledna 1927 přiřkla BBC právo na vysílání vlastních zpráv a možnost referovat o sportu. O rok později byl zrušen zákaz vysílání kontroverzních politických zpráv a od roku 1929 začalo fungovat parlamentní zpravodajství z Westminsteru (*The Week in Parliament*). V zájmu objektivity je třeba říci, že v BBC fungovala minimální míra autocenzury a obě strany nikdy nevyhrotily neshody až na ostří nože, přestože se řada třecích ploch pochopitelně našla.³⁰ V roce 1934 vzniklo pod vedením Johna Coatmana samostatné oddělení zpráv. V době nemoci krále Jiřího V. informovala BBC průběžně o jeho zdravotním stavu; zprávu o smrti krále přečetl posluchačům přímo generální ředitel John Reith. Následný pohřeb vysílal rozhlas v přímém přenosu, stejně jako živou reportáž z velkého požáru na výstavišti v *Crystal Palace*. Pokud ale nedošlo k takto výjimečným událostem, zůstalo pravidlo o časovém omezení zpravodajství zachováno a až do začátku druhé světové války nemohli posluchači slyšet v rozhlase zprávy před šestou hodinou odpolední. Zdá se však, že to tehdy nikoho výrazně nepobuřovalo a sám Reith se nechal slyšet, že „nevidí nikde žádnou zvláštní touhu po časnějších zprávách.“³¹

²⁹ Walker, Andrew, *A Skyful of Freedom. 60 Years of BBC World Service*, London 1992, str. 21.

³⁰ Ve třicátých letech vzbudila rozruch především série kritických rozhovorů o problematice nezaměstnanosti, nebo dokumentární pořady zachycující bídu dělníků na severu Anglie, po kterých byla BBC obviňována z podvratné levicové činnosti.

³¹ <http://news.bbc.co.uk/aboutbbcnews/spl/hi/history/html/default.stm>.

1.4. Analýza vysílacího monopolu

Značně kontroverzním tématem se stal faktický monopol BBC, neboť žádnému jinému subjektu nebyla vysílací licence udělena. Odborníci na problematiku médií označují absenci konkurence za velmi nebezpečnou věc, spjatou spíše s totalitními režimy. V BBC tento monopol ovšem považovali za nespornou výhodu, protože nemuseli sklouzávat k „boji o posluchače“ a vysílat jen to nejoblíbenější a to „co si posluchač žádá“. Jak se při jedné příležitosti výstižně vyjádřil John Reith, „*ten, kdo se pyšní tím, že dává publiku to co si žádá, často vytváří vymyšlené požadavky po nižší kvalitě, které pak následně uspokojí.*“³²

Reithovou snahou bylo zajistit vysílání pro všechny, což nevyhnutelně znamenalo, že se populárním pořadům nedostávalo dostatečného prostoru. Generální ředitel kritiku odmítal s tím, že nechce „*dělat něco pro všechny, ale to nejlepší pro každého.*“³³ „To nejlepší“ bylo ovšem pojímáno poměrně konzervativně v duchu představ samotného Reitha a redaktorů, pocházejících většinou z intelektuálně vyspělejší části střední vrstvy, a tak byla BBC čas od času obviňována z elitářství a kulturní arogance. Příznačným pro toto chápání může být například zařazení populární hudby nikoli do departmentu hudby, ale do oddělení varieté.

Na druhou stranu nelze nevidět velký kulturní přínos rozhlasu pro široké vrstvy obyvatelstva. Prostřednictvím rádia měly chudé vrstvy možnost poslechnout si koncert, na který by se normálně nedostaly, ať už z prostého nezájmu, kvůli respektování společenských hranic obvyklých pro jejich sociální třídu, nebo z důvodů čistě finančních. Je sice pravdou, že Reithova mesiášská snaha o pozvednutí kultury prostých lidí povznášela i ty, kdo o povznesení vůbec nestáli, ale ti měli na druhou stranu vždycky možnost, rádio jednoduše vypnout.

³² Cain, John, *The BBC. 70 years of broadcasting*, London 1992, str. 18.

³³ Crisell, Andrew. *An Introductory History of British Broadcasting*, London 1997, str. 28.

Nicméně je třeba zdůraznit, že i přes konzervativního ducha nebylo vysílání pro většinu nikterak zanedbáváno (jen pro představu: BBC vysílala kupříkladu třikrát více zábavné než vážné hudby) a postupem doby se počet pořadů určených pro masovou konzumaci neustále rozšiřoval. K tomuto vývoji do značné míry napomohl fakt, že BBC přestala být jedinou možností posluchačů. Nadále sice platila výlučnost BBC, která, ačkoli nebyla nikdy oficiálně potvrzena, byla fakticky dodržována tím, že nikdo jiný licenci pro vysílání ve Spojeném království nedostal. Možný zisk z komerčního vysílání se však ukázal jako velké lákadlo pro nápadité podnikavce. S vtipným způsobem jak obejít monopol BBC přišel Leonard Plugg,³⁴ který si koupil vysílací čas francouzských a irských stanic, jejichž signál dosahoval až na Britské ostrovy, a následně na jejich vlnách vysílal populární americké písničky, jejichž zařazení prolínal s vysíláním tučně honorovaných reklam. Díky nemalému úspěchu si mohl v roce 1931 dokonce založit vlastní *Radio Normandie*, které vysílalo z francouzského pobřežního města Fécamp a jehož signál kvalitně pokrýval území jižní Anglie. O jeho přijetí posluchači svědčí mimo jiné fakt, že během jednoho roku získalo rádio 21 sponzorů a jeho příjem se pohyboval v rámci statisíců liber.

Druhým významným konkurentem se stalo *Radio Luxembourg*,³⁵ spuštěné o dva roky později, které svým dlouhovlnným vysíláním dosahovalo do řady evropských zemí. Rádio nevytvářelo vlastní program, ale pouze pronajímalo čas v éteru komukoli, kdo byl ochoten náležitě zaplatit. O hodnotě daných programů tak zcela oprávněně vyvstávaly pochybnosti; úspěch u posluchačů byl ovšem neoddiskutovatelný.

Přes řadu opakovaně vznášených protestů k mezinárodní vysílací unii (*International Broadcasting Union, IBU*) se BBC musela s komerční konkurencí smířit a ve třicátých letech byl v jejím vysílání patrný postupný příklon k vkusu širších vrstev obyvatelstva.

³⁴ Leonard Plugg se později stal poslancem za konzervativce v obvodu Medway.

³⁵ V Československu se stalo rádio Luxembourg legendárním na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy jeho vysílání plně energické rock-and-rollové muziky s nadšením poslouchala celá jedna mladá generace.

S postupem doby a vznikem nové konkurence sílila také potřeba systematicky sledovat názory publika. Takřka jediným zdrojem informací o představách a spokojenosti posluchačů byly dopisy, docházející v nemalém množství do redakce časopisu *Radio Times*. Sir John Reith sice možnost pravidelného průzkumu mezi posluchači dlouho odmítal, ale vzhledem k nemalým úspěchům konkurenčních stanic nakonec musel ustoupit. V roce 1936 byla v rámci oddělení pro styk s veřejností zřízena sekce pro výzkum mínění posluchačů. První výsledky průzkumů však vcelku daly zapravdu Reithově koncepci, neboť prokázaly, že BBC poslouchá široká škála lidí z různých společenských tříd, která zároveň považuje vysílání za obsahově bohaté a hodnověrné.

Jediným programem, jemuž s nástupem průzkumu mezi posluchači definitivně odzvonilo, byl „zlatý hřeb“ Reithovy výchovné obsese, který bývá označován jako tzv. „Reithova neděle“. Po náročném týdnu stráveném v plném pracovním vytížení toužila naprostá většina lidí po odpočinku a lehké zábavě. BBC jim ovšem tvrdošíjně servírovala program skládající se pouze z náboženského vysílání a vyčerpávajících intelektuálních debat, doplněných o klasickou hudbu. Pozdější průzkum mezi posluchači prokázal, že plných 82 % z nich dává přednost vysílání oddechové zábavy na komerčních rádiích.

Celkové hodnocení výsledků dosažených britskou rozhlasovou společností v meziválečném období nemůže být jiné než kladné. Během necelých dvaceti let se z rozhlasu stalo respektované médium, které mělo nezanedbatelný vliv na britskou společnost.³⁶ Bez zajímavosti není ani fakt, že Reithova představa o úloze veřejnoprávního média je v zásadě akceptována dodnes, nejen ve Velké Británii.

³⁶ V roce 1938 platilo koncesionářský poplatek více jak 8,5 milionu Angličanů a skutečný počet pravidelných posluchačů bývá odhadován jako čtyřnásobně vyšší.

2. Vstup BBC do války

2. 1. Organizační a personální změny ve vedení BBC

Ve druhé polovině 30. let většina Britů podporovala vládní politiku appeasementu, možnost války však nemohla být úplně ignorována. Plánům na adaptaci vysílání pro případ válečného konfliktu se z pochopitelných důvodů nemohla vyhnout ani BBC.

Jak jsem již naznačil v předchozí kapitole, řízení BBC spočívalo na pomyslném trojúhelníku tvořeném generálním ředitelem, řídícím Společnost jako takovou, dále sedmičlennou radou guvernérů,³⁷ a konečně předsedou rady guvernérů, který nesl hlavní odpovědnost za kvalitní fungování rozhlasu. Rada, v čele se svým předsedou, plnila především funkci kontrolní. Zároveň měla být pojistkou proti snaze vlády vyvíjet na rozhlas politický tlak. V praxi se ale generálnímu řediteli Reithovi postupně podařilo odstavit radu na vedlejší kolej, a organizaci tak de facto vedli pouze on a předseda rady.

Bylo evidentní, že v případě války nemůže být rozhlas zcela nezávislý a vláda musí mít poslední slovo alespoň v základních otázkách týkajících se národní bezpečnosti. Otázku úlohy BBC během případné války řešil poprvé generální ředitel John Reith s pověřencem ministerstva války (*War Office*), generálmajorem J. G. Dilleem,³⁸ v roce 1934. Rozhovory dopadly poměrně úspěšně, týkaly se však spíš bezpečnosti budov a zajištění nepřetržitého vysílání v případě očekávaného těžkého bombardování nepřítelem.

O rok později se sešel tajný podvýbor Komise národní obrany (*Imperial Defence Committee*), který měl projednat otázku pozice BBC podrobněji. Kromě Reitha a Dilla byl přítomen ještě stálý tajemník ministerstva zahraničí (*Foreign Office* – FO) Sir Robert

³⁷ Guvernéry jmenoval panovník na doporučení vlády.

³⁸ J.G. Dill byl šéf vojenských operací a zpravodajských služeb ministerstva války.

Vansittart a stálý tajemník ministerstva financí (*Department of the Exchequer*)³⁹ Warren Fisher. Hlavním předmětem diskuze byla míra kontroly, kterou měly mít nad rozhlasem vládní složky v době války. Reith byl nemile zaskočen Vansittartovou představou podřízení BBC ministerstvu zahraničí. Vansittart ovšem zůstal s touto „obludnou a neuvěřitelnou představou“ (jak si zapsal Reith do svého deníku)⁴⁰ osamocen. Proto bylo předběžně dohodnuto, že v případě konfliktu přejde BBC z gesce ministerstva pošt pod nově vzniklé ministerstvo informací (*Ministry of Information* – MO), které by mělo mít hlavní kontrolní a cenzurní pravomoci. Generální ředitel a jeho zástupce se měli zároveň stát předsedou respektive místopředsedou rady guvernérů. Zbytek rady měl být rozpuštěn, neboť její pravomoce by přešly na ministerstvo informací. Takové uspořádání pochopitelně vyhovovalo silné Reithově osobnosti, protože veškeré pravomoci rozdělovalo pouze mezi něj a ministerstvo informací. BBC by si tak uchovala značnou míru nezávislosti.

Rok 1938 ovšem přinesl změnu nejzásadnější. Po šestnácti letech se rozhodl rezignovat na funkci ředitele sir John Reith, duchovní otec BBC, jehož přísný pohled dodnes shlíží na své nástupce z portrétu v pracovně generálních ředitelů BBC. Reith byl ve svém živlu při budování rozhlasu, avšak ve 30. letech, kdy se prudký vývoj uklidnil a Společnost se poklidně rozrůstala, si přišel nedostatečně vytížený. Také jej odpuzovaly množící se půtky s politikou a guvernéry.⁴¹ V létě 1938 mu vláda nabídla post ředitele královských aerolinií, který nepříliš ochotně přijal. Do jaké míry byl jeho odchod dílem předsedy rozhlasové rady Normana,⁴² není jasné. Každopádně fakt, že Norman odmítl dosadit Reitha do rady jako

³⁹ Též *Treasury*.

⁴⁰ Mansell, Gerard, *Let Truth Be Told. 50 Years of BBC External Broadcasting*, London 1982, str. 61.

⁴¹ V meziválečném období vynikali ve svárliivosti především lord Claredon a madame Snowden.

⁴² Ronald Collet Norman. Předseda rady guvernérů v letech 1935 – 1939 a mladší bratr tehdejšího ředitele Anglické banky.

jednoho z guvernérů⁴³ (o což Reith velmi stál), zanechal stejně jako výběr jeho nástupce v Reithovi hořký pocit až do konce života.⁴⁴

Přestože Reith důrazně doporučoval na uvolněný post ředitele svého dosavadního zástupce Cecila Gravese, prosadil Norman v radě volbu kultivovaného profesora F. W. Ogilvieho.⁴⁵ Nebyla to šťastná volba. Jak později přiznal sám Norman: „*Ogilvie měl všechny předpoklady kromě jediného – totiž, že nebyl schopen řídit velkou organizací.*“⁴⁶

Výsledek jednání *Imperial Defence Committee* se s příchodem nového ředitele jevil jako podstatně méně výhodný. Hrozilo, že neprůbojný Ogilvie nebude *MI* dostatečně silným partnerem, a rozhlas se tak stane pouhým propagačním nástrojem vlády.

Samotní guvernéri se o připravovaném zrušení rady dozvěděli až za Mnichovské krize, neboť Reith je o jednání komise neinformoval. Rada tehdy vzala věc na vědomí, ale v červenci 1939 požádala o projednání situace s vládou. Jednání vyústila v dohodu, podle které rada nebyla zrušena, ale počet jejích členů byl snížen na dva - na předsedu a místopředsedu. Měla tak být zachována vyváženost mezi potřebami vlády v době války na jedné straně a uchráněním základní nezávislosti rozhlasu na straně druhé. V prohlášení guvernérů se uvádí: „*Rada si uvědomuje, že v době války musí být kontrola vysílání, pokud to vyžaduje řízení státu, odpovědností vlády a že toto vyžaduje změny v počtu a obsazení postů v radě.*“⁴⁷

Když byli guvernéri na počátku války odvoláni, neproběhlo vše bez problémů. Jeden z guvernérů - H. A. L. Fisher⁴⁸ - vyjádřil o novém uspořádání veřejně své pochybnosti. Zdůrazňoval, že rada byla ustanovena královskou chartou podle vůle parlamentu a bez jeho souhlasu nemůže být ani odvolána. Omezení charty a převzetí BBC ministerstvem informací označoval za vrcholně nebezpečné pro svobodný režim. Fisherovo vystoupení vzbudilo

⁴³ Norman to později odůvodnil nikoli neopodstatněnou obavou, že by sebestředný Reith, se svojí naprosto jasnou představou o vedení rozhlasu, neustále zasahoval do každého rozhodnutí nového ředitele.

⁴⁴ Viz. Reith, John, *Into the Wind*, London, 1949, str 293-323.

⁴⁵ Ogilvie působil jako profesor politické ekonomie na univerzitě v severoirském Belfastu.

⁴⁶ Briggs, Asa, *Governing the BBC*, London 1979, str. 66.

⁴⁷ Briggs, *Governing the BBC*, str. 67.

⁴⁸ H. A. L. Fisher (1865 – 1940) - známý historik a politik, člen rady guvernérů v letech 1937 – 1940.

značný rozruch, přestože rozpuštění rady nezabránilo. Ředitel Ogilvie pak s bývalými guvernéry konzultoval alespoň některé otázky týkající se programu vysílání.

V květnu 1939 došlo k další závažné změně, když dosavadního předsedu rozhlasové rady Normana vystřídal sir Allan Powell. Jeho novým zástupcem se stal C. H. G. Millis. Oba muži vydrželi ve svých funkcích po celou válku. V době, kdy se rozhodovalo o možném kompletním převzetí BBC státem, se ukázala jako velmi výhodná jejich známost s Nevillem Chamberlainem. Po změně na premiérském postu v červnu 1940 si dokázali získat i důvěru Winstona Churchilla, který jinak nebyl velkým příznivcem rozhlasu.

2. 2. Otázka převzetí BBC

Vztah Britské rozhlasové společnosti a nově vzniklého ministerstva informací nebyl od počátku zdaleka ideální. První ministr tohoto rezortu lord Macmillan,⁴⁹ jenž měl v oblasti médií a propagandy nulové zkušenosti, se ukázal být pro tuto funkci mimořádně nevhodným. Proto jej v lednu 1940 nahradil „starý známý“ John Reith. Ten však nebyl z postu ministra, kterému byla přikládána poměrně malá váha nijak nadšen, a tak jej brzy vystřídal Duff Cooper.⁵⁰ Během těchto personálních rošád došlo konečně k vyřešení otázky, která se nad BBC vznášela posledních několik let - k ujasnění jejího statutu (ne)závislosti. Výhoda případného převzetí byla zřejmá - možnost úplné kontroly nad obsahem vysílání, tedy věci, jež se ve válečné situaci jevila jako velmi užitečná. K této variantě se přikláněl ministr informací Duff Cooper, který navrhoval udělat z generálního ředitele zároveň zaměstnance MI. K podobnému řešení dlouho inklinoval i Churchill, dobře známý svou averzí k rozhlasu, již od dob generální stávky v roce 1926. Argumenty odpůrců však nebyly méně pádné. Během prvních dvou let války si BBC postupně vybuodovala pozici respektovaného média a její reputace se stále zlepšovala. Válečný dopisovatel Frank Gillard se k možnosti převzetí vyjádřil následovně: *„Byl by to definitivní konec BBC. Už nikdy by na nás lidé ve světě ani zde doma nepohlíželi jako na svobodné a důvěryhodné médium. Navždy bychom se stali pouhým nástrojem propagandy v rukách vlády.“*⁵¹ Dalším argumentem proti ovládnutí MI byl fakt, že kontrolu prostě nebylo možné svěřit pouze jednomu ministerstvu. Zahraniční vysílání BBC muselo být z pochopitelných důvodů především pod kontrolou ministerstva zahraničí,

⁴⁹ Lord Hugh Macmillan (1873 – 1952) – skotský právník, předseda Nejvyššího odvolacího soudu, člen sněmovny lordů.

⁵⁰ Duff Cooper (1890 – 1954) – historik a konzervativní politik, první lord admirality ve vládě Chamberlaina, později velvyslanec ve Francii.

⁵¹ Hickman, Tom, *What did you do in the War, Auntie? The BBC at War 1939-45*, London 1995, str. 20.

informace vojenského typu bylo potřeba konzultovat s ministerstvem války tak, aby nedošlo k vyzrazení důležitých informací a tím k ohrožení národní bezpečnosti.

Postupem doby se stále více ukazovalo, že přímá kontrola by nebyla v moci MI a že by veskrze nebyla ani žádoucí. V roce 1941 nakonec vyřešil vládní kabinet situaci elegantně dosazením dvou oficiálních poradců. Jedním byl A. P. Ryan, bývalý zaměstnanec BBC, jenž byl dobře obeznámený s problematikou rozhlasu z vlastní zkušenosti. Ryan odpovídal za domácí vysílání. Druhým poradcem byl Ivone Kirkpatrick,⁵² který byl dříve zaměstnán na ministerstvu zahraničí a měl dohled nad záležitostmi týkajícími se zahraniční politiky a zámořského vysílání. V případě, že by ředitel rozhlasu nesouhlasil s názorem poradců, měl se pro konečné rozhodnutí obrátit k ministru informací.⁵³

Powell stejně jako ředitel Ogilvie těmto změnám zpočátku důrazně odporoval, jelikož se obával, že dosazení poradců bude ve skutečnosti znamenat úplnou ztrátu nezávislosti. Postupem času se však nové uspořádání poměrně osvědčilo. Poradci skutečně pouze usměrňovali hlavní linii vysílání a nestali se „diktátory“.

⁵² Ivone A. Kirkpatrick (1897 – 1964) – britský diplomat, před válkou jakoprvní tajemník na velvyslanectví v Římě a v Berlíně, po válce stálý tajemník na ministerstvu zahraničí.

⁵³ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 76.

2. 3. Nešťastný začátek

Třetího září 1939, dva dny poté co Hitlerova vojska vtrhla do Polska, předstoupil před mikrofony BBC ministerský předseda Neville Chamberlain, aby pronesl netrpělivě očekávaný projev:

„Hovořím k Vám ze své pracovny v čísle deset, Downing street. Britský velvyslanec v Berlíně předal dnes ráno německé vládě nótu, uvádějící, že pokud britská vláda neuslyší do jedenácti hodin dopoledne, že je Německo připraveno okamžitě stáhnout své vojáky z Polska, bude vyhlášena válka. Musím Vám říci, že jsme žádný takový příslib neobdrželi a následkem toho je tato země ve válce s Německem.“⁵⁴

Na vlnách BBC tak vstoupilo Spojené království do druhé světové války. Stejně jako celá Británie však nebyl na válku dobře připraven ani rozhlas.

Z počátku šlo všechno hladce. Pro případ nenadálého útoku byly téměř dvě třetiny zaměstnanců rozhlasu evakuovány z Londýna. Hudební oddělení a varieté se přestěhovaly do Bristolu, ostatní byly rozmístěny v Oxfordu, Eveshamu, Bangoru, Manchesteru a Glasgowě.⁵⁵

Regionální vysílání bylo zrušeno a v celé zemi nahrazeno jediným celonárodním programem, tzv. *Home Service*. Přenos programu byl omezen na pouhé dvě vlnové délky. Rozhlas tak plnil přesné instrukce, které byly již na jaře 1938 dohodnuty s vládou pro případ války. Podle těchto pokynů měl rozhlas za úkol zásobit posluchače aktuálním zpravodajstvím, vysílat vládní prohlášení a instrukce všeho druhu⁵⁶ tak, aby se co nejvíc občanů mohlo i za velmi složité válečné situace dostat k životně důležitým informacím. Plán byl připraven pečlivě, ovšem pro poněkud jinou válku.

⁵⁴ Hickman Tom, *What did you do in the War, Auntie?*, str. 11. Zvukový záznam dostupný na: <http://www.bbc.co.uk/heritage/story/ww2/index.shtml>.

⁵⁵ Crissel, *An Introductory History Of British Broadcasting*, str. 54.

⁵⁶ Briggs, Asa, *The War of Words. The History of Broadcasting in the United Kingdom. Volume III.*, London 1970, str. 93-94.

Když se po Chamberlainově projevu zkušebně rozezněly sirény, lidé v chvatu hledali plynové masky a pospíchali do nejbližšího protiletického krytu. V prvních dnech panovala nervozita a nikdo pořádně netušil, co se bude dít. Rozhlas, vysílající nyní od sedmé hodiny ranní až do půlnoci, byl proto poslouchán téměř bez přestávky. Dny však ubíhaly a nic zásadního se nedělo. Němci jako by si západních zemí nevšíмали, k náletům nedocházelo a spojenecká vojska s poklidem pozorovala zkázu Polska z bezpečí Maginotovy linie. Nastala tzv. „podivná válka“.⁵⁷

S vyhlášením války došlo v Británii k zásadnímu omezení kultury. Divadla a kina byly uzavřeny, koncerty a sportovní klání zrušeny a televize, která byla v roce 1939 stejně dostupná jen minimálnímu počtu obyvatel, přestala vysílat již 1. září.⁵⁸ Lidé, zbavení možnosti kulturního povyražení, se večer scházeli ve svých zatemněných domovech a nervozita z prvních dnů války se postupně měnila v nudu. Zbýval pouze rozhlas. Co však předkládala BBC svým posluchačům? Základem byly zprávy, jejichž prostor se oproti předválečné době více než zdvojnásobil. V prvních zářijových dnech byly uváděny nové zprávy každou hodinu, postupně se počet ustálil na deseti zpravodajských bulletinech denně. V době „podivné války“ se ale začalo novinek zoufale nedostávat a BBC byla nucena omílat stále to samé. Jak hořce poznamenal Harold Nicolson:⁵⁹ „*máme válečné vysílání v době bez válečných událostí.*“⁶⁰ Kromě zpráv byla pozornost věnována oficiálním prohlášením a povzbuzujícím projevům nejrůznějších státníků. Divadlo, varietní pořady, koncerty a diskuze byly omezeny na minimum. Z původního rozvrhu zůstalo jen vysílání pro děti a náboženské pořady. Nevyužitý čas vyplňovalo přehrávání gramofonových desek a především nekonečné

⁵⁷ Německá historiografie rází pro toto období velmi výstižný výraz „Sitzkrieg“, Angličané mluví o tzv. Phoney War.

⁵⁸ K obnovení televizního vysílání došlo až těsně po skončení války.

⁵⁹ Harold Nicolson – britský diplomat a politik. Na počátku války působil jako parlamentní tajemník na ministerstvu informací.

⁶⁰ Briggs, *The War of Words*, str. 80-81.

varhaní koncerty Sandyho Macphersona.⁶¹ To věru nebyla strhující zábava. Znechucení lidé psali do rozhlasu, že by se raději postavili útoku Němců než dalšímu Macphersonovu koncertu,⁶² a nešťastný varhaník se brzy stal jednou z nejneoblíbenějších postav v Británii.

Jak vidno, BBC nevyužila svůj nečekaně získaný monopol na zábavu a informace zrovna nejšťastněji. Kritika na sebe nedala dlouho čekat. V druhé polovině září spustil vlnu nespokojenosti především tisk, který tradičně považoval rozhlas za významného konkurenta. „*Proboha, jak dlouho ještě bude BBC dovoleno vysílat tuto parodii, která je nám předkládána ve jménu zábavy?*“ tázal se například redaktor *Sunday Pictorial*.⁶³

Kritika brzy nabyla takového rozsahu, že se neuspokojivý program BBC začal řešit i na půdě parlamentu. Vůdce opozičních *Labouristů* Clement Attlee se nechal slyšet, že sice neposlouchá rozhlas pravidelně, ale kdykoli zapne rádio, propadá depresím.⁶⁴ Dokonce i vláda přiznávala, že vysílání není pro povzbuzení morálky nejšťastnější a že je třeba provést personální změny. Vládní představitelé už ale zapomněli dodat, že značná část viny leží též na jejich bedrech, neboť dlouho nechtěli s představiteli rozhlasu jednat. Zatvrzele odmítali sdělit bližší důvody, proč stále trvali na neosvědčených principech a odmítali možnost zřízení alternativního programu. Problémem byly také nedostatečně vyjasněné kompetence ministerstva informací vůči rozhlasu. Ministerstvo navíc podléhalo nátlaku tisku a Macmillan dokonce navrhol omezení počtu zpráv tak, aby nebyla poškozena „spravedlivá práva novin“.⁶⁵

BBC si problematickou situaci dobře uvědomovala, a tak již v druhé polovině září zřídila interní komisi, která navrhla určitá zlepšení, například snížení gramofonových nahrávek až o 2/3 proti původnímu stavu.

⁶¹ Jen během prvních dvou týdnů odvysílala BBC 45 jeho varhaních koncertů.

⁶² Hickman, *What did you do in the War, Auntie?*, str. 16.

⁶³ Tamtéž, str. 16.

⁶⁴ Briggs, *The War of Words*, str. 98.

⁶⁵ Počet buletinů byl pak skutečně snížen na sedm za den.

V říjnu byl ustaven pětičlenný Výbor pro domácí vysílání (*Home Service Board*), složený z generálního ředitele BBC, jeho zástupce a tři zmocněnců ministerstva informací.⁶⁶ Výbor si pozval k jednání ředitele jednotlivých rozhlasových oddělení⁶⁷ a s každým vypracoval pro daný department memorandum, jež se stalo poměrně kvalitním vodítkem pro budoucí zlepšení.

Obtížná byla situace především v oddělení varieté. Počet účinkujících se po vypuknutí války snížil a vysílací prostor značně omezil. Navíc se po přestěhování do Bristolu mačkalo v jednom nevyhovujícím studiu všech 22 herců spolu s orchestrem. Výbor si ovšem chápal důležitost zábavy pro povzbuzení občanů a tlakem na ministerstvo se mu podařilo zbavit varieté department mnohých omezení. Řada komiků se tak mohla do rozhlasu vrátit, přibýly dvě kapely a vedle varietního vznikl také taneční orchestr. Pro všechny byla vybudována dvě další studia. Došlo k obnovení před válkou nesmírně populární show *Band Waggon*⁶⁸ komiků Arthura Askeye a Richarda Murdocha.⁶⁹ Stejně tak se posluchači dočkali legendární komediální série *ITMA (It's That Man Again)*, parodující Hitlera, nebo hudebních pořadů *Music Hall a Songs from the Shows*.

Místo únavného přehrávání gramofonových desek došlo k velkému nárůstu živé hudby.⁷⁰ Větší prostor dostalo i divadlo, které kromě klasických Shakespearovských her nabízelo populární dramatizace *Pickwickova klubu* nebo *Tří mušketýrů*, stejně jako hry s propagačním podtextem, jakými byly *The English Pageant* či *The Shadow of the Swastika*. Naproti tomu dětské vysílání si udrželo vysoký standart z předválečné doby a doporučena byla pouze větší spolupráce s mládežnickými organizacemi při přípravě pořadů.

⁶⁶ Byli jimi technický kontrolor Ashbridge, programový kontrolor Nicolls a kontrolor pro styk s veřejností Tallent.

⁶⁷ Oddělení bylo celkem sedm: varieté, hudební, školní, divadelní, dětské, talks a zahraniční.

⁶⁸ Podrobnosti o tomto pořadu na: <http://www.britishcomedy.org.uk/comedy/bandwagon.htm>.

⁶⁹ V roce 1939 byl natočen i stejnojmenný film s oběma komiky.

⁷⁰ Vážná hudba dostala prostor 26 hodin týdně, tzv. „lehčí“ hudba 21 hodin za týden.

I přes svou ohromnou důležitost bylo stále poněkud ignorováno zpravodajství. Klíčovým zájmem vlády bylo udržet si pod kontrolou obsah zpráv tak, aby nezpůsobil ohrožení „státních zájmů“.⁷¹ Zde se ovšem ukázalo vymezení pravomocí jako zcela nedostatečné, protože do vysílání se kromě ministerstev informací a zahraničí snažily aktivně zasahovat i jiné složky státního aparátu a armády. Generální ředitel Ogilvie si dlouho marně stěžoval, že BBC dostává mnohdy zcela protichůdné pokyny od různých vládních sekcí a oddělení. Tento zmatek byl dlouhou dobu „achillovou patou“ rozhlasového zpravodajství a k alespoň částečné nápravě došlo až při reorganizaci BBC v roce 1942.

Přesto bylo zpravodajství už v prvních měsících války obohaceno o různé nové přístupy. Zpravodajci vyráželi do terénu a přinášeli aktuální zprávy a komentáře od vojenských jednotek, z frontové linie, i výpovědi očitých svědků.

⁷¹ Kromě cenzury informací zde také byla zjevná snaha nedat příliš prostoru opozici.

2. 4. Forces Programme

Jedním z hlavních důvodů nespokojenosti s BBC v prvních měsících války bylo omezení rozhlasového vysílání na jediný program. Vedení BBC o tomto nedostatku vědělo a již na konci října se zástupci rozhlasu snažili přesvědčit vládu, aby povolila vysílání alternativního programu. Kabinet však tuto možnost z „bezpečnostních důvodů“ zamítl.⁷² Vedení BBC nicméně neklesalo na mysli a spojilo možnost otevření druhého kanálu s problematikou Britských expedičních sil (*British Expeditionary Force* – BEF) ve Francii.

Britští vojáci byli posláni přes kanál La Manche na pomoc francouzským jednotkám. Namísto boje proti Němcům však čekali v okolí města Lille a zoufale se nudili. Velitelé dobře chápali nebezpečí poklesu morálky pramenící z nečinnosti, přicházející zimy a nedostatku povyražení.

Jedním z mála zdrojů zábavy zůstával rozhlas. Na vojenských ubikacích se proto počaly objevovat radiové přijímače. Britská firma *Nuffield Trust* dokonce vyvinula speciálně pro vojáky první přenosné přijímače. Problematický byl obsah nabízeného vysílání. Jak ukázal průzkum, vojáci poslouchali pouze zprávy, ostatní pořady vysílané tehdy BBC nebyly zrovna vhodné pro obveselení. Naopak velkému zájmu se těšilo komerční rádio Fécamp, nabízející řadu zábavných pořadů.⁷³ A. P. Ryan⁷⁴ byl proto pověřen vypracováním zprávy, která měla objasnit tři otázky. Zda je možné vytvořit zvláštní vysílání BBC, které by mohli poslouchat vojáci ve Francii, jak zařídit, aby takové vysílání bylo posloucháno masově a také jak zajistit, aby vojáci pokud možno neposlouchali jiné programy.⁷⁵ Ryan konzultoval

⁷² Panovala obava, že by vysílače mohly sloužit jako navigace nepřátelským letounům.

⁷³ O rádiu Fécamp podrobněji v kapitole 1.4.

⁷⁴ Jedná se o téhož Ryana, který byl v roce 1941 dosazen do BBC ministerstvem informací jako vládní poradce v otázkách domácího vysílání.

⁷⁵ Briggs, *The War of Words*, str. 127.

možnost nového vysílání i s představiteli letectva a námořnictva a všude se mu dostalo plné podpory.

Přesto panovala obava, že pokud by byl program určen přímo pro expediční složky, mohli by vojáci takové vysílání považovat za pouhou propagandu. Proto bylo rozhodnuto, že nový program bude nabízet převážně lehkou zábavu a především, že bude určen všem posluchačům (tedy i lidem v Británii), i když armáda zůstala cílovou skupinou, pro kterou byl připravován. Vysílání nového programu začalo 7. ledna 1940 a bylo prezentováno jako alternativní kanál k *Home service*. Hlavní náplň vysílání tvořily varietní a sportovní pořady,⁷⁶ taneční a lehká hudba. Některé pořady běžely z počátku na obou programech současně, ale hlavní vysílací čas – mezi 19:00 a 23:00 byl na obou frekvencích rozdílný. Dne 18. února bylo vysílání rozšířeno na dvanáct hodin denně⁷⁷ a oficiálně nazváno *Forces Programme*. V té době došlo podle přání Angličanů a na příkaz francouzského velitelství k uzavření fécampského rozhlasu.

Nový program zbavený konkurence si rychle získával oblibu. BBC ani vojenské vedení však nechtěly ponechat nic náhodě a Ryan byl znovu poslán do Francie, aby zjistil do jaké míry je nové vysílání u armády úspěšné. Jeho zpráva nebyla příliš překvapivá. Vojáci požadovali víc estrádních a varietních pořadů, naopak zájem o klasickou hudbu, divadelní představení a náboženské pořady se blížil nule. Komentáře byly oceňovány, jen pokud byly stručné a úderné. Jednoduše řečeno, vojáci chtěli nenáročnou zábavu. Ryanovu zprávu potvrdil i generál Ironside, který nebyl s podobou *Forces Programme* stále spokojený a požadoval vysílání zcela v duchu rádia Fécamp.⁷⁸

Na základě těchto informací se vedení BBC rozhodlo obsah programu zjednodušit. To se týkalo především nedělního vysílání, které si ještě z Reithových dob udržovalo seriózní a

⁷⁶ Velká pozornost byla věnována fotbalovému zápasu mezi francouzskou a anglickou armádou, pořádaným v Lille.

⁷⁷ Vysílalo se mezi 11:00 – 23:00.

⁷⁸ Majitel rádia Fécamp, plukovník Plugge, se dokonce pokoušel vysílání znovu obnovit, ovšem bezúspěšně.

vážný charakter a výrazně se odlišovalo od ostatních dnů. Proti tomu se razantně postavil ředitel náboženského vysílání J. W. Welsch. Zdůrazňoval důležitost odlišnosti a „nejvyšší kvality“ u nedělních pořadů a odmítal omezení náboženského vysílání. Ogilvie se jej snažil uklidnit s tím, že změna struktury vysílání bude pouze dočasná a že programové změny si vynutila nezvyklá situace. Sliboval, že později budou uvažovat o návratu k tradičnímu nedělnímu vysílání. Welsch však prorocky namítal, že pokud bude „zesvětštělé“ vysílání dostupné i pro domácí posluchače, nikdy již nebude možné se po válce k nedělnímu vysílání vrátit.⁷⁹

V tomto ohledu měl každopádně pravdu. Forces Programme si získal během války velkou oblibu nejen mezi vojáky, ale i u posluchačů ve Velké Británii a i po jejím skončení program pokračoval téměř nezměněn, pouze pod jiným názvem.

I přes odpor Welsche nakonec bylo rozhodnuto ve prospěch „odlehčení“ vysílání, a to včetně nedělí. Přispěla k tomu i zpráva A. P. Ryana, kterou stojí za to citovat obsáhleji:

„Pokud jim [vojákům] nabídneme klasickou hudbu, zdlouhavé divadelní hry nebo komentáře, nebudou poslouchat. V době míru jsme zcela oprávněni prohlásit, že dlouhodobě přenecháme většinu posluchačů rádiu Luxemburg, protože víme, že máme důležité menšiny, které požadují lepší věci a které mají naprosté právo, aby o ně bylo postaráno někým jako jsme my, kdo se zabývá kulturními hodnotami stejně jako zábavou. Avšak, naše argumenty z období míru (které jak věřím nikdy neopustíme) se v konfrontaci se současnými podmínkami zcela zhroutí. Dokud máte menšinu poslouchající Bacha, je vaší povinností nabízet Bacha. Ale pokud naprosto přesně víte, že křivka poslechu klesne k nule, pak bude Bach pouhým intelektuálním snobstvím.“⁸⁰

Zdá se, že Ryan vystihl problém správně. Hlavním úkolem rozhlasu za války již nebylo „vychovávat“ posluchače a nabízet hodnotnou a intelektuální zábavu. Cílem bylo

⁷⁹ Briggs, *The War of Words*, str. 133.

⁸⁰ Tamtéž.

povzbudit morálku, nabídnout chvíli oddechu v těžké a smutné době a v neposlední řadě prezentovat vhodným způsobem názory a úmysly britské vlády. To vše mělo jeden základní předpoklad úspěchu – masové publikum.

Také je třeba si uvědomit podmínky, za jakých se rozhlas poslouchal. I v relativně poklidné době, jakou bylo období tzv. podivné války, nebyl poslech rozhlasu „intimní záležitostí“. Stále byl patrný výrazný nedostatek přijímačů. Většinou jich připadalo pouze několik na jednotku.⁸¹ Rozhlas se proto poslouchal hromadně; na ubytovnách, v kantýnách, při údržbě strojů apod. To skutečně nebyla místa vhodná pro procítěný poslech klasické hudby nebo pro zamyšlení nad půlhodinovým komentářem.

Zdá se tedy, že rozhodnutí učiněné BBC ve směru k zjednodušení a odlehčení programu, bylo učiněno správně a že bylo, pokud mělo být vysílání skutečně efektivní, také svým způsobem nevyhnutelné.

⁸¹ Pouze jednotky RAF měly z pochopitelných důvodů přijímačů dostatek.

3. BBC v průběhu války

3. 1. Bitva (nejen) v éteru

Po vypuknutí války zahájili Němci masivní propagandu, jejíž snahou bylo podlomit morálku obyvatel v nepřátelských zemích. Zvláštní pozornost věnovali Francii a Británii. Rádio Hamburg, vedené Eduardem Dietzem, vysílalo na Britské ostrovy na středních vlnách ze stanic v Brémách, Kolíně, Zeesenu a Hamburku.⁸²

Goebbelsova propagandistická mašinerie se hned od počátku roztočila „na plné obrátky“ a hamburský rozhlas vysílal devět zpravodajských bulletinů denně. Němci však neměli dostatek kvalitních hlasatelů v anglickém jazyce, a tak se rozhodli využít služeb Williama Joyce, jehož hlas se pro každého Angličana brzy stal zosobněním německých snah o rozložení britské morálky.

William Joyce byl před válkou příslušníkem radikální odnože Mosleyho Britské unie fašistů (*British Union of Fascist*) a po vypuknutí konfliktu uprchl i s rodinou do Německa.⁸³ Jeho svérázný projev, plný jízlivostí a arogance, mu brzy vynesl přiléhavé označení lord Haw-Haw⁸⁴ (haw-haw = chechot). I přes svůj neobvyklý hlas a huhňavou výslovnost⁸⁵ dokázal zaujmout značnou část anglické populace. „Své“ tu jistě sehrál i fakt, že v době „podivné války“ byl pro mnohé zvědavce atraktivní a svým způsobem i vzrušující samotný poslech nepřátelského rozhlasu.

⁸² Balfour, Michael, *Propaganda in War 1939 – 1945. Organisation, Policies and Publics in Britain and Germany*, London 1979, str. 137.

⁸³ Srovnej: Cole, J. A., *Lord Haw-Haw and William Joyce*, London, 1964; Durant Henry, Durant Ruth, Lord Haw-Haw of Hamburg: His British Audience, in: *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 4, No. 3 (Sep.1940), str. 443-450.

⁸⁴ Označení Haw-Haw poprvé použil rozhlasový kritik Jonah Barrington, který při té příležitosti prohlásil, že si jej představuje tak trochu jako Woodehousova Bertieho Woostera.

⁸⁵ Anglický kritik Harold Hobson jeho přízvuk uštěpačně označil jako „obecnou školu Yorkshire“.

Němečtí propagandisté vkládali největší naděje do možnosti vyvolat v Británii sociální bouře. Proto se Joyceovým hlavním tématem stala velká sociální stratifikace království. Ve svém vysílání pravidelně útočil na „zdegenerovanou vyšší třídu vykořisťující dělníky“ a téměř nikdy neopomněl přidat některou ze svých chmurných

vizí ¹[7]Lord Haw-Haw and British Audience.pdf blížícího se rozpadu britského impéria.⁸⁶

Jeho pořad *Germany calling* byl zvláštní směsicí drzosti, lži a umně použitých střípků pravdy zcela v duchu Goebbelsova slavného výroku, že v propagandě stejně jako v lásce je dovoleno cokoliv, pokud je to úspěšné.⁸⁷

V britských vládních kruzích vyvolala sázka na rozdmýchání sociálních nepokojů značné znepokojení. Také mnozí zaměstnanci BBC Joyceovi přiznávali jistou působivost. Průzkum, provedený na žádost zneklidněné vlády v listopadu 1939, prokázal, že 50 % těch kdo poslouchají vysílání ze zahraničních zemí, dává přednost právě lordu Haw-Haw.⁸⁸ Pravidelně si na svém přijímači ladilo frekvenci hamburského rozhlasu 27 % Britů, především z nižších společenských vrstev.⁸⁹

Proto není překvapivé, že se z mnoha stran začaly ozývat hlasy, požadující program, který by na Joyceovy útoky reagoval a kde by se věci uváděly na pravou míru. Pobouřený generál protiletectvé obrany Pile kategoricky požadoval, aby BBC odpovídala na Haw-Hawovy invektivy každý den, a to rozhodně žádnou „oxfordskou angličtinou“. Jestliže snad v rozhlase nemají vhodnou osobu pro takový úkol, doporučoval najmout „jednoho z těch

⁸⁶ Za svého pobytu v Německu dokonce na toto téma napsal knihu nesoucí výmluvný název *Twilight Over England*.

⁸⁷ Balfour, Michael, *Propaganda in War 1939 – 1945*, str. 171.

⁸⁸ Pro srovnání - pařížský rozhlas poslouchalo cca. 10% a New York pouhá 2%. Vysílání v angličtině bylo ovšem možné přijímat i z takových destinací, jakými byly Moskva nebo Chungking.

⁸⁹ Briggs, *War of Words*, str 148.

šikovných chlapíků, co každou neděli postávají v Hyde Parku.“⁹⁰ Jiní se domnívali, že nevhodnější bude rychlá a vtipná reakce na konkrétní Joyceova obvinění.

Generální ředitel BBC Ogilvie nicméně setrval v přesvědčení, že vhodné řešení spočívá v úplné ignoraci Haw-Hawa a že nejlepší odpovědí, jakou může BBC svým posluchačům dát, je referování o britských vojenských úspěších, jakým bylo potopení německé bitevní lodi *Admiral Graf Spee*.⁹¹ Za tento pasivní přístup si vysloužil kritiku jak z ministerstva informací, tak z *Foreign Office*.

Bylo zjevné, že přímá reakce na německou propagandu bude nevyhnutelná. Příslušné orgány nakonec zvolily dvojí cestu. Do programu BBC byl zařazen měsíčník s názvem *The Voice of the Nazi*, který měl posluchačům ozřejmit způsoby a metody německé propagandy. Zároveň byl představen návrh týdeního programu, ve kterém se měl komentátor zabývat nejen konkrétními problémy nadnesenými Joycem, ale především obhajovat a osvětlovat občanům „ideu demokratického způsobu života“; to všechno v klidném a věcném britském stylu, nikoli po způsobu pana Haw-Haw.

Jako komentátor byl pro nový pořad vybrán Norman Birkett.⁹² Při přípravě programu narazil na řadu obtíží, spočívajících především ve výběru témat. Otázky týkající se sociální situace, stejně jako problematiky kolonií, byly velmi kontroverzními záležitostmi, u nichž neexistovala shoda mezi politickými stranami, ani mezi samotnými Brity. Navíc byla tato „slabá místa“ velmi umně umocněna německou propagandou. Hrozilo nebezpečí, že by nevhodný komentář mohl nadělat víc škody než užitku. Birkettovi nadřízení toto riziko rychle rozeznali a rozhodli se vytvořit sbor komentátorů, z nichž každý by se dobře orientoval v jiném oboru. Specializovaní komentátoři by tak mohli oponovat Joyceovi mnohem

⁹⁰ Tamtéž, str. 144.

⁹¹ Německá bitevní loď *Admiral Graf Spee* byla vážně poškozena třemi britskými křižníky v bitvě u ústí La Platy 13. prosince 1939. O čtyři dny později byla zničená loď potopena samotnými Němci u uruguayského Montevidea. Jednalo se o první významné spojenecké vítězství ve druhé světové válce.

⁹² Norman Birkett (1883 – 1962) – britský politik a soudce. Po válce byl za Británii nominován spolu s Geoffreyem Lawrencem jako soudce při Norimberském procesu.

fundovaněji. Tímto způsobem se dostal k mikrofonu i J. B. Priestley, autor legendárního pořadu *Postscripts*.⁹³ Samotný Birkett sice posluchače nijak výjimečně neokouznil, uspokojil však ty, kdo požadovali jasnou odpověď „Haw-Hawovým lžím“.

Obavy z vlivu nacistické propagandy se ještě zvýšily po německém útoku na Francii. Efektivita německých propagandistů se jevila pozorovatelům stejně hrozivá jako síla německé vojenské mašinerie. Francouzský rozhlas se zmoohl pouze na opakovaná prohlášení, podle nichž byla situace pod kontrolou. Mnoho francouzských obyvatel i vojáků proto v touze dozvědět se aktuální informace horečně ladilo německé francouzsky vysílající stanice. Ty dostávaly z fronty průběžné informace, a byly tak vždy o několik kroků před spojeneckými médii. Řada silných vysílačů byla umístěna přímo u hranic; efekt francouzských rušiček byl proto téměř nulový. Němečtí propagandisté navíc poměrně úzce spolupracovali s armádou a za pomoci vhodně užitých dezinformací se jim dařilo vnášet do nepřátelských řad ještě větší zmatek.

„Hvězda“ jejich vysílání ve francouzštině, Ferdonnet⁹⁴ (obdoba lorda Haw-Haw), dokázala šikovným způsobem vnášet sváry mezi spojence. Tvizeními o ovládnutí francouzské vlády „anglickou lobby“, stejně jako o lhostejnosti Britů k osudu Třetí republiky se mu podařilo vzbudit v obyvatelstvu značnou averzi vůči britskému spojenci, což ostatně nebylo u Francouzů nikdy příliš obtížné. Jeho prohlášení o rozkladu francouzské vlády a neschopnosti vojenského vedení navíc nebyly zase tak daleko od pravdy.

To všechno budilo v Británii značný respekt. Je však třeba říci, že úspěch nacistické propagandy při jarním tažení roku 1940 do značné míry umožnily oslnivé vojenské výsledky a že se již nikdy během války neopakoval. Britové nicméně chápali, že je třeba převzít

⁹³ Mezi další komentátory patřili kupříkladu Howard Marshall, Harold Nicolson, nebo Gerald Barry.

⁹⁴ Paul Ferdonner (1901-1945) – francouzský žurnalista, sympatizant nacizmu, autor antisemitské knihy *Židovská válka*. Od 30. let pracoval ve stuttgartském rozhlasu na vysílání do Francie jako překladatel, hlasatel a komentátor. Po válce popraven jako vlastizrádce. Jeho osud se v mnohém podobá životu Williama Joyce.

iniciativu a najít osobnosti, které by mohly v souboji s nacistickou agitací uspět. Dvě největší se „vynořily“ právě během tragických dnů pozdního jara 1940.

Prvním nebyl nikdo jiný, než ministerský předseda Winston Churchill, uvedený do úřadu 10. května 1940.⁹⁵ Už svým prvním projevem, proneseným v dolní sněmovně o tři dny později, sebral, tak říkajíc, Goebbelsovi „vítr z plachet“. Nesliboval snadné vítězství, ani blahobyt. „*Jediné, co vám mohu nabídnout, jsou krev, dřina, pot a slzy. Máme před sebou jednu z nejbolestivějších zkoušek. Mnoho nekonečných měsíců boje a utrpení.. ..Ptáte se, co je naším cílem? Mohu odpovědět jediným slovem: Vítězství! Vítězství za každou cenu, vítězství navzdory všem hrůzám, jakkoli dlouhá a těžká může naše cesta být; protože bez vítězství není ani přežití.*“⁹⁶

Touto „smyčkou“ sebral nacistům možnost dostatečně propagandisticky využít jejich úspěchů. Churchill nezastíral obtížnost situace, ba právě naopak, ještě ji dramatizoval. Snažil se vyburcovat v lidech největší odhodlání a nasazení. Nikdy během války neudělal stejnou chybu, jaké se dopustil Hitler, když sliboval vítězství, která ještě nepřišla, nebo ani přijít nemohla. Dokonce i po úspěchu britských jednotek u Al Alamejnu v říjnu 1942 prohlásil při svém projevu v BBC: „*Ještě není konec, není to ještě ani začátek konce, ale možná je to konec začátku.*“⁹⁷

Mnoho toho bylo napsáno o Churchillově brilantní angličtině, jejíž vynikající znalost si osvojil již v útlém mládí.⁹⁸ Jeho „barokní rétorika“, která mohla v době míru působit zbytečně pompézně, se při všech těch dramatických událostech jevila jako mimořádně vhodná. Jak se vyjádřila spisovatelka Vita Sackville-Westová: „*Jeho alžbětinské obraty jsou silně působivé i proto, že za nimi jako mohutná pevnost stojí síla a odhodlání: nikdy to nejsou*

⁹⁵ Chamberlainem navrhovaného Halifaxe odmítli labouristé.

⁹⁶ Nesign., *The Right Honourable Sir Winston Churchill. A Pictorial Memorial of the Great Patriot and Extracts from His Immortal Speeches*, London, 1961, str. 8

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tehdy nebyl považován za dostatečně schopného, aby se mohl věnovat latině a byl tak „odsouzen“ pouze ke studiu rodného jazyka. Blíže viz. Churchill, Winston S. L., *Mé životní začátky*, Praha 1996.

jen samoučelná slova.“⁹⁹ Churchill později prohlásil, že „lví srdce“ měla Anglie. On prý dodal jenom „lví řev“. Snad je to pravda, ale bez „lvího řevu“ by zřejmě nebylo ani „lvího srdce“.

J. B. Priestley byl druhým mužem, jehož promluvy v rozhlase se staly oslavou „britského způsobu života“. Jeho pořad *Postscripts* mohli posluchači slyšet od 5. června 1940 každou neděli v devět hodin večer, po odvysílání hlavních večerních zpráv. Priestleyho styl se od Churchillovy květnaté mluvy do značné míry odlišoval. Jeho jazyk byl prostý a nestrojený. Mluvil a psal o obyčejných věcech, o denních starostech běžných Angličanů a o „zdravém jádru a zarputilosti, které se u nich projeví vždy, když začne být život těžký.“ Tak jako při svém prvním vysílání, kdy při popisu evakuace vojáků z Dunkerque postavil do kontrastu bezchybnou, ale také odlidštěnou vojenskou mašinerii Němců, s odhodláním a obětavostí zdaleka ne vojensky dokonalých Britů: *„V paměti mi příliš neutkvěla role, kterou sehrály válečné lodě, nikdy však nezapomenu na ty roztomilé výletní parníčky. Celý život nám přišly legrační, jak se plavily na svých cestách, co nepřesáhly pětáctyřicet minut. A nyní všechny ty „Brighton Belles“ a „Brighton Queens“ nechaly svůj bláznivě nevinný svět za sebou a vypluly vstříc peklu, vzdorovat bombám a granátům, námořním minám, torpédům a palbě kulometů, aby zachránily naše vojáky.“*¹⁰⁰

Priestleyho hovory se staly senzací. Během kritické doby od 5. června do 20. října odvysílal devatenáct pořadů a podle průzkumů zasedala každou neděli večer ke svým přijímačům více než třetina obyvatel ostrovního státu. Ne ve všech vzbuzovaly Priestleyho názory stejné nadšení. Z konzervativních kruhů začaly stále častěji přicházet námitky, že ve svých vystoupeních vyjadřuje příliš levicové názory, a tak se Priestley na podzim 1940 poprvé na nějakou dobu odmlčel.

⁹⁹ <http://www.infospolek.cz/content/view/48/41/>.

¹⁰⁰ Cit. z <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Jpriestley.htm>.

V době po porážce Francie vystupňoval Goebbelsův aparát tlak. V první fázi se snažil umírněnou agitací Británii rozdělit. Zdůrazňoval sílu německé armády, osamocení země i marnost jakéhokoli odporu a vyzdvihoval výhody velkorysého míru, který Hitler nabízel. Jedinou překážkou rozumné domluvy byl podle nich Churchill. S tímto pokusem však Němci neuspěli.¹⁰¹ Svou roli tu sehrála i BBC. Když 19. července odvysílal Hitler svůj projev, ve kterém nabídl Británii mír, vytvořila BBC během hodiny odpověď, v níž jeho návrhy odmítla a bez konzultace s kabinetem ji odvysílala. Projev lorda Halifaxe, ve kterém Hitlerovu nabídku jménem vlády odmítl, přišel až o tři dny později. Ve světle přísné kontroly, které byla BBC v době války podrobena, je zajímavé, že se za tuto svou „iniciativu“ nemusela nikdy zodpovídat.¹⁰²

Když nacisté pochopili, že zvoleným způsobem neuspějí, změnili taktiku a snažili se v Británii vyvolat paniku. Slibovali, že německá ofenziva přijde každým dnem a „smete Anglii“, stejně jako se jí to povedlo v případě Francie. Celá „Nová Evropa“ organizovaná Německem už podle nich pochopila neodvratnost nového řádu a uvědomuje si ho i mnoho nacistických spojenců na Ostrovech.

Přestože ani zde nebyli příliš úspěšní, podařilo se jim přece jen částečně rozpoutat tzv. *fifth-column hysteria*. Kromě Williama Joyce, který občas dokázal úspěšně budit dojem, že jsou Britské ostrovy plné nacistických sympatizantů, k tomu přispěl hlavně incident z května 1940. Dne 13. května vyhlásila RAF rozhodnutí o povolání rezervistů. O tři hodiny později obdržela BBC z ministerstva vzdušných sil oznámení o zrušení celé akce, které promptně odvysílala. V zápětí se ukázalo, že ministerstvo o zrušení nic neví a povolávací rozkaz platí. Nikdy se sice nezjistilo, zda se jednalo pouze o selhání v komunikaci, nebo zda za tím skutečně stála pátá kolona, ale přehnané obavy z možných akcí nacistických sympatizantů přetrvávaly po celou dobu bitvy o Británii.

¹⁰¹ Neúspěch tzv. „mírové propagandy“ vyvolal v Německu značné rozčarování. Joyce byl dokonce ve vysílání dočasně nahrazen Eduardem Dietzem.

¹⁰² Autor odpovědi Sefton Delmer se naopak dočkal pochvaly samotného Churchilla.

Když se anglická města začala pod nálety měnit v trosky, soustředili se němečtí propagandisté na naturalistický popis neodvratného zániku „perfidního Albionu“. Po celou dobu také používali tzv. černé vysílání (*black broadcasting*), tj. rozhlasové stanice, které měly nabourávat britské úsilí, ale které se tvářily, že vysílají z Británie nebo z neutrálních zemí. Ve skutečnosti byly připravovány v Říši.¹⁰³ Ukázkovým příkladem bylo rádio *Christian Peace Movement*, jež vysílalo poprvé 15. srpna 1940 a vyzývalo všechny „dobré křesťany“, aby donutili vládu ukončit válku, nebo *Radio Caledonia*, které požadovalo nezávislost Skotska. Stanice *Worker's Challenge* se snažila přesvědčit dělníky, že jsou obětováni v bezvýhodné válce jen kvůli zájmům kapitalismu.¹⁰⁴

Jako odpověď na německou propagandistickou ofenzivu podniklo ministerstvo informací několik významných kroků. Předně se změnil pohled na Němce a způsob jejich prezentování v médiích. V prvotní direktivě ministerstva ze září roku 1939 se zdůrazňovalo, že nadcházející konflikt není válkou s německým obyvatelstvem, ale s jeho vůdci. V médiích se mělo pečlivě rozlišovat mezi termíny „nacista“ a „Němec“. Instrukce se netýkaly jen vysílání do Říše, ale platily i při prezentaci nepřítele v domácím vysílání. Tímto postojem se Britové do značné míry odlišovali od svých francouzských kolegů, kteří s oblibou označovali nacismus za logický důsledek expanzivní národní povahy Němců.

Při bližším pohledu můžeme odhalit dva hlavní důvody britské zdrženlivosti. Jedním byla naděje, že nacismus nemá v Německu skutečně hlubokou podporu, a z toho důvodu panující obavy, aby se paušálním odsouzením celého národa nevehnalo německé obyvatelstvo ještě více do náruče nacistických vůdců. Druhým byl prostý fakt, že v samotné Británii přetrvával během tzv. podivné války stále ještě „duch appeasementu“ a protiněmecké nálady nebyly nijak silné. Lze říci, že Britové byli spíše rozpačití než rozhořčení. Po pádu Francie a

¹⁰³ Britové používali tzv. *black broadcasting* v hojně míře také, především v posledních letech války.

¹⁰⁴ Gardiner, Juliet, *Wartime Britain 1939-1945*, London 2004, str. 133.

především se začátkem bitvy o Británii se tento přístup rychle změnil a s ním logicky odezněl i rezervovaný postoj MI.

Jako další krok v boji s nepřátelskou propagandou vznikl 22. května 1940 Mimořádný výbor pro udržení národní morálky (*Home Morale Emergency Committee*). Jeho účelem bylo tlumit všechny nežádoucí jevy, které by mohly potencionálně přispět k ohrožení veřejného pořádku a klidu. Široce a barvitě líčené důsledky případného německého vítězství měly být vhodným prostředkem pro předcházení různým známkám poraženectví.

V červnu byla spuštěna tzv. *Anger Campaign*. Účelem této až orwellovsky laděné kampaně bylo „zvýšit intenzitu individuálního hněvu vůči Německu a jeho státním příslušníkům a využít tohoto faktoru ke zvýšení válečného úsilí a k připravení britské veřejnosti na možnost jakýchkoli problémů“¹⁰⁵ V pokynech vydaných MI můžeme mimo jiné číst: „Je třeba přestat předkládat posluchačům obraz nepřekonatelné německé výkonnosti. Jako jsou všichni tyrani a bandité ve skutečnosti zbabělci, i jejich chvástání se zhroutí, jestliže se proti němu odhodlaně postavíme. Jsou stateční, pouze dokud jsou silnější, ale rozhodně nejsou 100% neporazitelní.“¹⁰⁶

Velký význam byl přikládán i nebezpečí vzniku třídní řevnivosti, neboť sociální nerovnost byla právě tou strunou, na kterou se snažila nacistická propaganda hrát. BBC proto byla mimo jiné instruována, aby umožnila větší přístup lidí z dělnických profesí do rozhlasu a prezentovala zde jejich práci a problémy.

Oproti předpokladům nebyla morálka obyvatelstva v polovině roku 1940 špatná. Na první pohled se to může zdát překvapivé, ale při hlubším zamyslení lze zjistit řadu důvodů tohoto stavu. Británie sice zůstala téměř sama, ale porážka Francie v lidech spíš zvýšila odhodlání čelit problémům a přispěla k tomu, že si uvědomili vážnost situace. Nervozita a

¹⁰⁵ Briggs, *War of Words*, str. 209.

¹⁰⁶ Direktiva MI z června roku 1940. Cit. z materiálů University of Durham – Propaganda in Britain and Germany, 1939-1945, dostupných na webové adrese: <http://aesica.dur.ac.uk/exampapers/History/History%20exams%202005/Level%203%20Propaganda%20in%20Britain%20and%20Germany%201935%20to%201945%20Paper%201%2028339301.pdf>.

hašteření pramenící z nejistoty a nečinnosti „sitzkriegu“ byla pryč. Britská veřejnost ostatně věnovala větší pozornost „dunkerqueskému zázraku“ než samotnému pádu Francie.

Zároveň vyšlo najevo, že efektivita německé propagandy byla mnohem menší, než se původně předpokládalo. Vliv již zmiňovaného lorda Haw-Haw se po vypuknutí války v západní Evropě prudce snížil.¹⁰⁷ Ukázalo se, že řada lidí jej poslouchala spíše ze zvědavosti, jen pro „lehce vzrušující“ pocit, že mohou naslouchat nepříteli.

V prvních měsících války se kolem Joyceovy osoby vytvořil téměř kult. Kolovala řada pověstí (které se sám Joyce ve svém vysílání snažil přiživovat), že je ve spojení s údajně velmi početnou pátou kolonou nacistických sympatizantů, a má tak výtečné informace o dění v Británii. Povídalo se, že ví, zda se hodiny na věži v Cambridge zpožďují nebo předcházejí, nebo jak pokračují práce na opravě silnic v Portsmouthu. K nádechu „tajuplnosti“ přispěl i fakt, že nikdo dlouho přesně nevěděl, kdo ve skutečnosti lord Haw-Haw je. Teprve poté, co získal německé občanství, odhalil William Joyce v dubnu roku 1941 svoji totožnost.¹⁰⁸

Jiní Britové jej poslouchali spíš jako „kuriozitu“, pro pobavení. S tím, jak se válka stala skutečně vážnou, začal být poslech Joyce považován za nevlastenecký (i když nebyl nikdy zakázán). Jeho monotónní stále omílané fráze ostatně postupem času ztrácely na přitažlivosti. Jednoduše řečeno, Haw-Haw prostě „vyšel z módy“. Představu o jeho působení na posluchače si můžeme udělat z dopisu, datovaného 16. lednem 1941: „*Včera v noci jsem poslouchal lorda Haw-Haw. Byl to myslím jeden z jeho lepších výkonů. Měl seznam deseti problémů, které, jak tvrdil, nebude Británie schopná po válce vyřešit: výstavba, práce, nezaměstnanost, zdravotnictví atd. Schválně jsem se snažil vnímat ho tak, jako bych ho slyšel vůbec poprvé. Byl jsem ohromený pečlivou přípravou materiálu a logickým použitím argumentů. Kdybych neznal jeho lstivost, asi bych podlehl. Alespoň do doby, než zaútočil na*

¹⁰⁷ Zřejmě k tomu přispěl i fakt, že BBC přeorganizovala své vysílání takovým způsobem, aby v době Joycova vysílání běžely na jejích vlnách ty nejatraktivnější pořady, jako byly *Postscripts* nebo *ITMA*.

¹⁰⁸ Podle nejnovějších výzkumů, existovalo v roce 1939 několik hlasatelů, kteří byli s Haw-Hawem ztotožňováni. Byli jimi Norman Baillie-Stewart a Wolf Mitler, který byl zřejmě i osobou, jež byla Jonahem Barringtonem poprvé označena jako lord Haw-Haw.

Churchilla. Teprve pak jsem cítil, jak si mele svou a snaží se mě napálit. Když takto pokračoval a začal útočit na židy, tento pocit ještě zesílil a než domluvil, popudil mě už úplně a zcela zničil dojem, který si předtím tak pečlivě vybudoval.“¹⁰⁹

Zatímco za první světové války se boje mnohde omezily jen na několik málo kilometrů, o dvacet let později se pod palbou ocitla celá města. Bezpečno nebylo ani za mikrofonem. Právě naopak, Broadcasting House byl lákavým cílem jak pro piloty Luftwaffe, tak pro nacistické záškodníky. Budova se proto změnila v malou pevnost. Byly instalovány protiplynové dveře, vchod byl obložen pytli s pískem a nikdo nemohl být vpuštěn bez propustky. Operační středisko a zpravodajské studio se přesunuly do suterénu a bunkr který vznikl vedle rozhlasu byl vybaven vším potřebným, aby mohl převzít všechny základní vysílací funkce v případě, že by byl Broadcasting House zcela zničen.

Dne 15. října 1940 ve večerních hodinách zasáhla budovu pětisetlibrová časovaná puma, propadla se několika podlažími a zastavila se ve skladu gramofonových desek ve třetím patře. Při dopadu způsobila takové škody, že z počátku nikdo netušil, že bomba nevybuchla. Když byl rozpoznán pravý stav věcí, napadlo někoho, kdo měl „více odvahy než rozumu,“¹¹⁰ nečekat na příjezd pohotovostní jednotky a odstranit bombu z budovy okamžitě. Výsledkem bylo sedm mrtvých a sklad gramodesek v troskách. K výbuchu došlo v době, kdy hlasatel Bruce Belfrage právě četl večerní zprávy. Posluchači mohli slyšet ohlušující detonaci, následovala chvilka ticha a poté hlasatel, pokrytý vrstvou prachu a připláclý výbuchem k zemi, pokračoval ve čtení zpráv, jako by se nic nestalo.¹¹¹

K ještě horšímu poškození Broadcasting House došlo 8. prosince 1940, když na *Portland Palace* vybuchla zápalná bomba a způsobila požár budovy, který se podařilo uhasit

¹⁰⁹ Briggs, *War of Words*, str. 307.

¹¹⁰ Hickman, *What did you do in the War, Auntie?*, str. 130.

¹¹¹ Zvukový záznam dostupný na <http://www.bbc.co.uk/heritage/story/ww2/lifebbc.shtml>.

až po sedmi hodinách.¹¹² Co nedokázal požár, dokonala voda. Je téměř neuvěřitelné, že i přes tyto katastrofy dokázali technici udržet vysílání v chodu.

Pro udržení kontinuálního vysílání dělali zaměstnanci skutečně vše co mohli. Když byl kvůli náletům omezen pohyb, trávili mnozí v budově i řadu nocí. Koncertní sál, rozdělený plentami na dámskou a pánskou část, se proměnil ve společnou ložnici. Pro případ, že by nebylo možné vysílat zprávy z budovy rozhlasu, čekalo před BBC obrněné vozidlo, které mohlo převézt hlasatele do vysílací stanice v Maida Vale.

Broadcasting House nebyl zdaleka jediným objektem poškozeným během války. Zničeny byly i studia v Birminghamu, Swansea či Bristolu. Bush House, sídlo evropského vysílání BBC, přežilo bombardování bez vážnější újmy, ale v roce 1944 jej pobořila střela V1. Zlikvidováno bylo též několik vysílačů.

Velikou ctižádostí BBC bylo udržet kontinuální vysílání i za těch nejobtížnějších podmínek. To bylo umožněno důmyslným systémem synchronizovaných vysílačů, používajících stejnou frekvenci. Pokud se nepřátelská letka přiblížila na méně než dvacet mil, a vysílač tak musel být z bezpečnostních důvodů odstaven, jeho funkci převzal nejbližší vysílač, který byl v bezpečné vzdálenosti. Přestože byl signál slabší, mohli jej posluchači dále přijímat.¹¹³ To byl značný rozdíl oproti Německu, kde byli nuceni vysílání během náletů přerušovat, a v posledním roce války tak rozhlas leckde spíš mlčel.

BBC tohoto technického potenciálu náležitě využívala. Vzniklo několik rozhlasových dramatizací aktuálních událostí, jako například *Spitfires over Britain*, *Watchers of the Sky* či *Balloon Barage*. Odhodlání národa ubránit svůj ostrov bylo vyjádřeno v pořadu s výmluvným názvem *Napoleon Couldn't Do It*. Hra *Bombers over Berlin* měla posluchačům zdůraznit, že se Británie pouze pasivně nebrání, ale také zasazuje nepříteli bolestné rány. Ani v nejtěžších chvílích se nerezignovalo na zábavu, a tak i přes dunění dopadajících bomb pokračovaly

¹¹² Podle očitých svědků připomínal prý pohled na hořící rozhlas scénu z Dantova pekla.

¹¹³ Pawley, Edward, *BBC engineering 1922 – 1972*, London 1972, str. 236 – 247.

všechny u diváků tolik oblíbené pořady jako *Bang Waggon* nebo *Garrison Theatre*. Nezahálelo ani zpravodajství, které ovšem neslo břímě vojenských omezení. Proto se při referování o následcích náletů musely používat jen obecné popisy jako „značné poškození domů v severní části Londýna“, aby se k nepříteli nedostaly žádné strategické informace.

Na konci podzimu 1940 bylo zjevné, jak mylná byla všechna sebevědomá prohlášení nacistických vůdců o „pokořené Anglii ležící v troskách“. Nejprve došlo k odložení operace „Lvoun“¹¹⁴ na neurčito a postupně musela přiznat porážku i německá média. V návaznosti na vojenskou situaci se zklidnila také zuřivá nacistická propaganda a omezila se na vágní fráze o nevyhnutelnosti historického vývoje. Na jaře 1941 zaútočil hamburský rozhlas ještě jednou. Změnila se jen strategie; místo zveličování sociálních obtíží a soustředění na vnitřní problémy monarchie se propagandisté zaměřili na zdůraznění beznadějně vojenské i mezinárodní situace Británie. Tyto snahy se však zhroutily se vstupem Sovětského svazu a Spojených států do války. Když se s vítězstvím u Al Alamejnu začala karta obracet,¹¹⁵ bylo již nade vše pochybnost jasně, že pokud si BBC udrží takovou úroveň, aby dokázala zaujmout posluchače, a ti nebudou nuceni hledat lákavější vysílání v anglickém jazyce, nebude třeba se obávat výraznějšího vlivu lorda Haw-Haw, ani jiné nacistické propagandy.

V následujících letech nemělo německé vysílání na Ostrovy téměř žádný efekt. Proto lze říci, že svou „bitvu o Británii“ vyhrál i rozhlas.

¹¹⁴ Operace Lvoun byl krycí název pro plán německé invaze na Britské Ostrovy.

¹¹⁵ Slovy Winstona Churchilla: „Před Al Alamejnem jsme neznali vítězství, po něm jsme nepoznali porážku.“

3. 2. Organizace a reorganizace

Od začátku války, kdy BBC prošla těžkou obsahovou krizí, se situace postupně zlepšovala. Rozhlas vysílal řadu zábavných, zpravodajských i vzdělávacích pořadů, jejichž kvalita se držela na velmi solidní úrovni. S tím souvisel i zvýšený zájem posluchačů, stejně jako fakt, že si BBC vybuodovala pozici respektovaného a důvěryhodného média nejen doma, ale i v zahraničí.

Tyto úspěchy však zdaleka neznamenal, že by ve Společnosti běželo všechno hladce. Právě naopak. Rychlost s jakou se BBC rozrůstala ve 30. letech se s počátkem války ještě zvýšila. Kvůli náletům se v celé Británii nedostávalo funkčních budov, o něž se vedl zuřivý boj mezi různými ministerstvy, armádou a dalšími organizacemi. Zaměstnance, jejichž počet závratně vzrůstal, tak nebylo kam umístit. Vznikaly nové funkce, jejichž pravomoci se mnohde překrývaly, nebo nebyly jasně definované, což vedlo k mnoha nedorozuměním, třenicím, ale i osobním averzím. V největší míře se to projevilo u zámořského a evropského vysílání, kde ke zmatkům přispěly i spory mezi ministerstvy informací, financí a armádou o pravomoci při zasahování do obsahu vysílání.¹¹⁶ Robert B. Lockhart¹¹⁷ k tomu poznamenal: „Chaos byl nevyhnutelný... Ve skutečnosti se v té době bojovalo více na domácí frontě, než s nepřitelem.“¹¹⁸ Navíc se ve financování společnosti objevovaly nesrovnalosti. Po krizi obsahové přišla krize organizační. Na podzim 1941 a v počátcích roku následujícího bylo stále víc zjevné, že se situace stává neudržitelnou a že bude třeba prosadit zásadní změny. Ještě před tím ale proběhlo ve vedení BBC několik důležitých změn, které se staly pro nadcházející reorganizaci klíčovými.

¹¹⁶ Situaci v evropském vysílání se podařilo vylepšit až se vznikem Political Warfare Executive na podzim 1941.

¹¹⁷ Robert Hamilton Bruce Lockhart (1887-1970) – britský diplomat a spisovatel, působil jako velvyslanec v Moskvě krátce po bolševické revoluci, údajně se podílel i na pokusu o vraždu Lenina. Během druhé světové války zastával post ředitele Political Warfare Executive. Přítel Beneše i Masaryka, kterým často svým vlivem pomáhal prosazovat zájmy ČSR. Po válce se podílel na vysílání do Československa.

¹¹⁸ Lockhart, Robert Hamilton Bruce, *Comes the Reckoning*, London, 1947, str. 91

V dubnu 1941 došlo k plnému obnovení *Board of Governors*. Předsedu Powella a jeho zástupce Millise, kteří zůstali po vypuknutí války jedinými členy rozhlasové rady, doplnili čtyři další guvernéri. Ke J. J. Mallonovi a Ianu Fraserovi, jež byli členy rozhlasové rady ještě před válkou, přibyl bývalý redaktor *Yorkshire Post* Arthur Mann, který se měl vzhledem ke svým zkušenostem soustředit především na problematiku zpravodajství, a rázná dáma Violet Bonham Carter.¹¹⁹ Rada se brzy projevila jako mimořádně schopná a dokázala fungovat jako účinná protiváha ministerstvu informací i kabinetu. K tomu jí pomáhaly mnohé významné kontakty. Lady Bonham Carter se přátelila se samotným Churchillem a Ian Frazer měl jako poslanec nezanedbatelné slovo v parlamentu.¹²⁰ Navíc v červenci doplnil rozhlasovou radu jako sedmý člen Harold Nicolson, jenž byl rovněž členem parlamentu a před svým příchodem do rady zastával funkci parlamentního sekretáře na ministerstvu informací; měl tudíž na bývalém působišti řadu cenných kontaktů.

Nová rada začala energicky řešit nahromaděné problémy (což měl brzy poznat i Ogilvie) a žárlivě si střežila své pravomoci. Když Nicolsonův nástupce na pozici parlamentního sekretáře MI, Ernest Thurtle, prohlásil v dolní sněmovně, že se má rada zabývat pouze otázkami kultury a zábavy a nikoli záležitostmi souvisejícími s válečným úsilím, guvernéri rázně protestovali. Nicolson se nechal slyšet, že pokud by tomu tak mělo skutečně být, rozhodně si rada nezaslouží roční plat 7000 liber.¹²¹ Ministr informací se nakonec musel guvernérům omluvit a Thurtelovi pro příště zakázal vyjadřovat se k otázkám týkajícím se BBC.

¹¹⁹ Když se jí Churchill ptal, zda zvládne post v rozhlasové radě, odpověděla mu prý: „Umí pitomá kachna plavat“?

¹²⁰ Za války nebyl člen rozhlasové rady nucen složit funkci poslance.

¹²¹ Briggs, *Governing the BBC*, str. 71-72.

Za zřejmě ještě významnější změnu, než bylo obnovení rady guvernérů, lze považovat odchod Duffa Coopera z postu ministra informací a jeho nahrazení Brendanem Brackem,¹²² k čemuž došlo v červenci 1941.¹²³ Výměna to byla více než šťastná. Nadprůměrně schopný Bracken byl prvním ministrem na tomto postu, který netoužil dostat rozhlas pod svou naprostou kontrolu. Naopak pro něj měl pochopení a ochotně hájil jeho svobody v co možná nejširší míře. Na prvním zasedání rozhlasové rady, jemuž byl ve své nové funkci přítomen, se nechal slyšet, že považuje možnost převzetí BBC vládou za zcela nevhodnou a naopak se domnívá, že čím větší míru svobody bude Společnost mít, tím lépe bude schopná sloužit národním zájmům.¹²⁴ Tento benevolentní přístup mu umožňoval fakt, že jej do funkce dosadil přímo Churchill, u něhož se těšil naprosté důvěře. Zřejmě i díky tomu vydržel na svém postu až do konce války, což do značné míry přispělo ke stabilizaci celého resortu.

Během této doby se čím dál více odkrývaly všechny nakumulované problémy. V lednu 1941 byl schválen plán trojnásobného rozšíření zámořského vysílání, který měl být proveden do konce roku. Na projekt byly uvolněny potřebné finance, ale již na konci třetího čtvrtletí bylo jasné, že se plán splnit nepodaří. Nedostatek zaměstnanců s potřebným jazykovým vybavením byl alarmující. Nové posily by ovšem stejně nebylo kam umístit, protože v Bush House, kde sídlila Evropská sekce BBC, již beztak nebylo k hnutí a další budovy se nepodařilo zajistit. Výstavba vysílačů v Ottringhamu, bezpodmínečně nutná pro lepší šíření signálu, se odložila na neurčito. Vysílání se sice částečně rozšířilo,¹²⁵ ale ani zdaleka nedosahovalo plánovaného rozsahu.

Další nepříjemnosti se vynořily kolem financí. Jen za poslední čtvrtletí roku 1941 se programové výdaje zvedly o 150 000 liber. Navíc BBC zjistila, že na nadcházející rok bude

¹²² Brendan Bracken (1901-1958) – před příchodem do funkce působil jako Churchillův osobní tajemník, po válce krátce zastával post prvního lorda admirality. Úspěšná byla jeho snaha o sloučení deníků *Financial Times* a *Financial News* v roce 1945. Od roku 1952 člen Sněmovny lordů jako vikomt Bracken.

¹²³ Brackenovým zástupcem se stal Cyril Redcliffe.

¹²⁴ Tamtéž, str. 73.

¹²⁵ Na konci roku 1941 vysílala BBC ve 40 cizích jazycích oproti 32 na začátku roku a počet odvysílaných hodin stoupl ze 145 na 231.

potřebovat částku 7,5 milionu liber, zatímco parlamentem schválená suma, která byla vypočítána podle předchozího roku, počítala pouze s 5,6 miliony liber.¹²⁶ MI upozorňovalo vedení rozhlasu, že schodek 1,9 milionu není v parlamentu obhajitelný, zatímco ministerstvo financí důrazně požadovalo zpřísnění kontroly nad společnostmi.

Nový šéf ministerstva informací Bracken začal situaci urychleně řešit. Kontaktoval generálního ředitele společnosti *Gas, Light and Coke*, Roberta Foota a požádal jej, aby na tři měsíce přijal funkci Hlavního poradce pro organizaci v době války (*General Adviser on War-Time Organisation*). Úkolem poradce mělo být prostudování spletitého finančního a administrativního systému BBC a navržení jeho zlepšení, popřípadě kompletní reorganizace.¹²⁷ Foot po krátkém váhání souhlasil, což Bracken kvitoval s povděkem a se slovy, že jej navrhne na vyznamenání Křížem krále Jiřího.¹²⁸

Footovi se dostalo nadšené podpory od mnoha lidí, unavených a znechucených byrokratickým systémem společnosti. Bezesporu nejdůležitější byl mezi nimi zástupce generálního ředitele Cecil Graves. Foot po nástupu do nové funkce v listopadu 1941, pochopil, že si stav žádá reorganizaci ve dvou směrech. Za prvé bylo třeba uspokojivě vyřešit otázku financování tak, aby se omezily čím dál častější zásahy ministerstva financí do struktur BBC. Za druhé bylo nevyhnutelné decentralizovat přebujelou administrativu.¹²⁹

Před válkou plynul hlavní příjem rozhlasu z licenčních poplatků. Nyní vše záviselo na dotacích udělovaných vládou. BBC musela provést odhad výdajů na nadcházející rok a projednat ho s příslušnými ministerstvy. MI nakonec vyplatilo společnosti takovou částku, kterou schválilo ministerstvo financí jako „adekvátní pro uspokojivé fungování rozhlasu“. To byla ovšem dost vágní formulace, a Foot se proto snažil dospět k ujednání, jež by přesněji

¹²⁶ Balfour, *Propaganda in War*, str. 84.

¹²⁷ Po třech měsících se Foot podle dohody mohl vrátit zpět na svou původní pozici.

¹²⁸ Kříž krále Jiřího (George Cross) je nejvyšším civilním vyznamenáním za statečnost v době válečného stavu. Založil jej v roce 1940 král Jiří VI.

¹²⁹ Foot dostal přidělené dva schopné poradce zběhlé v organizaci BBC – Lochheada pro otázku financí a Beadla problematiku administrativy.

definovalo podmínky. K dohodě se podařilo dospět v červnu 1942. Na začátku každého nového roku měla BBC provést odhad budoucích výdajů rozdělených na dvě části. První obsahovala částku potřebnou na udržení stávajícího vysílání a druhá sumu určenou na jeho další rozvoj. Výdaje na domácí a na zámořské vysílání byly uváděny zvlášť. Částka určená pro udržení vysílání tvořila základní limit, který musel být společnosti vyplacen, druhá částka byla věcí dohody zúčastněných stran. V následujících letech zůstávaly výdaje potřebné na domácí vysílání přibližně stejné, zatímco hlavní nárůst pohltilo zámořské vysílání. Touto dohodou se nejen podařilo zajistit BBC jistotu pravidelného příjmu, ale také uvolnit dohled ministerstva financí a získat tak mnohem větší volnost.

Největší práce čekala Foota při reorganizaci administrativního systému. Když v roce 1933 vytvářel tehdejší ředitel Reith strukturu BBC, snažil se ji co nejvíc přizpůsobit svým představám silného centralizovaného vedení. Leč od té doby se mnohé změnilo. BBC během krátké doby „nabobtnala“ do monstrózních rozměrů. V roce 1933 měla 1750 zaměstnanců, zatímco o devět let později se toto číslo vyšplhalo na 11 409. Živelné rozrůstání s sebou přineslo vznik nových funkcí a mnohde nedomyšlené rozdělení pravomocí. Navíc se z bezpečnostních i technických důvodů na začátku války řada oddělení rozptýlila po celé Anglii, což ještě více znesnadňovalo řízení z jednoho centra.¹³⁰ Řediteli BBC přímo podléhalo hned osm kontrolorů.¹³¹ Ogilvie postrádal energii, vůli i organizační schopnosti svého předchůdce, ale ani všechny Reithovy schopnosti by mu neumožnily řídit organizaci osobně.

Footovi bylo jasné, že musí těžkopádný systém důkladně decentralizovat, což v první řadě znamenalo rozdělit odpovědnost a pravomoce mezi ředitele jednotlivých departmentů. Nejprve se rozhodl zrušit administrativní sekci, kterou brzy následovala sekce finanční.

¹³⁰ Některé klíčové části organizace byly v Bristolu, Bedfordu, Eveshamu, nebo Manchesteru. Už jenom z geografické polohy destinací je zjevné, jaké obtíže to muselo při řízení způsobovat.

¹³¹ Tři měli určenou působnost podle geografického rozdělení na domácí, evropské a zámořské vysílání, další tři kontroloři měli pod kontrolou zpravodajství, technický rozvoj a programovou stránku. Dva poslední zodpovídali za administrativu a finance.

Odpovědnost za hospodaření a organizaci přešla přímo na šéfy jednotlivých oddělení. Každý z nich dostal k ruce administrativního poradce.

Zároveň se posílil význam regionálních ředitelů, kteří znovu získali většinu pravomocí, o něž přišli na začátku války. Podle Footovy direktivy měli mít nejvyšší míru autonomie, jaká byla za válečných podmínek možná. Měli se zabývat nejen organizačními záležitostmi, ale spadala pod ně i starost o všechny zaměstnance, patřící do jejich regionu. Jednou měsíčně byli tito lokální šéfové zváni do Londýna na schůzi s generálním ředitelem.

V září 1942 došlo ke zřízení zpravodajské sekce (*News Division*), jež měla na starosti obsah zpráv a jejich vysílání jak pro domácí publikum, tak pro zámoří. Stranou zůstalo pouze zpravodajství pro Evropu, které mělo vždy poněkud specifický status. Vytvoření vlastní zpravodajské sekce bylo motivováno snahou řešit všechny cenzurní otázky pouze s *MI* a odstavit tak ministerstvo zahraničí, námořnictvo, letectvo a další celky, jejichž zásahy zpravodajství mnohdy nesmyslně omezovaly.

Nový systém tvořily čtyři skupiny. Do první patřily technická, programová, zpravodajská, domácí, zámořská a evropská divize. Druhá skupina byla uspořádána regionálně – severní, střední a západní Anglie, Skotsko, Wales a Severní Irsko. Třetí skupinu tvořily departmenty zásobovací, publikační, propagační a management,¹³² pod čtvrtou skupinu spadaly úřady v Londýně, Southernu, Bedfordu a Bangoru.¹³³

Přestože Foot touto reformou dosáhl možná až příliš velké roztržičnosti, podařilo se mu vyřešit nejpálčivější problémy. Systém fungoval až do konce války bez výraznějších výkyvů. Zároveň se BBC přestala rozrůstat; od poloviny roku 1942 až do konce války zůstal počet jejích zaměstnanců téměř nezměněný.¹³⁴

¹³² Management byl rozdělen ještě na šest menších departmentů – personální, školící, ustavující, sociální a na department zabývající se platy. Každý z nich se zodpovídal přímo generálnímu řediteli.

¹³³ Viz *War of Words*, str 540.

¹³⁴ V červnu roku 1942 měla BBC 11 409 zaměstnanců, v březnu roku 1945 to bylo 11 543 pracovníků.

V době, kdy probíhaly Footovy reformy, se začalo povážlivě houpat křeslo pod dosavadním generálním ředitelem Ogilviem. Všechny výše zmíněné problémy jasně ukazovaly, že řízení organizace nezvládá. Dostával se i do konfliktů s podřízenými, jako v srpnu 1941, když se rozhodl pro přestěhování *Monitoring service*¹³⁵ z Wood Norton do Caversham. Vedení monitoringu proti tomu rozhodně protestovalo, protože pracovní podmínky v Cavershamu byly podstatně horší. Navíc by kvůli nedostatku místa přišlo oddělení o řadu cenných a těžko nahraditelných zaměstnanců. Nespokojence otevřeně podporoval i ředitel evropského vysílání J. B. Clark, stejně jako někteří z guvernérů. Ogilvie si tentokrát sice prosadil svou, ale tři vedoucí představitelé monitorovacího oddělení z BBC na protest odešli,¹³⁶ což značně rozladilo rozhlasovou radu, jež dobře věděla, že si BBC nemůže dovolit ztrácet kvalitní personál.

Na konci roku 1941 vyjádřil ministr Bracken obavy, že je plánované trojnásobné rozšíření zámořského vysílání v ohrožení a doporučil Ogilviemu zřídit pozici kontrolora rozvoje. Na to se mu od ředitele dostalo odpovědi, že zřízení takové pozice je zbytečné, protože se projekt stejně splnit nepodaří. To byla pro Brackena zřejmě pověstná poslední kapka. Kontaktoval rozhlasovou radu a důrazně jí naznačil, že Ogilvie funkci nezvládá. Guvernéri se sešli 26. ledna 1942 a dospěli k závěru, že „*řízení BBC za válečných podmínek vyžaduje od generálního ředitele jiné přednosti a zkušenosti, než ty, které jsou vhodné v době míru,*“¹³⁷ a rozhodli se proto Ogilvieho odvolat. Harold Nicolson si k tomu poznamenal do deníku: „*Jsem si jist, že je to správné rozhodnutí, protože Ogilvie má pro drsnou práci za války příliš slabou povahu. Přesto jsem dlouho zvažoval, zda má být tento inteligentní a ušlechtilý muž skutečně odstraněn. Sice hrozně nerad, ale souhlasil jsem.*“¹³⁸

¹³⁵ Účelem Monitoring Service bylo sledovat vysílání zahraničních rozhlasových stanic, z vysílání pořizovat záznamy a výtahy pro denní zprávy, které využívalo MI, FO, armáda, BBC i kabinet.

¹³⁶ Jeden ze „tří rebelů“ John Shankland, odvedený po odchodu z BBC k námořnictvu byl později zabit v boji.

¹³⁷ Briggs, *Governing the BBC*, str. 74.

¹³⁸ Miall, Leonard, *Inside the BBC. British Broadcasting Characters*, London 1994, str. 81.

Mnohem zajímavější otázkou bylo, kdo zaujme uvolněné místo generálního ředitele. Rada oceňovala sysifovskou práci, kterou právě odváděl Foot při souboji s administrativou a finančními problémy společnosti a zároveň si byla vědoma toho, že nový ředitel musí mít primárně organizační schopnosti. Takové předpoklady Foot prokázal při řízení různých podniků nade vše pochybnost. Na druhou stranu neměl s rozhlasem téměř žádnou zkušenost, a proto se guvernéri domnívali, že je potřeba najít k němu někoho, kdo bude mít v BBC dlouhodobou praxi a komu nebudou chybět rozsáhlé znalosti z oblasti mediální problematiky.¹³⁹ Právě takového muže našli v dosavadním zástupci generálního ředitele Cecilu Gravesovi.¹⁴⁰ Řešení, které rada našla v ustanovení dvou rovnoprávných ředitelů, bylo vsutku šalamounské. Leonard Miall později vzpomínal, jak mezi osazenstvem BBC vzbudilo toto rozhodnutí značné rozpaky. Panovala obava, že si oba muži budou navzájem konkurovat. Zaměstnanci se rovněž domnívali, že Foot, jenž byl blízký Brackenovi, bude poslušně vykonávat direktivy MI, zatímco Graves byl vybrán, aby uklidňoval případný odpor mezi zaměstnanci. Pro nový pár se tak vžilo označení *One Foot in the Graves*.¹⁴¹

Zmíněné obavy se ani v nejmenším nenaplnily. Foot si vzal na starost organizaci a administrativu, zatímco Graves se chopil programové stránky. Oba ředitelé se vhodně doplňovali a jejich spolupráce byla po celou dobu takřka idylická. Navíc, jak už bylo uvedeno výše, Bracken nijak netoužil po „zotročení“ BBC a na společnost nevyvíjel zbytečný tlak. Období diarchie se tak oproti původnímu očekávání stalo tím nejklidnějším v historii válečné BBC.

Dvojvládí pohříchu trvalo jen rok a půl. Zdravotní stav Cecila Gravese se stále zhoršoval a v září 1943 byl nucen vzdát se své funkce ze zdravotních důvodů. Tentokrát se

¹³⁹ Jiné zdroje uvádí, že rada považovala za nevhodné svěřit ve vypjaté době státní instituci římskému katolíkovi, a proto se rozhodla pro „dvojvládí“.

¹⁴⁰ Graves zastával funkci zástupce generálního ředitele už za Reitha a ten jej také při svém odchodu důrazně, leč neúspěšně, doporučoval jako svého nástupce místo Ogilvieho.

¹⁴¹ Miall, Leonard, *Inside the BBC. British Broadcasting Characters*, London 1994, str. 81.

rada rozhodla nechat již Foota v čele společnosti samotného.¹⁴² Foot to akceptoval, požadoval ovšem doplnění BBC o někoho, kdo by byl schopen vzít si na starost skladbu programů. Proto byla ustanovena nová pozice šéfredaktora. Vhodnou osobu pro tento post našel Foot v dosavadním řediteli agentury Reuters Williamu Haleym, jenž se také angažoval ve vedení listů *Manchester Guardian* a *Evening News*. Tímto krokem se podařilo vhodně propojit dosud oddělený a konkurenční svět tisku a rozhlasu.

Haley projevil hned od počátku značnou činnost. Krátce po svém dosazení do funkce se vydal za spojeneckými vojsky do Itálie, aby se osobně přesvědčil, jak jsou vojáci spokojeni s rozhlasem. Pro vojáky expedičních sil při tažení v Africe a v Itálii vysílala BBC pod hlavičkou *General Overseas Service* od roku 1942.¹⁴³ De facto se jednalo o třetí program, oddělený od *Home Service* a *Forces Programme*. Haley nezjistil nějakou výraznou nespokojenost, ale bystře pochopil, že by vojáci přece jen dali přednost vysílání *Forces Programme*. Jednak kvůli některým oblíbeným pořadům lehčího ražení, jednak i proto, že chtěli slyšet věci, které jim připomínaly domov a o kterých věděli, že je zároveň s nimi poslouchají i jejich rodiny a přátelé doma.

V souvislosti s připravovanou invazí do Evropy se tak Haley rozhodl vytvořit program, který by mohli slyšet lidé v Anglii a zároveň všechny britské jednotky ať už na starém kontinentě nebo třeba v Indii. Fúzí *Forces Programme* a *General Overseas Service* tak vznikl nový *General Forces Programme*, jenž pak doprovázel spojenecké armády při tažení Evropou. Fakt, že k jeho spuštění došlo už 27. února 1944 (tedy plných 10 týdnů před plánovanou invazí),¹⁴⁴ nikoli až na poslední chvíli nebo během bojů, dosvědčuje mnohé o cestě, kterou BBC urazila od prvotního chaosu na počátku války.

Ve stejné době došlo k poslední zásadní změně, jež potkala válečnou BBC. Krize v hornickém průmyslu donutila Roberta Foota k tomu, aby složil funkci generálního ředitele a

¹⁴² Footovým zástupcem se stal Noel Ashbridge.

¹⁴³ Z počátku se vysílalo sedm hodin denně, od května 1943 pak rozsah stoupl na dvanáct hodin.

¹⁴⁴ Spojenecká invaze byla původně plánována už na polovinu května.

přijal post předsedy *Mining Association*. Krize v důlním průmyslu spočívala v konfliktech mezi majiteli dolů a zaměstnanci a v celkovém neuspokojivém stavu tohoto rezortu. Foote měl pro vyřešení situace předpoklady jednak díky svému angažmá u *Gas, Light and Coke Company*, jednak díky svým schopnostem pro organizaci a pro vyjednávání s odbory, jež projevil za svého působení v BBC.¹⁴⁵

Přestože se jej Bracken i předseda rozhlasové rady Powell snažili udržet, Foot své rozhodnutí nezměnil. Sám Powell pak přiznal, že „*uhelný průmysl je pro tuto zemi životně důležitý... .. a když někdo cítí, že je povolán, aby přispěl k vyřešení jeho svízelné situace, lze si jen těžko představit důležitější úkol.*“¹⁴⁶

Novým generálním ředitelem se stal dosavadní šéfredaktor William Haley, jenž vydržel na svém postu až do konce světové války a později se významně podílel na poválečné rekonstrukci rozhlasu.

¹⁴⁵ Foot odsouhlasil vznik několika odborových hnutí v BBC a s jejich představiteli udržoval vždy korektní vztahy. Díky tomu si udržel dobré renomé u zaměstnanců a i to byl jeden z důvodů, proč byl považován za vhodnou osobu pro vyřešení obtížné situace v hornictví.

¹⁴⁶ Briggs, *War of Words*, str. 554 -55.

3. 3. Programová skladba vysílání

3. 3. 1. Informovat a bavit

Je možné říci, že v podstatě všechny pořady vysílané BBC během války měly přispět k britskému válečnému úsilí. Ať už se jednalo o pořady s informativním obsahem, jejichž účelem bylo poradit lidem, jak nejlépe zvládat obtížnou sociální či hospodářskou situaci, nebo o pořady, které měly posluchače bavit. Všechny beze zbytku měly pomoci snadněji a příjemněji přežít strastiplné válečné období.

Zřejmě nejznámějším „informativním“ pořadem válečné BBC byla *Kitchen Front*,¹⁴⁷ kterou připravoval rozhlas ve spolupráci s ministerstvem výživy (*Ministry of Food*). Idea pořadu vznikla poměrně brzy po začátku konfliktu, neboť se i díky zkušenostem z první světové války předpokládaly velké problémy se zásobováním a s nedostatkem některých potravin.¹⁴⁸ Od ledna 1940 byly na přiděl slanine, máslo a cukr. Zanedlouho na seznam přibýly maso, čaj, margarín, sýr a vejce. Kvalitní stravování přitom tvořilo jeden ze základních předpokladů pro udržení dobré morálky obyvatel.

Pořad běžel každý den po osmé hodině ranní, tedy před tím, než hospodyně vyrážely na každodenní nákup. Dvě londýnské posluhovačky Gerta a Daisy (v podání populárních komiček Elsie a Doris Watersových)¹⁴⁹ podávaly formou zábavných skečů informace o zrovna dostupných potravinách a přicházely s mnoha nápaditými recepty umožňujícími šikovně využít omezených zásob. Podstatnou součástí byly rady, jakým způsobem nahradit těžko dostupné suroviny při přípravě pokrmů. Posluhačky se dozvěděly, jak vyrobit sýr ze zkyslého mléka, či jak upéct banánový koláč z pastináku apod. Dne 13. 6. 1940 odvysílaný

¹⁴⁷ Kromě stejnojmenného rozhlasového pořadu nesla stejný název i celá kampaň zaobírající se problematikou výživy v době války.

¹⁴⁸ Pro představu: do Británie se dováželo 50 % všeho masa, 70 % sýrů a cukru, 80 % ovoce a až 90 % obilovin.

¹⁴⁹ Elsie a Doris byly sestry po válce velmi populárního herce Jacka Warnera.

první díl vzbudil veliký ohlas. Podle průzkumů poslouchalo pořad pravidelně až 70 % žen v domácnosti¹⁵⁰ a rozhlas byl zavalen dopisy s nejrůznějšími recepty od hospodyněk z celé země.

Vláda se snažila podněcovat občany, aby se v co nejvyšší možné míře samozásobily základními potravinami. Oblíbený nedělní pořad *In Your Garden* uváděný distingovaným Cecilem Middletonem proto mimo jiné přinášel užitečné rady, jak co nejlépe pěstovat zeleninu a další potraviny na malých zahrádkách u řadových domků. *Country Magazine* měl za úkol přesvědčit zemědělce, aby šetřili krmivem, zakládali *Pig Clubs* a rozšiřovali výměru orné půdy.¹⁵¹

Součástí *Kitchen Front* bylo i vysílání Dr. Charlese Hilla, proslaveného jako *Radio Doctor*. Od roku 1942 tento „doktor se zřejmě největším počtem pacientů na světě“ pravidelně odpovídal na dotazy posluchačů, jež se týkaly nejrůznějších zdravotních problémů, správného stravování i diet. Jeho jadrné vyjadřování stejně jako fakt, že se nevyhýbal ani choulostivým tématům,¹⁵² mu brzy vynesly u diváků značnou oblibu. O vlivu, jaký BBC měla na posluchače, svědčí i to, že byl Hill po válce zvolen za konzervativce do parlamentu.

Zábava nebyla o nic méně důležitá než informace. Jednoznačně nejúspěšnějším zábavním pořadem válečné BBC se stala série *It's That Man Again*, zkráceně *ITMA*. Název pořadu, jenž nemilosrdně útočil na byrokracii a vojenskou omezenost, byl odvozen z novinových titulků, které touto frází referovaly o Hitlerových dalších územních požadavcích. Kouzlo pořadu spočívalo v umění komika Tommyho Handleyho a scénářistické dovednosti Tedyho Kavanagha, jenž postavil jádro pořadu na slovních říčkách, nestrojené řeči

¹⁵⁰ Nicholas, Sian, *The echo of war. Home Front propaganda and the wartime BBC, 1939-45*, Manchester 1996, str. 75.

¹⁵¹ Do roku 1945 se výměra orné půdy v Británii zvýšila z 12 na 19 milionů akrů.

¹⁵² Proslavené bylo jeho vysílání na druhý svátek vánoční roku 1940, kdy celý pořad věnoval problematice zácpy. Jindy při jedné ze svých diagnóz odpověděl posluchači: „*Mohlo by to také být z přemíry pít, to bych pak ale moc rád věděl, kde jste ho sehnal.*“

a aktuálních narážkách, které leckdy dopisoval podle nejnovějších zpráv až na poslední chvíli před začátkem vysílání. Desítky bizarních postav, jako byl Handleyho „Ministr zloby a tajemství“ na ministerstvu hlouposti, nebo „plukovník Podbradník,“ kterého jako parodii na lorda Haw-Haw brilantně ztvárnil Jack Train, dokázaly rozesmívat vděčné a nutno dodat, občas i nijak zvlášť náročné publikum po celou válku. Jeden kritik napsal, že autoři vytvořili ještě roztomilejší postavičky než Walt Disney, jejichž srozumitelná komická bezelstnost působila na všechny děti bez rozdílu věku.¹⁵³ Režisér Hawkins později vzpomínal, že když za horkého letního večera procházel v Bristolu ulicemi, vyslechl během cesty celé představení ITMY, protože se zvuk rádia linul ze všech otevřených oken.¹⁵⁴ Pořad měl údajně ve velké oblibě i král Jiří VI., což dokazuje fakt, že komici byli v roce 1942 pozváni do Windsoru, aby tam sehráli pro královskou rodinu soukromé představení u příležitosti šestnáctých narozenin princezny Alžběty.

Přestože byla *ITMA* jednoznačně nejpopulárnější, nejednalo se o jediný zábavní pořad tohoto typu. Značné obliby dosáhl i *Hi Gang*, jemuž američtí tvůrci Bebe Daniels a Ben Lyon vtiskli svižný styl, typický pro pořady ve Spojených státech. Oba autoři, doplnění ještě komikem Vicem Oliverem,¹⁵⁵ získali sympatie britského publika také díky tomu, že se rozhodli zůstat ve Spojeném království i během války; na rozdíl od mnoha anglických herců nezjistili, že mají „naléhavé povinnosti“ v bezpečně vzdálené Americe.

Happidrome byla naopak klasická show britského střihu, postavená na oblíbeném vzorci chytrého pana Lovejoye, snažícího se dovzdělat své dva poněkud přihlouplé pomocníky. Titulní písnička *We Three in Happidrome* patřila mezi nejoblíbenější ještě v poválečné Británii.

¹⁵³ Briggs, *War of Words*, str. 565.

¹⁵⁴ Hickman, *What Did You Do in the War, Auntie?*, str. 50.

¹⁵⁵ Naturalizovaný americký občan Vic Oliver, narozený ve Vídni, byl Churchillovým zetěm, neboť se oženil s jeho dcerou Sarah.

Hudebně zábavné pořady, úspěšné již v předválečné době, pokračovaly i za válečných podmínek. Z 30. let přetrvala popularita pořadu *Monday Night at Eight*, plného scének, skečů a hudby. V jeho rámci se objevil i první rádiový vědomostní kvíz *Puzzle Corner*, nebo jedna z prvních rozhlasových detektivek *Inspector Hornleigh*. Dalším typickým představitelem tohoto žánru byla *Music Hall*, jež inspirovala ministra práce Ernesta Bevina k návrhu, aby BBC vysílala podobné pořady přímo pro dělníky v továrnách, aby tak oživila jejich většinou velmi monotónní práci. V červnu 1940 proto vznikl pořad *Music While You Work*, vysílaný v půl jedenácté dopoledne a ve tři hodiny odpoledne, tedy v čase, kdy podle odborníků nejmíc upadala koncentrace na práci. Obsahem byla většinou rytmická a taneční hudba, neboť tklivé melodie výkonnost naopak ubíjely. Souborem skečů a hudby byl pořad *Workers Playtime*, s nímž komici objížděli továrny po celé zemi a bavili dělníky v době jejich polední pauzy. Záznamy z těchto vystoupení pak vysílala BBC. Povšechně jednoduchý humor, jehož terčem byl většinou Hitler a další nacističtí představitelé,¹⁵⁶ nebyl sice „žádným skvostem“, účel však nepochybně splnil, a zaměstnanci se tak vraceli k práci v lepší náladě.

Počet zábavních programů během války výrazně vzrostl, což se podle některých kritiků nutně projevovalo na kvalitě. Profesor Gruffydd prohlásil v parlamentu, že „*varietní zábava, kterou nám BBC poskytuje, neustále a pravidelně podceňuje inteligenci průměrného Brita.*“¹⁵⁷ Situace zřejmě nebyla tak vážná, ale je pravdou, že reputace varietního oddělení postupně upadala. Kupříkladu počet lidí, domnívajících se, že by komici měli omezit vulgaritu, se mezi lety 1941-43 zvýšil o 7 %. Vedení BBC proto komikům důrazně doporučilo, aby omezili dvojsmyslný humor a slangové výrazy na minimum, a zároveň upozornilo tvůrce zábavních pořadů, že není nezbytné být neustále vtipný, neboť méně je někdy více. V zábavních programech tak dostala více prostoru hudba a přípravám scének byla věnována větší pozornost.

¹⁵⁶ Velmi se ujala např. písnička *Old Man Schicklgruber*, parodující Hitlera.

¹⁵⁷ Briggs, *War of Words*, str. 574.

Z jiného soudku byl pořad *Brains Trust*, spuštěný v září 1942,¹⁵⁸ v němž měla trojice expertů odpovídat na otázky zaslané diváky. Každá z pečlivě vybraných osobností představovala „jiný svět.“ Filozof Cyril Joad byl se svým jemně ironickým humorem představitelem humanitního směru, exaktní vědy zastupoval biolog Julian Huxley, zatímco bývalý námořní důstojník A. B. Campbell představoval člověka, který toho sice nikdy mnoho nepřečetl, ale zase mnohé viděl na svých cestách po světě. Pod vedením moderátora McCullougha řešili hosté otázky všeho druhu; od toho, jaký je smysl života, až po dotazy typu, „jak dokáže moucha chodit po stropě.“ Diskuzní pořad zaujal jak diváky toužící si rozšířit vědomosti, tak i ty, co si chtěli jenom poslechnout živou a vtipnou diskuzi. Průměrná sledovanost proto pravidelně dosahovala téměř 30 % a z hostů se staly skutečné „mediální hvězdy,¹⁵⁹ kterým průběžně chodily nabídky k sňatku. Některé Campbellovy anekdoty, stejně jako Joadova fráze „záleží na tom, co si představujete pod pojmem...“ doslova zlidověly. Ve snaze o zodpovězení otázek vyčerpávajícím způsobem byl později diskuzní panel rozšířen na devět hostů, což ovšem bylo podle některých kritiků na úkor humoru. Do studia tak byly zvány osobnosti z nejrůznějších oborů s rozmanitými životními zkušenostmi; mezi hosty se mimo jiné objevil i Jan Masaryk.¹⁶⁰ V této nové formě program přetrvával až do roku 1949.

Během války se dostaly plně na výsluní vážná i populární hudba. Trefně to vystihl magazín *The Spectator* v roce 1943: „*At' už válka zničila cokoli, je nepochybné, že pomohla zvýšit oblibu hudby a ukázala, jak moc lidé tuto živoucí sílu potřebují.*“¹⁶¹

Lehká hudba sloužila mnohdy jako pozadí pro jinou činnost. Také jazz a swing byly mezi lidmi velmi populární a jejich obliba ještě stoupla po příjezdu amerických jednotek do

¹⁵⁸ Pod názvem *Any Question?* se pořad několikrát vysílal již o rok dříve, nevzbudil však valného zájmu.

¹⁵⁹ Podle průzkumu provedeného mezi posluchači v roce 1943 patřili všichni tři hosté mezi 6 nejlepších řečníků, jaké BBC nabízela.

¹⁶⁰ Ornest Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Marie Valtrové s Otou Ornestem*, Praha 1993, str. 71.

¹⁶¹ Cain, John, *The BBC. 70 years of broadcasting*, London 1992, str.50.

Británie. Populární hudbě však bezpochyby kralovala Vera Lynnová, jejíž pořad *Sincerely Yours*, vysílaný pro vojáky na vlnách *Forces Programme*, dosáhl neobyčejné popularity.¹⁶² Přestože jeden poslanec označil její zpěv za „ječení podnapilého papouška“¹⁶³ a někteří činitelé v BBC věřili, že vojáci budou lépe bojovat za zvuku pochodového marše než za tónů sentimentálních písní, získala si Vera Lynnová nehynoucí obdiv vojáků a po zásluze si vysloužila přezdívku *Forces Sweetheart*. Svůj pořad koncipovala jako vzkazy „chlapcům na frontě“ a během války také navštěvovala jednotky a nemocnice i v těch nejvzdálenějších částech světa.¹⁶⁴ Její písně jako *White Cliffs of Dover* nebo *We'll Meet Again* doprovázely vojáky snad na všech bojištích druhé světové války. Výstižné hodnocení nabídl dopis zaslaný časopisu *Radio Times* v roce 1941: „Možná, že texty jejích písní jsou jen samé sentimentální žvásty, ale ona je podává s takovou něhou, s jakou se dřív zpívaly staré lidové balady, což působí dojmem, jako by za nimi bylo něco, čemu má cenu věřit. Možná to není žádné velké umění, ale koho to zajímá?“¹⁶⁵

Stoupl též zájem o klasickou hudbu. Kompletní symfonické koncerty a opery vysílala BBC několikrát měsíčně a zanedbávána nebyla ani soudobá hudba. Premiéru Šostakovičovy Leningradské symfonie prezentoval rozhlas k výročí vstupu Sovětského svazu do války. Novinky od renomovaných skladatelů, jakými byli Berg nebo Stravinský, nabízel pořad *Music of Our Time*. Nemenší důraz byl kladen i na kvalitní interprety; při svých londýnských návštěvách nahrál několik koncertů pro rozhlas kupříkladu mladý Yehudi Menuhin.¹⁶⁶

Divadelní adaptace nevyvolaly v porovnání s hudbou takový ohlas. Větší zájem vzbudila hra *Kryštof Kolumbus*, nastudovaná k 450. výročí objevení Ameriky, a také adaptace Tolstého knihy *Válka a mír*. Pro dětské vysílání vytvořená hra *The Man Born to be*

¹⁶² O významu vysílání Very Lynnové podrobněji viz. Scannell, Paddy, *Radio, Television and Modern Life*, Oxford 1996, str. 60-74.

¹⁶³ Hickman, *What Did You Do in the War, Auntie?*, str. 89.

¹⁶⁴ Například v roce 1944 navštívila Barmu.

¹⁶⁵ Tamtéž str. 91.

¹⁶⁶ Yehudi Menuhin (1916-1999) – slavný americký houslista a dirigent židovského původu. Později získal i občanství Velké Británie. Poprvé vystoupil se symfonickým orchestrem BBC 5. dubna 1943.

King vyvolala jisté kontroverze, protože v ní dětský herec zpodobňoval Krista. V roce 1943 začala tradice sobotních divadelních představení *Saturday Night Theatre* a v téže době vzbudila velký zájem posluchačů série *Appointment with Fear*, jež vznikla podle vzoru amerických thrillerů.

3. 3. 2. Kampaně

Jak již bylo řečeno, kladly si pořady vysílané BBC během války dva primární cíle – informovat a bavit. Nebyl to ovšem jediný účel těchto pořadů. V průběhu války se vytvořil podrobně promyšlený a výborně zorganizovaný systém kampaní, které měly působit na veřejnost, aby se chovala zodpovědně a hospodárně, a podporovala tak válečné úsilí. Jednotlivá ministerstva podávala návrhy konkrétních kampaní na speciálně zřízenou *Campaign Division* ministerstva informací, které rozhodovalo, zda bude agitace provedena, jakým způsobem a v jaké míře. Rozhlas byl pro tyto akce ideálním prostředkem, protože radiový přijímač vlastnilo již více než 90 % britských domácností. Zatímco noviny četla spíše starší a vzdělanější populace a zpravodajské týdeníky v kinech oslovovaly naopak mladší a méně vzdělané vrstvy obyvatel, u rozhlasu se taková stratifikace neprojevovala;¹⁶⁷ to bylo jeho další nezanedbatelnou výhodou.

Kampaně většinou kladly důraz na dodržování bezpečnostních pravidel (příkladem může být *Silent Column Campaign*, která měla zabránit vyzrazení důležitých informací nepříteli), na úsporné chování (*Mend and Make Do*, *Sewing Bee*, *New Clothes for Old*) nebo na respektování přidělového systému.¹⁶⁸ Zvláštní význam měla samozásobitelská kampaň *Digging for Victory*, jež se snažila podnítit pěstování základních potravin na soukromých

¹⁶⁷ Nicholas, Sian, *The echo of war. Home Front propaganda and the wartime BBC, 1939-45*, Manchester 1996, str. 71.

¹⁶⁸ Mezi dalšími kampaněmi je možno jmenovat *Women's Services Campaign*, *Salvage Campaign*, *Telephone and Telegraph Less* atd.

zahrádkách i na veřejných prostranstvích, jakými byly parky, zahrady, promenády i natolik netradiční místa jako fotbalová hřiště nebo železniční násypy.

Základní poučka při tvorbě jakékoli kampaně zněla jasně: „úspěšnost závisí na neustálém opakování daného problému ve všech možných obměnách.“¹⁶⁹ Jakým způsobem tento princip fungoval, je možné ilustrovat na příkladu *Fuel Economy Campaign* z roku 1942.

V pořadu *Kitchen Front* byly od konce června ve dvou ze třech vysílání uváděny pokyny, jak šetřit palivem. Pokud se o racionalizaci nemluvílo přímo, činily se na problematiku alespoň nejrůznější narážky, které měly posluchačům základní myšlenku připomenout. V čase, kdy byl problém nejaktuálnější (např. v době zatemnění), byla mezi jednotlivé pořady vkládána krátká upozornění varující před zbytečným používáním paliva. Předseda uhelné komise sir Ernest Gowers zmínil racionalizaci při rozhovoru o uhelném průmyslu; stejné téma bylo námětem *Industrial War Commentary* vysílaného počátkem července. V programu pochopitelně nemohl chybět ani dokument o těžké práci horníků v dolech. Následovaly návody pro hospodyně, jak ušetřit v domácnosti, a řada pořadů, které se obecně zabývaly problémem plýtvání. Otázky na toto téma byly kladeny i v populárním vědomostním kvízu *Puzzle Corner*. Kampani neunikly ani děti. Ve školním vysílání, stejně jako v *Children's Hour*, se vysvětloval význam paliva a dětem se udílely rady, jakým způsobem mohou při šetření pomoci rodičům.

Ani to nebylo vše. V září BBC zpracovala tuto problematiku do divadelní hry, v níž vysvětlovala úzký vztah mezi horníkem, hospodyní, vládou, továrnami a armádou. Stranou nezůstaly ani varietní pořady, které připravily tematické scénky a k danému problému vzniklo též několik písní, jako například oblíbený popěvek s výmluvným názvem *Polly Take That Kettle Off*.

¹⁶⁹ Nicholas, Sian, *The echo of war. Home Front propaganda and the wartime BBC, 1939-45*, Manchester 1996, str. 72.

Takové „mediální masáže“ nebylo dost dobře možné zcela odolat, a to i přes to, že všechny kampaně nedosáhly očekávané odezvy, jelikož se lidé postupem doby stávali stále lhostejnějšími.

3. 3. 3. Reportáže

V době druhé světové války se začala plně uplatňovat novinka v podobě reportáží. Nové technické vymoženosti umožnily natáčet zvukové záznamy přímo na frontě, a přenést tak válku posluchačům doslova až domů. Ihned po útoku na Francii byl na kontinent poslán jeden z nejslavnějších válečných komentátorů Richard Dimbleby; reportáží ovšem ještě mnoho nepořídil. Význam nahrávek se plně prokázal až v průběhu bitvy o Británii. Kromě rozhovorů s piloty a leteckým personálem se podařilo nahrát řadu hovorů se členy protileteckých hlídek, s očitými svědky bombardování nebo se skotskými farmáři, kterým se podařilo zadržet Rudolfa Hesse.¹⁷⁰ Slavnou se stala kontroverzní nahrávka souboje pilotů RAF s německými stíhači, která se povedla Charlesu Gardenerovi v Doveru: „*Už je chlapci ženou domů! Dostanou je! To je souboj! A už to jeden Messerschmitt koupil, ó ano, padá střemhlav k zemi jako prskavka! To je paráda!*“¹⁷¹ Jeho komentování plně nadšených výkřiků připomínalo spíše sportovní zápas než konflikt, ve kterém byli masakrováni lidé. Reportáž, přestože ji tisk vysoce oceňoval, vyvolala vlnu nevole, neboť se mnohým zdálo, že trivializuje hrůzy války. Jeden vysloužilý generálmajor napsal následně do *Timesů*, že „toto vysílání bylo ranou civilizované společnosti.“¹⁷²

Jelikož reportáže oživovaly vysílání zpráv, rozhodla se BBC jejich počet ještě rozšířit. Zpravodajci často riskovali život tak jako Dimbleby, který se na palubě bombardéru Lancaster

¹⁷⁰ Rudolf Hess seskočil nad Skotskem 10. května 1941. Motivace jeho cesty, podniknuté zřejmě bez vědomí ostatních nacistických špiček, není dodnes zcela jasná. Údajně odletěl jednat o příměří mezi Británií a Německem.

¹⁷¹ Hickman, *What Did You Do in the War, Auntie?*, str. 150.

¹⁷² Tamtéž.

zúčastnil náletu na Berlín. Když propukla válka v severní Africe, vyslala tam BBC své nejschopnější reportéry spolu s vozem vybaveným nahrávací aparaturou. Posluchači tak mohli slyšet dunění děl u Tobruku, stejně jako vyzvánění zvonů po úspěšném dobytí města. Možnost využití nahrávek velmi oceňoval maršál Montgomery, který prostřednictvím rozhlasu promlouval ke všem svým vojákům a zároveň si získával důvěru jejich rodin doma. Montgomery s reportéry úzce spolupracoval, neboť věřil, že pokud budou rodiny vojáků dobře informovány, projeví se to pozitivně v jejich dopisech na frontu, a tím se zlepší i morálka vojska. Jeho projev před klíčovou bitvou u Al Alamejnu¹⁷³ proto mohli slyšet posluchači obou programů BBC.

Zpravodajci následovali vojsko i při tažení na Sicílii a na Apeninském poloostrově. Godfrey Talbot ve svých nahrávkách zachytil všechny významné události. K posluchačům se tak dostaly exkluzivní reportáže ze zdevastovaného Monte Casina, z osvobozeného Říma, nebo z milánské benzínové pumpy, kde zemřel Benito Mussolini.

Skutečně masivní využití reportáží přišlo až s invazí do Evropy. Místo několika málo zpravodajů využívaných v pouštní válce vycvičila BBC celou skupinu 27 mužů.¹⁷⁴ Reportéři prošli vojenským výcvikem, učili se střelbě, orientaci v terénu i rozeznávání různých typů ručních zbraní, tanků a letadel. K tomu byli vybaveni prvním ručně přenosným nahrávacím zařízením nazvaným *midget*, neboli „trpaslík“. Ke každému přístroji patřilo pouzdro s 12 desetipalcovými deskami, schopnými nahrát 72 minut. Přezdívkou „trpaslík“ nebyla zrovna nejvýstižnější, neboť přístroj vážil více jak 19 kg, což vyžadovalo od reportéra, natáčejícího v leckdy velmi svízelných podmínkách, nemalý výkon. *Midget* byl navíc značně křehký a existovala třetinová pravděpodobnost, že se nahrávka nepovede (což bylo možné zjistit až ve studiu).¹⁷⁵

¹⁷³ Bitva u El Alamejnu začala 23.10.1942 vítězství spojeneckých vojsk znamenalo klíčový obrat v „pouštní válce“.

¹⁷⁴ Dva reportéři v následujících bojích zahynuli.

¹⁷⁵ Powley, Edward, *BBC Engineering 1922-1972, London 1972*, str. 292-298.

Až do roku 1944 byly reportáže uváděny pouze jako krátké doplnění vysílaných zpráv, v souvislosti s přípravou na den-D však vznikl pořad *War Report*, přímo vyhrazený reportážím z bojišť. Od 6. června 1944 až do uzavření míru v květnu 1945 dodávali zpravodajci každým dnem reportáže přímo z fronty i z jiných míst.¹⁷⁶ Vylodění na normandských plážích, osvobození Paříže, přivítání generála de Gaulla, ardenská protiofenzíva, překročení Rýna, setkání spojenců na Labi; u všech těchto historických událostí mohli posluchači prostřednictvím rozhlasu být. Stejně tak se díky rozhlasu začal svět dozvídat podrobnosti o zvěrstvech páchaných nacisty v koncentračních táborech. 19. dubna 1945 podal Richard Dimbleby první zprávu z koncentračního tábora v Bergen - Belsenu: „*Přál bych si z celého srdce, aby všichni ti, kdo bojovali v této válce... ...se mnou mohli projít skrz plot z ostatého drátu dovnitř tábora. V posledních pěti letech jsem viděl mnoho otřesných věcí, ale nic, naprosto nic, se nevyrovná tomu, co jsem spatřil v těchto strašlivých budovách v Belsenu. Mrtví a umírající zde leželi pospolu. Procházel jsem podél těl, když jsem zaslechl slabé sténání. Nalezl jsem dívku, jež připomínala oživlou kostru. Její věk nebylo možné určit, protože neměla téměř žádné vlasy a její tvář připomínala zažloutlý list pergamentu s dvěma dírami místo očí. Natahovala ke mně své na kost vyzáblé ruce a cosi šeptala... ... A za ní dál v chodbě se křečovitě hýbali umírající lidé, příliš slabí na to, aby se dokázali zvednout ze země... Dnešní den byl tím nejhorším v mém životě.*“¹⁷⁷

¹⁷⁶ War Report byli přerušeny pouze během února a března 1945, kdy se spojenecká vojska seskupovala na konečný útok.

¹⁷⁷ Hickman, *What Did You Do in the War, Auntie?*, str. 190.

3. 4. Propaganda a cenzura

Během války si BBC vybuodovala pozici mezinárodně respektovaného a důvěryhodného média, kterou si udržela dodnes. Na to, do jaké míry je zmíněný status oprávněný a jak se vytvořil, se pokusím odpovědět v této kapitole. Literatura, týkající se historie Britské rozhlasové společnosti v období druhé světové války, se touto problematikou téměř nezabývá; maximálně stručně shrnuje systém fungování cenzury. Pro toto pojetí je příznačné, že se jaksi automaticky předpokládá, že BBC je médiem objektivní a důvěryhodné a v souvislosti s ním se pokud možno vyhýbá termínům s negativní konotací jako je „propaganda“. Domnívám se, že tuto mlčky přijímanou premisu objektivnosti¹⁷⁸ je třeba problematizovat.

Zmíněná premisa zřejmě vychází z lákavého srovnání s přímým protějškem a konkurentem BBC – s německým rozhlasem. Nabubřelá frazeologie, agresivní rétorika, téměř nulová schopnost sebereflexe a přiznání vlastních neúspěchů tak typické pro nacistický rozhlas, mohou jen těžko uspět v konfrontaci s klidnou, věcnou rétorikou britského rozhlasu, jenž byl nucen přinášet v prvních letech války ne zrovna povzbudivé zprávy. Zde je ovšem třeba si uvědomit, že nacističtí propagandisté nikdy neuvažovali ve stejných termínech jako jejich britští kolegové. Snahu o vytvoření reálného obrazu skutečnosti nepovažovali za relevantní hodnotu a jejich taktika byla naopak na určité iracionalitě vědomě založena.¹⁷⁹ Již v roce 1934 napsala jedna z vůdčích osobností německého ministerstva propagandy, že

¹⁷⁸ S pojmem „objektivita“ zde pracuji ve smyslu „vyvážený“, „nestranný“, tj. tak jak je obvykle chápán a užíván ve vztahu k médiím. Naprosto to neznamená, že bych sdílel názor, že média mohou skutečně objektivně být.

¹⁷⁹ K problematice podrobněji viz. Bytwerk, Randal, *Bending Spines: The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*, Michigan 2004, nebo Welch, David, *Nazi Propaganda. The Power and the Limitations*, London 1983.

„specifická důležitost propagandy spočívá v tom, že působí mnohem víc na city než na prostý rozum.“¹⁸⁰

Z uvedených důvodů není dost dobře možné obě média porovnávat v kategoriích jako je objektivita, vyváženost zpráv apod., respektive má taková komparace nulovou vypovídací hodnotu. Ostatně, i kdyby takové srovnání bylo relevantní, neříkalo by ještě nic o důvěryhodnosti samotné BBC. Jako ukázkový případ můžeme uvést informace o leteckých bojích v bitvě o Británii. James Wood uvádí, že BBC nadhodnocovala počet sestřelených nepřátelských letounů až o 75 %.¹⁸¹ Podrobnější statistiky poskytuje Asa Briggs. Například 2. září 1940 zneškodnila RAF 35 nepřátelských letadel. BBC ovšem informovala o zničení 55 letounů, zatímco německá strana přiznávala pouhých 23. Britské ztráty z téhož dne činily 31 letadel, BBC jich ve vysílání přiznávala pouze 20, naproti tomu nacistická propaganda hovořila o 93 strojích.¹⁸² Celkem mezi 10. červencem a 31. říjnem byly údaje o počtu sestřelených nepřátelských letadel vysílané BBC zkreslené o 55 % ve prospěch královského letectva, zatímco německá strana přeháněla počet britských ztrát o plných 234 %.¹⁸³ Domnívám se, že uvedená čísla svým způsobem skutečně vykreslují věrohodnost obou médií. BBC z tohoto porovnání vychází jako jednoznačný vítěz, nicméně ji lze při více než polovičním nadsazování cifer těžko označit za zcela důvěryhodné médium.

Mnohé monografie se také omezují na lakonické tvrzení, že úspěch BBC spočíval v prostém rozhodnutí říkat pravdu, učiněném hned na začátku války. Jak napsal Andrew Crissel, „jednalo se zřejmě o nejmoudřejší rozhodnutí, které kdy BBC přijala.“¹⁸⁴ Výše zmíněný příklad s počty sestřelených letadel ovšem ukazuje, že toto tvrzení nelze brát tak úplně vážně. Ochoty BBC přejímat dostatečně neověřené zprávy ostatně úspěšně využívalo i

¹⁸⁰ Schulze-Wechsungen, Politische Propaganda, in: Unser Wille und Weg, 4/1934, str. 323-332, citace dostupná na adrese: <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/polprop.htm>.

¹⁸¹ Wood, James, British censorship and propaganda 1939-1945 in *History of international broadcasting*, London 1997, str. 55.

¹⁸² Je třeba upozornit, že britská strana nezapočítávala do ztrát stroje zničené na zemi.

¹⁸³ Briggs, *War of Words*, str. 287-288.

¹⁸⁴ Crisell, *An Introductory History of British Broadcasting*, str. 56.

Goebbelsovo ministerstvo propagandy (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* – RMVP) v prvních letech války. Falešné nebo značně přehnané zprávy byly cíleně šířeny prostřednictvím proněmeckých agentur z neutrálních zemí; poté co je BBC odvysílala, obvinilo RMVP Brity z vymýšlení lživých informací. Například ve zprávě o pražských nepokojích v říjnu 1939 BBC tvrdila, že došlo k popravě 10 000 Čechů.¹⁸⁵ Takovéto dezinformace pochopitelně výrazným způsobem poškozovaly prestiž britského rozhlasu, a proto kladla BBC s postupem doby na ověřování zdrojů podstatně větší důraz. Smutným dokladem o tomto posunu je fakt, že Dimblebyho reportáž z koncentračního tábora v Bergen - Belsenu (viz kapitola 3.3.) cenzori nejprve zablokovali, protože ji považovali za absurdně přehnanou a nedůvěryhodnou a BBC ji odvysílala s dvoudenním zpožděním až na přímé Dimblebyho naléhání.

Nicméně zmíněné případy se objevovaly spíše výjimečně a je možné obecně konstatovat, že fakta uváděná ve zpravodajství BBC byla většinou spolehlivá. Tím se vracíme k problematickému tvrzení, že BBC říkala „pravdu“. Říkat pravdu totiž ještě neznamená vytvářet pravdivý obraz skutečnosti. Skutečný obraz situace lze dobře měnit vypuštěním nevhodných informací, jejich okleštěním na nezbytně nutnou míru a naopak soustředěním se na náležité vyzvednutí informací o vojenských úspěších. Právě tuto strategii BBC pravidelně užívala. Ukázkovým příkladem úspěšnosti této taktiky je způsob, jakým se podařilo odvést pozornost britské veřejnosti od porážky spojeneckých vojsk ve Francii a naopak ji zaměřit na úspěch dunkerqueské operace.¹⁸⁶

Prezentování neúplných a okleštěných zpráv nebylo mnohdy záměrem rozhlasu, spíše se jednalo o důsledek nefungující cenzurní mašinerie. BBC měla v tomto směru největší problémy s armádou. Nejkřiklavější případ se udál během norského tažení, kdy BBC na podkladě zpráv dodávaných armádou nebo přicházejících z neutrálního Švédska, referovala o

¹⁸⁵ Balfour, *Propaganda in War*, str. 174.

¹⁸⁶ Podrobněji viz kapitola 3. 1.

vojenských událostech v příliš optimistickém duchu. Když se nejvyšší vojenské vedení rozhodlo stáhnout jednotky z Norska, zasvětilo do plánů tisk, ale informovat rozhlas se nikdo neobtěžoval. Ze strany vojenského velení se zřejmě jednalo o záměr, protože prostřednictvím rozhlasu chtělo získat čas a zmást nepřítele, o němž vědělo, že britský rozhlas poslouchá.¹⁸⁷ Ještě v době, kdy první britské jednotky odplouvaly od skandinávských břehů, referovala BBC o norském tažení v optimistickém duchu, což do značné míry otráslo jejím statusem důvěryhodnosti. Představitelé rozhlasu si u vlády stěžovali a BBC byla od té doby při přebírání zpráv opatrnější.

S touto problematikou úzce souvisí i cenzura, jejíž nezbytnost byla ovšem vzhledem k válečnému stavu pochopitelná. Oficiálně se týkala vojenských záležitostí a bezpečnosti státu, nikoli politické problematiky. Zprávy a pořady kontrolovalo ministerstvo informací většinou prostřednictvím tzv. styčného úředníka sídlícího přímo v Broadcasting House. V případě, že se jednalo o improvizované vysílání, které nemělo dopředu daný scénář, kontroloval obsah programu přímo ve studiu tzv. *switch censor*, jenž mohl vysílání kdykoli přerušit.¹⁸⁸

Na počátku války měla BBC problematické vztahy s armádou, především pak s námořnictvem. Admiralita několikrát obvinila rozhlas z toho, že je „zbytečně a neprospěšně pesimistický.“ Podezřívavý přístup k médiím, který byl ostatně pro představitele armády typický, často téměř znemožňoval BBC práci. Problém tkvěl v systému cenzury informací, jímž musela každá zpráva projít před tím, než mohla být odvysílána do éteru. Válečné zprávy nejprve prošly cenzurou příslušné armádní složky (v tomto případě námořnictva), která musela zajistit, aby nebyly vyzrazeny žádné strategické údaje, poté zprávu předala ministerstvu informací, jež ji znovu prověřilo a teprve pak mohla být zpráva, přesněji to co z ní zbylo, postoupena BBC. Tento postup s sebou nesl tu nevýhodu, že zprávy docházely

¹⁸⁷ Walker, *Skyful of Freedom*, str. 37-38.

¹⁸⁸ Stejný princip fungoval i u zpravodajských pořadů zámořského vysílání, kde zprávy většinou předčítali rodilí mluvčí, kteří nebyli britskými občany.

mnohdy zbytečně okleštěné a se značným zpožděním. To se týkalo především informací o válečných ztrátách, jako v případě potopení torpédoborce *Daring*.¹⁸⁹ Námořnictvo ctilo zásadu, že před tím, než se zpráva dostane do médií, musí být o tragedii informovány rodiny obětí. To byla sice ušlechtilá, nicméně velmi nepraktická zásada; o potopení pochopitelně ihned informoval německý rozhlas, od kterého to přejaly i další světové stanice, včetně amerických. Incident stejně vešel rychle ve známost, ale působilo krajně nedůvěryhodně, že britská média o události mlčela. Nacisté navíc pochopitelně vykreslili celou událost dramatickým stylem a výrazně navýšili britské ztráty. Jelikož se nedostávalo informací z druhé strany, byla německá verze často přejímána jako platná. Obdobná situace se opakovala při potopení křižníku *Hood*,¹⁹⁰ stejně jako v případě útoku na námořní základnu *Scapa Flow*. Přestože tehdy došlo k minimálnímu poškození jediného plavidla, podařilo se Němcům přesvědčit svět, že se jednalo o jejich klíčové vojenské vítězství; *New York Times* kupříkladu referovaly o zničení šesti válečných lodí.¹⁹¹

V dubnu 1941 nesměla BBC odvysílat informaci o příchodu britských vojsk do Řecka s odůvodněním, že kabinet nechce vyprovokovat německou odvetu. Vrcholu absurdity bylo dosaženo v červnu téhož roku, kdy o personálních změnách v britském kabinetu informoval německý i švédský rozhlas dříve než BBC.

Zástupcům rozhlasu trvalo poměrně dlouho, než se jim podařilo přesvědčit vedoucí představitele vlády i armády, že podobná informační embarga poškozují britské zájmy. Přestože se od roku 1942 situace v tomto ohledu podstatně zlepšila, byly cenzurní zásahy při neúspěšných vojenských akcích stále obvyklé, jako v případě pokusu o obsazení města

¹⁸⁹ Torpédoborec *Daring* byl potopen německou ponorkou U-23 18. února 1940. Ze 169 členů posádky přežili pouze čtyři.

¹⁹⁰ Bitevní křižník *Hood* byl potopen německou bitevní lodí *Bismarck* 24.5. 1941.

¹⁹¹ Mansell, *Let Truth Be Told*, str.67-68.

Dieppe, jež mělo sloužit jako nácvik pro budoucí invazi do Evropy.¹⁹² Akce zcela ztroskotala a stála život 3000 mužů. Reportáž natočená Frankem Gillardem, který se pokusu o vylodění přímo účastnil, byla téměř kompletně zcenzurována. Gillard později vzpomínal: „*Prvních 24 hodin jsme nesměli o akci vůbec informovat. Potom se vše odložilo o šest hodin a následně o dalších šest. Nakonec jsem směl odvysílat reportáž, která se téměř kompletně týkala leteckých bojů nad námi. Všechno ostatní bylo důkladně zcenzurováno, a já tak nemohl říct pravdu o tom, co se u Dieppe skutečně dělo. Později jsem se v literatuře dočetl o mé „pamětihodné reportáži“ z Dieppe. Pro mě je pamětihodná jen v záporném smyslu. Je pamětihodná hanbou a ostudou, že jsem tam byl za BBC jako jediný očitý svědek a nemohl jsem vypovědět příběh tak, jak bylo mojí povinností.*“¹⁹³

Ke cti britského vedení naopak slouží, že se prakticky jako jediné z evropských mocností nikdy neuchýlilo k rušení nepřátelského rozhlasu. Nacisté se snažili blokovat všechny zahraniční stanice; v Říši, stejně jako v okupovaných zemích se poslech nepřátelského rozhlasu trestal vězením nebo smrtí. Stejně tak tomu bylo v Itálii, kde byl ovšem výsledek fašistických snah o rušení signálu i odhalování viníků téměř nulový. K veskrze marné snaze o blokování stuttgartského rozhlasu se během války na západní frontě na jaře 1940 uchýlila i Francie. „Mistrovství“ v tomto ohledu dosáhli Rusové, kteří nejenom, že poměrně efektivně rušili německý signál, ale navíc se nabourávali do vysílání německého rádia s výkřiky „lži, lži“ a „nevěřte jim.“ Jejich svérázný hlasatel si proto brzy vysloužil přiléhavou přezdívku „Ivan Hrozný“ nebo také „šílený Rus“.¹⁹⁴

Britové tomuto pokušení odolali, protože pochopili, že podobné pokusy působí krajně nedůvěryhodně. Otázku blokování německého rozhlasu řešily vládní orgány a BBC v květnu

¹⁹² Akce proběhla v 19. srpna 1942. Převážně kanadské jednotky se měly vylodit u města Dieppe, obsadit ho, zničit nepřátelské vybavení a po té se stáhnout zpět. Akce skončila fiaskem, nicméně přinesla cenné poznatky, které bylo možné využít o dva roky později při operaci *Overload*.

¹⁹³ Hickman, *What did you do in the War, Auntie?*, str. 28.

¹⁹⁴ Briggs, *War of Words*, str. 398.

1940, tedy v době, kdy panovaly největší obavy z vlivu německého vysílání a kdy si lord Haw-Haw udržoval nejpočetnější publikum. Ryanova zpráva vyzněla jasně: „*Rušení se rovná přiznání chyby. Použití rušičky znamená strach z vlivu pravdy. V naší zemi takové obavy nemáme, a proto by blokování nepřátelského vysílání v angličtině bylo velmi špatnou volbou.*“¹⁹⁵ Britové dobře věděli, že nemají k dispozici dosti silné rušičky, pomocí kterých by mohli německé vysílání úspěšně blokovat po celé Anglii; zároveň se obávali, že by nacisté v odvetu vynaložili mnohem větší úsilí na rušení jejich evropského vysílání. Toto riziko nechtěli podstoupit, neboť správně odhadli, že v dlouhodobém propagačním souboji získají nad Němci převahu.

Jinou otázkou byla míra plurality názorů, které mohla BBC prezentovat. Základní poučka v tomto směru zněla, že vysílání nesmí ohrožovat válečné úsilí Velké Británie. Jednalo se samozřejmě o dosti ohebnou formulaci. Přesto můžeme nalézt situace, kde byla tato hranice zjevně porušena.

Na počátku války, v době kdy vládl Chamberlainův konzervativní kabinet, došlo ke sporům ohledně přístupu politických představitelů do rozhlasu. Clement Attlee protestoval proti tomu, že jeho straně stejně jako liberálům vláda takřka odepřela přístup do rozhlasu. Argumentoval tím, že obě politické strany podporují válku, přestože jsou v opozici vůči Chamberlainovi. Na schůzce iniciované Ogilviem mu generální ředitel přednesl návrh, podle něhož měla mít vládní strana ve středečním vysílání stejný prostor jako labouristé a liberálové dohromady, v sobotním programu pak měli mít konzervativci vůči opozičním stranám převahu 2:1, přičemž neděle měla být vyhrazena pouze ministerskému předsedovi. Attlee označil tento návrh za nepřijatelný a požadoval stejná práva jako vládní strana. Neshody

¹⁹⁵ Briggs, *War of Words*, str. 67.

pokračovaly dále a celý problém se vyřešil až vytvořením Churchillova koaličního kabinetu v květnu 1940.

Zformováním Churchillovy vlády se situace v tomto ohledu poměrně zklidnila. V pořadu *The Week in Westminster*, věnovaném parlamentní problematice, dodržovala BBC tzv. „rotační pravidlo“, a tak se u mikrofonu pravidelně střídali konzervativec, labourista, liberál a národní liberál. Od května 1943 z tohoto „kolotoče“ vypadli národní liberálové. I v dalším průběhu války nicméně měli největší prostor v rozhlase konzervativci. Podle zprávy z roku 1943 dosáhl počet konzervativních poslanců, jimž byl umožněn proslov v rádiu 46 %; u labouristů to bylo 36 %, na liberály zbylo pouhých 13 % a 5 % tvořili ostatní.

Jednoznačně největší emoce za celou válku vzbudila osobnost J. B. Priestleyho.¹⁹⁶ Jak jsem již zmínil výše, získal si Priestley ohromnou popularitu díky svému účinkování v pořadu *Postscripts*. Stal se „první rozhlasovou osobností; prvním nepolitikem, kterého si posluchači ladili, aby si poslechli jeho osobní politické a filozofické názory.“¹⁹⁷ Jeho promluvy, pronášené s nefalšovaným yorkshireským přízvukem, dodávaly lidem sílu v nejobtížnějším období mezi červnem a říjnem 1940. V září 1940 se však začaly objevovat první protesty z konzervativních kruhů, podle nichž prezentoval Priestley příliš levicové názory. Svým způsobem to byla pravda; Priestley se se svými postoji k sociální problematice nikdy netajil, což prokázal už v knize *English Journey*, kterou z velké části věnoval problémům obyvatel průmyslových měst.¹⁹⁸ Kromě sžíravé kritiky byrokracie popuzoval Priestley konzervativní kruhy především tím, že ve svém pořadu „nemluvil jenom o tom, jak věci vypadají, ale také o tom, jak by měly vypadat.“¹⁹⁹ Základní problém spočíval v jeho přesvědčení, že je třeba vyhlásit válečné cíle a veřejně řešit, jak má „nová“ poválečná Británie vypadat. Tím se principiálně lišil od Churchillova přesvědčení, jež zastával celý kabinet, že je třeba nejprve

¹⁹⁶ Blíže k Priestleymu viz. kap. 3.1.

¹⁹⁷ Nicholas, Sean, 'Sly Demagogues' and Wartime Radio: J. B. Priestley and the BBC, in: *Twentieth Century British History*, vol. 6, 1995, str. 248.

¹⁹⁸ Taylor, *English History 1914-1945*, str. 301.

¹⁹⁹ Briggs, *War of Words*, str. 211.

vyhrát válku a teprve potom řešit všechno ostatní. Stejný argument používal Churchill i o rok později po zveřejnění Beveridgeovy zprávy, tehdy se mu ovšem debatu již utlumit nepodařilo.

Dalším a neméně závažným problémem byla Priestleyho vize „nové Británie“. „Musíme přestat uvažovat v termínech, jako jsou vlastnictví a moc, a začít přemýšlet o společné výrobě,“²⁰⁰ nechal se slyšet v jednom ze svých vysílání. V říjnu pak uvedl přímo: „Ukazuje se, že svobodní lidé se mohou spojit, aniž by ztratili to, co je podstatné pro jejich svobodný rozvoj a mohou zajistit, aby každý bude přispíval podle svých schopností a dostal vše podle svých potřeb.“²⁰¹ To již byla přímá parafráze Marxe.

Přestože posluchači reagovali na jeho vysílání jednoznačně kladně,²⁰² musel Priestley stále více čelit nátlaku konzervativních poslanců a zásahům cenzorů. Ve svém vysílání 20. října 1940 šokoval posluchače oznámením, že s účinkováním v rozhlase končí. Přestože sám zdůraznil, že se jednalo čistě o jeho osobní rozhodnutí, způsobené neustálým bojem o každé povolené slovo, ihned se vyrojily spekulace, že byl k odchodu donucen.

Pořad *Postscripts* s odchodem Priestleyho nezanikl. Za mikrofonem se každý týden střídali různí komentátoři, ale žádný z nich ani v náznaku nedosáhl Priestleyho popularity. Když začala na přelomu let 1940-41 nacistická propaganda opět sílit a zájem o *Postscripts* se stále snižoval, rozhodla se BBC přesvědčit Priestleyho k návratu. Poté co dostal příslib většího časového prostoru a omezení cenzurních zásahů, Priestley nakonec souhlasil.

Nová série pořadu *Postscripts* se rozeběhla 26. ledna 1941. Pokud v BBC věřili, že Priestley prezentaci svých kontroverzních názorů omezí, zcela se mýlili. Hned v prvním vysílání prohlásil: „Nacisté a jejich přívrženci jsou hnisající vředy na nemocném těle dnešního světa. Máme s nimi bojovat? Samozřejmě že ano, ale zároveň musíme bojovat proti

²⁰⁰ http://www.brainyquote.com/quotes/authors/j/j_b_priestley.html.

²⁰¹ Nicholas, *Sly Demagogues*, str 256-257.

²⁰² Během 5 měsíců svého prvního vysílání obdržel přes 1600 dopisů, z toho naprostou většinu kladnou.

chorobným podmínkám, které jim umožnily vzniknout.“²⁰³ Potom otevřeně požadoval vyhlášení válečných cílů.

Po odvysílání pořadu kontaktoval Churchill tehdejšího ministra informací Duffa Coopera, sdělil mu, že je velmi zklamán návratem pana Priestleyho a otázal se, kolik komentářů má ještě připravit.²⁰⁴ Přestože následující komentáře byly podstatně umírněnější a Priestley v nich převážně podporoval vládní politiku, rozhodlo se MI jeho vysílání ukončit po šesti dílech. Argumentovalo nepřiliš přesvědčivým tvrzením, že „není správné, aby bylo jedné osobě umožněno získat takový vliv na úkor ostatních, jejichž názor se oproti jemu liší, jen kvůli tomu, že je vynikajícím komentátorem.“²⁰⁵ Fakt, že Priestleyho popularita byla stále obrovská, tak paradoxně přispěl ke konci jeho komentářů.

Přestože si tímto rozhodnutím MI i BBC zřejmě ušetřily „leckterou pernou chvíli“,“ přišly tím o jednoznačně nejlepšího komentátora, jaký byl v Británii během války k dispozici. Jak se výstižně vyjádřil W. E. Williams: „Jeho vize poválečného světa možná způsobovaly privilegovaným bolest břicha, ...ale zároveň vlévaly novou sílu do srdcí obyčejných lidí.“²⁰⁶ Po Priestleyho odchodu BBC pečlivě dbala na to, aby se jeho nástupci pravidelně střídali a žádný z nich neodvysílal dva komentáře za sebou. Tak mělo být zajištěno, aby žádný z nich nezískal příliš velký vliv na mínění posluchačů. Samotný Priestley nebyl z rozhlasu odstraněn zcela; občas se objevoval v pořadech vysílaných v rámci *Overseas Service* do Severní Ameriky.

J. B. Priestley nebyl jediným příkladem sporných cenzurních zásahů. MI například opakovaně zablokovala připravované vysílání G. B. Shawa.²⁰⁷ Jeden díl pořadu *Radio Doctor* nesměl do éteru jen kvůli Hillovu prohlášení, že „ti, kdo nemají pořádnou snídani, nemohou pracovat efektivně až do oběda,“ s odůvodněním, že by pořad snížil pracovní morálku. Na

²⁰³ Nicholas, *Sly Demagogues*, str. 258-259.

²⁰⁴ Tamtéž, str. 259.

²⁰⁵ <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Jpriestley.htm>.

²⁰⁶ Nicholas, *Sly Demagogues*, str. 256.

²⁰⁷ Briggs, *War of Words*, str. 212.

hraně balancovala také ústřední postava výjimečně populárního pořadu *Brains Trust*,²⁰⁸ filosof Cyril Joad, jemuž občasné sarkastické poznámky vynesly řadu kritiků. Konzervativní poslance pobouřil, když vládní politiku *Fuel Economy Campaign* okomentoval slovy: „*co je ekonomického na tom jít brzy do postele, aby se ušetřila elektřina, jestliže výsledkem budou dvojčata?*“²⁰⁹ Naštěstí pro Joadu se nový ministr informací Bracken ve vztahu k BBC vyznačoval benevolentnějším přístupem než jeho předchůdce. Když byl vyzván, aby zabránil opakování takových incidentů, odmítl odstranit Joadu z vysílání se slovy, že *užití nevhodných aforismů je otázkou vkusu a spadá do pravomoci rozhlasové rady.*²¹⁰

Při sledování cenzurních zásahů není diskuzní pořad *Brains Trust* nejzajímavější kvůli „prostořekému“ Joadovi, ale tím, jak důsledně se vyhýbal kontroverzním tématům. Všechny otázky týkající se náboženství, sexu a především politiky se cenzurovaly, aby „nedráždily parlament“. Stejně tak byly zapovězeny i otázky, zda mají ženy právo být placeny stejně jako muži, nebo jak budou vypadat životní podmínky po skončení války. Vhodné nebyly ani kontroverzní osobnosti. Williama Beveridge, který se příležitostně některých dílů účastnil, byl z pořadu vyřazen po zveřejnění své široce diskutované zprávy o řešení sociální situace v Británii.

Samotné dění kolem Beveridgovy zprávy vytvořilo také kontroverze. Autor se k vlastnímu obsahu své zprávy vyjádřil v rozhlase hned den po jejím zveřejnění. Když se kolem daného tématu rozpoutala bouřlivá diskuze a Beveridge požádal o možnost dalšího vysílání, aby reagoval na Churchillův projev, označil ředitel Foot celou záležitost za „velice choulostivou“, rozhlasová rada odmítla převzít za dané vysílání odpovědnost a podmínila

²⁰⁸ Obliba *Brains Trust* v průběhu války nepřetržitě rostla. V roce 1945 dosáhl počet posluchačů téměř 30 %, což znamenalo, že byl nejoblíbenějším „mluveným“ pořadem (s výjimkou zpráv), který BBC vysílala.

²⁰⁹ Hickman, *What did you do in the War, Auntie?*, str. 57.

²¹⁰ Balfour, *Propaganda in War*, str. 85.

vysílání souhlasem vlády s textem projevu. Beveridge následně projev za takto omezených podmínek odmítl.²¹¹

Nelze však říci, že by byla pluralita politických názorů v BBC zcela potlačována. V roce 1943 vznikl pořad *As I See It*, určený pro prezentování různých názorů. I v jeho rámci ovšem nemohlo zaznít nic v rozporu s vládní politikou.

Domnívám se, že výše zmíněné příklady věrohodně dokazují, že představa BBC jako zcela nezávislé a „objektivní“ organizace je značně iluzorní. BBC bezpochyby dělala propagandu, jestliže propagandou rozumíme „činnost směřující k ovlivnění mas určitými myšlenkami a v určitém směru jejich jednání,²¹² nebo nověji „veřejné šíření myšlenek, názorů s cílem získat dlouhodobě přívržence.“²¹³ Její snahou bylo působit na Brity tak, jak to zrovna vláda potřebovala – posilovat odhodlání k odporu vůči nepříteli, vytvářet vědomí sounáležitosti mezi jednotlivými složkami populace apod. Tomu také odpovídal výběr zpráv, způsob jejich prezentace, důraz na některé informace a marginalizace jiných, stejně jako příprava a produkce doprovodných programů. Výstižné hodnocení nabízí kniha G. Burtona a J. Jiráka: „Vzhledem k vysoké míře vnitřní identifikace s nabízenými persvazivními sděleními nebyla tato sdělení často chápána jako propaganda – Britové prostě vnímali, že média jsou „na jejich straně“. To ovšem neznamená, že se nejednalo o propagandu.“²¹⁴

Jak jsem již uvedl, základní pravidlo pro přístup do rozhlasu znělo, že „rozhlas není v době války místo pro osoby nepřátelské válečnému úsilí.“²¹⁵ To byla dosti ohebná a zneužitelná definice, což dokazují minimálně příklady odstranění Priestleyho, nebo blokování opozice na počátku války. Mnohá jiná rozhodnutí na hraně zneužití balancovala. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že tyto zásahy, stejně jako jistá míra autocenzury a fakt, že

²¹¹ Briggs, *War of Words*, str. 614-615.

²¹² Rejman, Ladislav, *Slovník cizích slov*, Praha 1966.

²¹³ Kraus, Jiří (ed.), *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2007.

²¹⁴ Burton, G., Jiráka, J., *Úvod do studia médií*, Brno 2003, str. 147.

²¹⁵ Balfour, *Propaganda in War*, str. 87.

vysílání nebylo nikdy ve významném rozporu s vládní politikou, umožnilo BBC zachovat si relativní nezávislost a zabránilo přímému převzetí rozhlasu ministerstvem informací.

Úspěch BBC tedy nespočíval v tom, že by nedělala propagandu, ale v tom, že na rozdíl od nacistických médií dodržovala při jejím vytváření určitou „rozumnou míru“, kterou překračovala jen zřídka. Nikdy nedocházelo k vědomé falzifikaci zpráv, smysl jednotlivých událostí byl občas upravován, ale nebyl měněn.

4. World Service

4. 1. Počátky zámořského vysílání

Počátky zámořského vysílání BBC spadají do začátku 30. let, kdy došlo k největšímu rozvoji radiové technologie. Jestliže pro Britské ostrovy postačovalo vysílání na dlouhých a středních vlnách, vysílání do vzdálených destinací vyžadovalo použití vln krátkých. Zatímco Spojené státy americké začaly využívat krátkovlnné vysílače už v roce 1924 a Rusko jen o rok později, Britové v tomto ohledu poněkud zaspali a první experimenty zahájili až v roce 1927.²¹⁶

Hlavní důvod tohoto opoždění spočíval ve financování. Vláda sice vysílání do zámoří oficiálně podporovala, ale neuvolnila na tyto účely žádnou významnou částku. Generální ředitel Reith zase odmítal financovat vysílání z licenčních poplatků a logicky argumentoval tím, že se jedná o peníze britských obyvatel, které mají být využívány výhradně na zabezpečení kvalitního fungování domácího rozhlasu. Taktéž na Velké Británii již de facto nezávislá dominia se odmítly na projektu finančně podílet, neboť se soustředily na zřízení vlastního vysílání. Situaci se paradoxně podařilo vyřešit až v době hospodářské krize, kdy se BBC uvolila nést finanční náklady jako svůj příspěvek k vyřešení obtížné finanční situace země.

Dne 19. prosince 1932 tak z nově vybudované vysílací stanice v Daventry začalo vysílání *Empire Service*; v úvodním projevu zdůraznil John Reith, že by rozhlas měl fungovat jako „pojítka a spojovací článek mezi rozptýlenými částmi britského impéria.“²¹⁷ O několik

²¹⁶ Walker, Andrew, *A Skyful Of Freedom. 60 Years of BBC World Service*, London 1992, str. 22.

²¹⁷ Walker, *A Skyful Of Freedom*, str. 24.

dní později vystoupil v rádiu král Jiří V., čímž založil tradici panovnických vánočních projevů určených všem zemím impéria.

Většina pořadů nabízených v rámci *Empire Service* byla pouze převzata z domácího vysílání, ale v některých případech, jako třeba při oslavách *Anzac Day*,²¹⁸ se programy připravovaly přímo pro zámořské země. Přestože se do začátku druhé světové války vysílání pro impérium rozšířilo na osmnáct hodin denně, nebylo mnohde tak úspěšné, jak se původně očekávalo. Příčina spočívala ve střetu s konkurencí radiových stanic jiných států i soukromníků. To byla realita, se kterou nemělo vedení BBC na Britských ostrovech téměř žádné zkušenosti, a tento deficit se na mezinárodní konkurenceschopnosti britského rozhlasu v předválečných letech zcela nepochybně projevil.

Vysílání BBC v jiném než anglickém jazyce mělo ještě pozdější kořeny. Katalyzátorem úvah o potřebnosti cizojazyčného vysílání se kupodivu nestaly aktivity nacistického Německa, ale italská propaganda soustředěná na arabské země, především pak na Egypt a Palestinu. Rozhlasové stanice v Bari a Římě zahájily svoji činnost na počátku konfliktu v Habeši a často nevybíravým způsobem útočily na britskou politiku v muslimské části světa. Nejen od britských zástupců na Blízkém východě proto přicházely urgencye zdůrazňující potřebu razantní reakce na fašistickou propagandu. Další oblastí, jež vyvolávala pozornost, se stala Latinská Amerika, ve které zaznamenával úspěch jak nacistický rozhlas, soustředující se na početnou německou menšinu, tak Italové, šikovně využívající sepětí s katolickou církví.²¹⁹

²¹⁸ Anzac Day se slaví 25. dubna v Austrálii a na Novém Zélandu jako vzpomínka na vojáky (*Australian and New Zealand Army Corps – ANZAC*) padlé u Gallipoli za první světové války.

²¹⁹ Německo dokonce v Latinské Americe přímo kupovalo některé stanice a kupříkladu v roce 1937 mohli posluchači v Argentině slyšet na 500 pořadů říšského rozhlasu.

V roce 1936 zasedala tzv. Ullswaterova komise,²²⁰ která měla určit další směřování Britské rozhlasové společnosti. Zřejmě i jako reakci na pohnuté politické události první poloviny roku²²¹ odsouhlasila komise nejen další rozvoj *Empire Service*, ale také jednomyslně podpořila ideu cizojazyčného vysílání. Není bez zajímavosti, že se v této době neuvažovalo o agitaci cílené přímo na Německo a Itálii. Vedení BBC se totiž obávalo, že by takové vysílání mohlo degradovat rozhlas na pouhý nástroj propagandy a ani vládní složky neměly na této aktivitě valný zájem, protože nechtěly fašistické mocnosti zbytečně dráždit. Pokud se zvažovalo užití němčiny, hovořilo se vždy jen o vysílání do německých kolonií.

Příprava cizojazyčného vysílání se nevyvíjela snadno. Od výstavby plánované středněvlnné stanice na Kypru se upustilo z technických důvodů a také ministerstvo zahraničí se k celému projektu tvářilo překvapivě vlažně. Až během podzimu 1937 se podařilo Reithovi dohodnout zahájení zpravodajství v arabštině, španělštině a portugalštině. Hlavním zdrojem sporů s FO byla otázka míry svrchovanosti BBC při přípravě zpráv. Reith trval na plné suverenitě BBC tak, jako tomu bylo v domácím vysílání. Zde se tvrdě střetl se šéfem oddělení zpráv na ministerstvu zahraničí Rexem Leeperem.²²² Ten trval na dohledu ministerstva a požadoval mimo jiné i rozdílnou vysílací strategii pro Latinskou Ameriku a pro arabské státy. Zatímco do Ameriky bylo možné anglické zprávy pouze překládat, vysílání na Blízký východ vyžadovalo podle názoru Leepera speciální strategii a výběr zpráv. Pro tuto „strategii“ razil eufemistický termín „nevinná propaganda“.²²³ Nakonec se Reithovi jako obvykle podařilo prosadit spíše vlastní vizi. BBC si zachovala výsostnou kontrolu nad svým vysíláním, ovšem zavázala se přípravu zpráv s FO konzultovat. V případě, že by chtěla FO odvysílat něco s čím

²²⁰ Tzv. Ullswaterova komise měla zhodnotit dosavadní vysílání BBC a vyslovit se k jejímu dalšímu směřování. Komise doporučila prodloužit královskou chartu na dalších 10 let. Kromě návrhu na zvýšení počtu guvernérů z pěti na sedm nenavrhl žádnou zásadní změnu.

²²¹ Zpráva komise vyšla dva měsíce po remilitarizaci Porýní a jen krátce po té, co italská vojska konečně obsadila Addis Abebu. K událostem roku 1936 podrobněji viz Kvaček, Robert, *Historie jednoho roku*, Praha 1976.

²²² Rex (Reginald) Leeper (1888-1968) je považován za zakladatele Britské rady (*British Council*), jež má za úkol šířit britskou kulturu především v zemích *Commonwealthu* – tzv. kulturní propaganda. Od roku 1920 byl zaměstnancem FO, mezi lety 1938-48 šéfem *Political Intelligence Department*.

²²³ Mansell, Gerard, *Let Truth Be Told*, str.50.

by BBC nesouhlasila, mohl ministr zahraničí využít svého ústavního práva a požadovat oficiální prohlášení v rádiu. Vláda se na oplátku zavázala nové vysílání financovat na bázi ročních dotací.

První vysílání v arabštině připadlo na 3. leden 1938 a ihned vyvolalo ostré kontroverze, neboť zahrnovalo zprávu o popravě Palestince odsouzeného britskými úřady za nedovolené přechovávání zbraně. Zpráva způsobila v arabském světě pobouření a vyvolala nové kolo sporů mezi zástupci FO a BBC o způsobu výběru zpráv. Pro postoj ministerstva zahraničí bylo velmi příznačné Leeperovo vyjádření, že „*představa pravdivého zpravodajství nemůže být interpretována tak, že bude zahrnovat i zprávy, které nám v očích posluchačů uškodí.*“²²⁴ I přes přetrvávající neshody v některých otázkách bylo 15. března zahájeno vysílání ve španělštině a portugalštině pro Latinskou Ameriku. Stejně jako u arabského programu tvořily hlavní náplň zprávy, které byly postupně doplňovány hudbou, komentáři a dalšími doprovodnými pořady.

Jak jsem již uvedl výše, o vysílání do Evropy se dlouho neuvažovalo. Ke změně došlo až v souvislosti s mnichovskou krizí, jež vzbudila skutečně světový mediální zájem. V šest hodin večer 27. srpna 1938 požádalo *Foreign Office* BBC, aby odvysílala text projevu Nevilla Chamberlaina v němčině, italštině a francouzštině, plánovaného na osmou hodinu večerní.²²⁵ BBC nebyla na něco takového vůbec připravena, a tak následovalo zoufalé hledání osob, schopných dokument do daných jazyků přeložit, a hlasatelů, jež by jej následně na úrovni přečetli. Německý text nakonec odvysílal karikaturista Walter Goetz, jenž neměl s rozhlasem pražádné zkušenosti a kterého se podařilo sehnat na jednom večírku a dovézt na poslední chvíli do studia.²²⁶ Text pak dostával stránku po stránce, neboť se překlad v časové tísní dokončoval ještě během jeho čtení. Navíc se projev omylem vysílal na všech vlnových

²²⁴ Mansell, Gerard, *Let Truth Be Told*, str.53.

²²⁵ Jednalo se o slavný Chamberlainův projev o vzdálené zemi, kvůli které není možné způsobit válku.

²²⁶ Tusa, John, *Conversations with the World*, London 1990, str. 68.

délkách, takže se zmatení posluchači v Británii domnívali, že mají poruchu na přijímači a poslouchají cizí stanice.²²⁷

Tímto vskutku neotřelým způsobem začalo evropské vysílání BBC. Od doby mnichovské krize pokračovalo nepravidelné vysílání do Evropy ve všech třech jazycích. V dubnu 1939 došlo k ustavení tří oddělených sekcí a časový prostor pro každou z nich se rozšířil. O měsíc později bylo jako odpověď na německou propagandistickou aktivitu v Africe zahájeno zpravodajství v afrikánštině²²⁸ a konečně v červnu došlo i na vysílání do Španělska a Portugalska.

²²⁷ Walker, *A Skyful Of Freedom*, str. 35.

²²⁸ V praxi se jednalo pouze o překlad zpráv vysílaných v angličtině.

4. 2. Zámořské vysílání v době druhé světové války

Na počátku války vysílala BBC v sedmi cizích jazycích. Hned v prvních měsících konfliktu ovšem došlo k rychlému rozšíření o řadu dalších jazyků, což s sebou přineslo mnohé obtíže. Hlavní problém spočíval v tom, že neexistoval žádný předem připravený plán rozvoje; vše se vytvářelo živelnou formou přímo za pochodu. To platilo jak o organizaci samotného vysílání v rámci BBC, tak o míře a způsobu kontroly z vládních míst.

V pomnichovském období spočívalo fungování zahraničního vysílání na bázi neformální spolupráce mezi BBC a ministerstvem zahraničí. Po vypuknutí války byl ovšem tento „gentlemanský“ způsob kooperace zjevně neudržitelný, a proto došlo k zřízení Oddělení pro propagandu do nepřátelských zemí (*Department for Enemy Propaganda*), vedeného Campbellem Stuartem.²²⁹ Do kompetence zmíněného oddělení, nazývaného obvykle podle londýnského sídla jednoduše *Electra House*,²³⁰ spadalo jak oficiální vysílání BBC, tak i podvrtné – tzv. černé – vysílání, jež se snažilo budit falešný dojem, že je vytvářeno v Německu v antinacistických kruzích.

O vliv na nově vzniklý department se rozpoutal doslovný boj mezi jednotlivými vládními složkami. John Reith k tomu hořce poznamenal: „*Co by si o tom všem asi pomyslel dr. Goebbels? ...Musel by se smát, kdyby uvěřil jenom desetině toho, co se tu děje. Rozhodně by to pro něj byla hezká pohádka na dobrou noc v téměř denních pokračováních.*“²³¹

S nástupem Churchilla přešly veškeré záležitosti týkající se politických válečných aktivit na ministerstvo pro hospodářský boj (*Ministry of Economic Warfare* - MEW) pod

²²⁹ Sir Collin Campbell Stuart (1885-1972) – původem Kanadčan, do Británie připlul za první světové války, 1918 působil jako zástupce šéfa propagandy do nepřátelských zemí lorda Northcliffa. V 30. letech šéf *Cable and Wireless Company*. Po odchodu z *Electra House* předseda *Commonwealth Communications Council*.

²³⁰ Později došlo k přestěhování z *Electra House* na venkov do Woburn Abbey v hrabství Bedfordshire. Pro oddělení se pak vžil další název „Country Headquarters“ nebo jednoduše „The Country“. Poloha oddělení byla tajná.

²³¹ Reith, *Into the Wind*, str. 367.

vedením Hugh Daltona.²³² Pod agendu MEW spadala jak nově vytvořená *Special Warfare Executive* – SOE, které příslušelo vedení podvratné činnosti a sabotáží, tak již zmíněný *Electra House*, v jehož čele zatím Campbella vystřídal Rex Leeper. Jak Hitlerova vojska obsazovala Evropu, přecházely jednotlivé země z agendy ministerstva informací do pravomoci MEW, respektive *Electra House*. Ministerstvo zahraničí mělo ovšem stále poslední slovo při cenzuře zpráv. Jak vidno, systém to byl vsutku zapeklitý. Gerard Mansell k tomu trefně poznamenal, že snad ani „nešlo nalézt lepší způsob, jak vytvořit chaos a zasít nesváry.“²³³

K pokusu o vyřešení této zmatené situace došlo na jaře 1941. Jelikož se koaliční kabinet nedokázal dohodnout na jednom ministrovi, jenž by řídil všechny záležitosti týkající se propagandy, vytvořil ministerskou komisi složenou z ministra zahraničí Edena, ministra informací Coopera a Daltona z MEW.²³⁴ Jako její výkonný orgán přebírající záštitu nad veškerou propagandou vznikla *Political Warfare Executive* (PWE), do jejíhož čela byl dosazen schopný a distingovaný diplomat Robert Bruce Lockhart. Lockhart o funkci nijak nestál, jelikož se obával, že se stane hromosvodem ministerských sporů; po delším naléhání však post přijal. Dosazení Brendana Brackena do křesla ministra informací namísto Duffa Coopera mu nepochybně mnohé ulehčilo, ačkoli i nadále zůstávaly napjaté vztahy především mezi MI a MEW. Přestože Daltonovo ministerstvo nemělo pro chod organizace větší význam a způsobovalo spíše problémy, nebylo možné jej jen tak odstavit, protože Dalton měl silné postavení v rámci *Labour party* a Churchill nemohl riskovat případnou vládní roztržku. Až na počátku roku 1942 se premiérovi podařilo přesunout Daltona na ministerstvo obchodu a

²³² Hugh Dalton (1887-1962) – britský labouristický politik, v roce 1934 poprvé zvolen do parlamentu, po odchodu z MEW členem výkoného výboru PWE a ministrem obchodu. V letech 1945-47 ministrem financí v labouristické vládě Clementa Attleeho.

²³³ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 71.

²³⁴ Bennet, Jeremy, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45. A study of the Wartime Broadcast of the BBC Danish Service*, Cambridge 1966, str. 18.

zároveň jednou pro vždy vyjmout problematiku propagandy z gesce MEW.²³⁵ Vliv v této sféře se tak rozdělil pouze mezi FO, které dohlíželo na konečný obsah a vyznění propagandy a mezi MI, jež se soustředilo spíše na administrativu a běžný provoz. Chaotickou situaci se tak podařilo poměrně zklidnit.

Pro větší přehlednost tedy ještě jednou shrňme – PWE pod vedením Lockharta řídilo všechny záležitosti týkající se politické propagandy. Z této pozice také dohlíželo na zahraniční vysílání BBC a usměřňovalo jej. FO ani MI tedy nemohly zasahovat do vysílání zámořského rozhlasu přímo, ale prostřednictvím PWE. Toto uspořádání dávalo BBC poměrně široký svobodný prostor, umocněný navíc tím, že PWE nebylo při jednání s představiteli rozhlasu nijak zvlášť autoritativní.²³⁶

Jak jsem již zmínil v kapitole 2. 2., nakonec se vláda přece jen pokusila zvýšit kontrolu rozhlasu dosazením poradce pro zahraniční vysílání přímo do BBC. V létě 1941 se jím stal Ivone Kirkpatrick, jenž předtím působil na ministerstvech informací i zahraničí. Obavy, že se nový poradce pokusí udělat z BBC pouhý propagační nástroj vlády se však nepotvrdily; Kirkpatrick nijak zásadně do dění nezasahoval a naopak mnohdy hájil nezávislost rozhlasu.

Složitá byla i organizace zahraničního vysílání uvnitř BBC. První vysílání do evropských zemí se většinou omezovalo pouze na zpravodajské bulletiny a bylo z technických důvodů zajišťováno v rámci Empire Service. S nárůstem rozsahu vysílání ovšem přestalo takové uspořádání vyhovovat. V létě 1940 došlo k rozdělení zámořského vysílání – *Overseas Service* – na čtyři sekce (*European Services*, *Empire Services*, *Latin-American Services* a *Near Eastern Services*). Uvnitř jednotlivých oddělení neprobíhalo vše

²³⁵ Daltonovým nástupcem se stal Roundell Palmer, třetí hrabě ze Selborne.

²³⁶ Vzhledem k časté nepřítomnosti nemocí sužovaného šéfa PWE Lockharta, nebylo ani technicky možné zaujmout vůči BBC nějaké konzistentně autoritativní stanovisko, neboť řada záležitostí v rozhlase musela být řešena neprodleně a Lockhartovi zástupci většinou neměli dostatečně jasné instrukce. Lockhartovy indispozice tak pracovníci rozhlasu s oblibou využívali pro prosazení kontroverzních projektů.

hladce. Především proto, že byla v rámci každé sekce vytvořena funkce kontrolora zpravodajství. Sekční šéfové tak sice nesli odpovědnost za vysílání, za tvorbu programu i technické a administrativní fungování celého oddělení, ovšem kontrolu nad nejdůležitější součástí vysílání – nad zpravodajstvím a komentáři – neměli. Stejný způsob fungování se ujal i v jednotlivých jazykových podsekcích. Například editor německého zpravodajství nepodléhal šéfovi německého oddělení, ale hlavnímu editorovi evropské sekce BBC. Z této dvojkolejnosti nevyhnutelně pramenily různé spory a nedorozumění.²³⁷

S postupem doby se navíc evropská sekce rozrostla natolik, že významem i objemem vysílání jednoznačně převyšovala ostatní oddělení, a proto došlo v říjnu 1941 k sjednocení tří ostatních sekcí v jednu. Nadále tak existoval pouze *European Service*, jehož vedoucím se stal Kirkpatrick a *World Service*, vysílající pro zbytek světa pod vedením J. B. Clarka.²³⁸

Významnou roli nejen v rámci BBC sehrál monitorovací servis. První monitorování zpráv začalo již v zimě 1935 v souvislosti s italsko-etiopskou válkou.²³⁹ Později přibýlo sledování italského vysílání v arabštině a německého pro Latinskou Ameriku. V roce 1938 již BBC pravidelně sledovala vysílání z řady předních evropských i světových měst²⁴⁰ a v dubnu 1939 přišla s návrhem na vytvoření samostatného monitorovacího oddělení. FO stejně jako MI tehdy zřejmě nedocenily jeho možný přínos a odmítly se na výstavbě finančně podílet; celý projekt proto začala BBC realizovat za značně skromných podmínek na vlastní náklady. Ve Wood Norton nedaleko Evashamu bylo zbudováno několik dřevěných budov, šest přijímačů a jednoduchý systém antén.²⁴¹ Servis, jehož osazenstvo tvořili většinou cizinci, ovládající výtečně několik jazyků, fungoval 24 hodin denně. Monitorování se postupně

²³⁷ Snahou o kontrolu nad celou sekcí vynikal především šéf evropského oddělení Salt.

²³⁸ Clarkovým hlavním asistentem se stal velmi schopný R. A. Randall.

²³⁹ Briggs, *The Golden Age of Wireless*, str. 403.

²⁴⁰ Konkrétně se jednalo o Paříž, Berlín, Řím, Prahu, New York, Pittsburgh a Tokyo.

²⁴¹ <http://www.crew-green.com/BBC%20Monitoring.htm>.

rozšířilo na všechny světově významná rádia, přestože největší pozornost se pochopitelně věnovala německému a italskému vysílání.

Poměrně brzy se ukázalo, že Wood Norton neposkytoval oddělení ideální podmínky, neboť příjem rušil silný vysílač v několik mil vzdáleném Droitwich; některé stanice téměř nebylo možné zachytit.²⁴² Proto se oddělení v květnu 1943 přesunulo do Caversham Park nedaleko Readingu, kde byl příjem všech stanic podstatně kvalitnější.²⁴³ Monitorovací servis se stal jedním ze základních zdrojů informací jak pro BBC, tak pro vládu Jejího Veličenstva. Tomu také odpovídal jeho prudký rozvoj, vyjádřený i nárůstem počtu zaměstnanců z původních padesáti až na téměř jeden tisíc. Denně se odposlouchávalo na 150 zahraničních zpravodajských bulletinů, z kterých se zaznamenalo kolem 300 000 slov. Z nich byly připravovány speciální přehledy pro domácí, evropské i světové vysílání BBC, dále pro ministerstvo informací, zahraničí a jiné vládní složky. Ministerský předseda dostával denně na stůl základní přehled v rozsahu 4000 slov – tzv. *Daily Monitoring Report*. Monitorování zahraničních médií bylo jednou z mála oblastí, ve které si Britové již od počátku války udržovali jasnou převahu nad německými konkurenty.

Během těchto organizačních změn se *Overseas Service* rychle rozrůstal. Nepodařilo se sice realizovat plán jeho trojnásobného rozšíření,²⁴⁴ přesto byl nárůst impozantní. Na konci roku 1941 nabízela BBC programy ve 45 jazycích (oproti sedmi na počátku války) a počet hodin odvysílaných za týden stoupl na 231.²⁴⁵ V němčině a francouzštině se vysílalo téměř nepřetržitě, ale opomenuty nezůstaly ani jazyky a dialekty používané v britských koloniích. Většinou v jednotýdenních intervalech zaznívaly do éteru tamilština, malajština, bengálština,

²⁴² Pawley, *BBC Engineering*, str. 282-283.

²⁴³ Samotný přesun vyvolal v rámci BBC velké kontroverze. Spor se týkal především nevyhovujícího zázemí v Caversham. Několik vůdčích osobností dokonce BBC na protest opustilo. Podrobněji viz. kapitola 3.2.

²⁴⁴ Ve skutečnosti se *Overseas Service* rozrostl zhruba jednou tolik. Podrobněji viz. kap. 3. 2.

²⁴⁵ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 122.

svahilština a mnohé další jazyky a nářečí.²⁴⁶ Do provozu se podařilo uvést dvě desítky vysokovýkonných krátkovlnných vysílačů a počet zaměstnanců stoupl o více jak polovinu na 3500.

Vysílače pro *World Service* tvořily dvě vysílací sítě. Tzv. „hnědá síť“ pokrývala oblast Blízkého východu a Latinské Ameriky, zatímco „červená síť“ zahrnovala Pacifik, Severní Ameriku a Afriku. Jednalo se nicméně o spíše ilustrační rozdělení, protože z technických důvodů nebylo v praxi toto geografické rozlišování přesně dodržováno. Tak například pořady pro Maltu a Kypr mohli posluchači zachytit pouze na africké frekvenci.²⁴⁷

Zřejmě nejvýznamnější bylo vysílání určené pro Severní Ameriku. Zatímco německé a italské stanice se snažily na Spojené státy intenzivně propagandisticky působit, omezovala se BBC zpočátku pouze na přebírání pořadů určených primárně pro *Empire Service*.²⁴⁸ Britská vláda i BBC si ovšem brzo uvědomily význam ideového působení na potencionálního spojence, a od jara 1940 svoji aktivitu vůči Novému světu zintenzivnily. Kromě zpravodajství byl kladen velký důraz na zábavné pořady, ve kterých vystupovali téměř všichni významní umělci, úspěšní v domácím vysílání. Velké popularity se dočkal nový půlhodinový pořad *Radio Newsreel*,²⁴⁹ vysílaný každý den a složený kromě zpráv též z politických komentářů a rozhovorů s (převážně kanadskými) vojáky, Američany žijícími v Británii apod. Těchto reportáží bylo velmi umně využito v době bitvy o Británii; BBC je přikládána nemalá zásluha na vytvoření sympatií valné části americké veřejnosti pro bombardování sužované království. Vysokou úroveň měl také pořad *Britain Speaks*, ve kterém se střídala řada prvotřídních komentátorů, jakými bezpochyby byli Vernon Barlett nebo J. B. Priestley.

²⁴⁶ Jednalo například o thajštinu, cejlonštinu, hindštinu, jazyky gujerati, hausa, mahрати nebo o tři čínské dialekty.

²⁴⁷ Stejně tak bylo k překvapení všech možné poslouchat africké vysílání v severním Rusku. Této technické zvláštnosti BBC po konzultaci s vládou využila a do afrického vysílání zařadila program určený pro vojáky britských konvojů.

²⁴⁸ Zajímavé srovnání německé propagandy s britským vyhlášením do USA nabízí článek Harolda N. Gravesa: Harold N. Graves Jr., *Propaganda by Short Wave: London Calling America*, in: *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 5, No. 1. (Mar., 1941), str. 38-51.

²⁴⁹ Po úspěchu v severoamerickém vysílání využila BBC formát *Radio Newsreel* i v dalších regionálních sekcích.

V době kdy Spojené státy vstoupily do války, vysílala již BBC do Severní Ameriky více jak sedm hodin denně. Mnohé americké a kanadské stanice navíc řadu jejích pořadů přebíraly. Kupříkladu válečné reportáže BBC v době vyloďení v Normandii převzalo 725 z 914 amerických rádií a na začátku roku 1945 podle průzkumů poslouchalo alespoň jeden pořad BBC týdně více než 15 milionů Američanů.²⁵⁰

Vysílání do Latinské Ameriky mělo tradici již z předválečné doby. V roce 1943 došlo k rozdělení na dvě samostatná oddělení – španělské a portugalské. Především vysílání ve španělštině přinášelo mnohé obtíže, protože muselo zároveň oslovit některé geograficky i kulturně od sebe dosti vzdálené oblasti v Karibiku a v Jižní Americe. Přesto bylo latinskoamerické vysílání, vedené po celou dobu války ve věcném a umírněném tónu, hodnoceno jako úspěšné.²⁵¹ Speciální pozornost věnovala BBC početné německé menšinu žijící v Jižní Americe a některé programy připravovala přímo pro ni.²⁵²

Naopak vysílání pro Afriku nenabývalo nikdy většího významu. Cílovou zemi zde představovala především Jihoafrická republika a také Rhodésie, jejíž vojenské složky se světové války účastnily. V roce 1943 vytvořila BBC zvláštní program pro východoafrické kolonie, který se zabýval převážně sociální a vzdělávací problematikou regionu.

Vysílání na Blízký východ mělo poměrně velký význam, přestože sami zástupci BBC přiznávali, že úspěch v tomto regionu přinesla spíše vojenská vítězství, než činnost rozhlasu jako takového. Významného konkurenta zde představovaly italské a německé stanice, které získávaly popularitu agresivní antisemitskou a antisionistickou frazeologií, jež nacházela sluchu především v Sýrii a Palestině. Nicméně britský rozhlas si zde vybudoval respektované postavení, což mimo jiné dokazoval fakt, že když chtěli arabští vůdcové učinit prohlášení pro

²⁵⁰ Walker, *Skyful of Freedom*, str. 64.

²⁵¹ Jenom zpravodajství BBC přenášelo téměř 100 latinskoamerických rozhlasových stanic.

²⁵² Briggs, *War of Words*, str. 519.

arabský svět, žádali o zveřejnění projevu BBC.²⁵³ Na této reputaci měly nepochybně velkou zásluhu kvalitní pořady, které BBC nabízela v arabštině, turečtině a perštině. Kromě obvyklého zpravodajství a komentářů zahrnovaly i bohatý kulturní program – předčítání z koránu, modlitby, arabskou poezii, odborné přednášky o arabské kultuře apod.

Zřejmě nejsložitější situace panovala na Dálném východě. Nejednalo se zde jenom o politické a finanční obtíže, ale i o nevelký vliv rozhlasu, způsobený úzce omezeným okruhem posluchačů vlastních radiový přijímač. Největší význam byl z pochopitelných důvodů přikládán „srdci impéria“ – Indii.²⁵⁴ Již od začátku války směřovali propagandu do Indie Němci i Japonci a se svým protibritským postojem dosáhli v rozjitřené zemi značné popularity. Britové začali s vysíláním v hindštině se značným zpožděním až v květnu 1941 a následně připojovali i další jazyky indického subkontinentu. BBC postupně soustředila do vysílání vskutku mohutnou intelektuální sílu; do programu přispívaly takové osobnosti jako T. S. Eliot, V. S. Pritchett, nebo George Orwell. Na druhou stranu vliv britského rozhlasu snižovaly politické problémy, především pak uvěznění představitelů Kongresu v roce 1942, nebo nejasné lavírování ve sporu mezi muslimy a hinduisty. Navíc v Indii fungovalo tzv. *All India Radio*, které bylo řízeno indickou vládou a jež cíleně nepřebíralo téměř žádné programy BBC. Všechny tyto skutečnosti přispěly k tomu, že se vybudování pevné mediální pozice indické sekci BBC příliš nezdařilo.

Čínské vysílání začalo stejně jako indické v květnu 1941. O rok později již mohli čínští posluchači zachytit signál BBC na svých přijímačích každý den. Horší ovšem bylo, že se oněch přijímačů nalézalo v celé „svobodné Číně“ pouze kolem šesti tisíc. Navíc vztahy s rádiem *Chungking*, řízeným a především přísně cenzurovaným Čankajškovou vládou,

²⁵³ Významná úloha byla BBC připisována i na abdikaci Rézi Šáha Páhlaviho ve prospěch jeho syna Mohammada v srpnu 1941.

²⁵⁴ Není proto překvapivé, že do čela tohoto regionálního vysílání byl postaven odborník na Indii profesor Rushbrook Williams.

nebyly zrovna nejlepší. Faktický dopad vysílání byl tedy zřejmě mizivý a zaznamenáníhodný ohlas vzbudil snad jen u čínských komunit v Hong Kongu a Singapuru.

Přestože britská vláda požadovala vysílání v japonštině, vytvoření příslušného oddělení se kvůli nedostatku vhodného personálu stále odkládalo. K zahájení pravidelného denního vysílání došlo až v roce 1944, ale jeho význam byl téměř nulový. V samotném Japonsku totiž bylo vlastnictví krátkovlnných vysílačů zakázáno všem osobám kromě vysokých důstojníků. Trochu lepší situace panovala u japonských jednotek v Tichomoří a jihovýchodní Asii, ovšem i zde se zájem omezoval jen na poslední měsíce války. Navíc v Japonsku stejně jako v Číně poslouchali spíše americké stanice.

5. Evropské vysílání

5. 1. Fungování Evropské sekce

Přestože BBC přistupovala k *World Service* zodpovědně, jednoznačnou prioritu dávala evropskému vysílání. Je dokonce možné říci, že význam evropské sekce BBC v mnohém překonal úlohu, kterou hrál rozhlas ve Spojeném království. Na rozdíl od britských obyvatel neměli Evropané k rozhlasu alternativu. Pokud chtěli získat nacistickou propagandou nezkršené informace o průběhu války, nemohli si tak jako jejich britští kolegové otevřít noviny, nebo zajít do kina na nejnovější *newsreel*. V době, kdy spočíval téměř celý kontinent v područí nacistického Německa, zůstal rozhlas téměř jediným spojením se svobodným světem. Ostatně i informace uváděné v ilegálně šířeném odbojovém tisku pocházely v naprosté většině z vysílání BBC. Zároveň je třeba si uvědomit, že rozhlas tehdy překročil význam pouhého zdroje relevantních informací a nabyl i hlubokého symbolického významu – snad kromě spojeneckého letectva se stal jediným pravidelným kontaktem obyvatel porobené Evropy se svobodným světem. Za až nekritický respekt, který BBC během války získala, tak do značné míry vděčila právě úspěchům na evropském kontinentě.

V době zahájení druhé světové války vysílala BBC do pěti evropských států. Již od Mnichovské krize fungovalo vysílání do Francie, Německa a Itálie; v červnu roku 1939 přibyly na seznam také Španělsko a Portugalsko. Hrozba války vznášející se nad Evropou donutila vládní zmocněnce i zástupce BBC k úvahám o rozšíření evropské působnosti. Březnová okupace Prahy nacistickým Německem zaktualizovala otázku československého vysílání, nicméně FO označila tento návrh za nežádoucí, protože s ohledem na stále více napjatou politickou situaci nechtěla Hitlera zbytečně dráždit. V srpnu 1939 se začalo

připravovat vysílání do Polska, ovšem plán se kvůli nedostatku jazykově vybaveného personálu nepodařilo dokončit před vypuknutím konfliktu.

Od začátku války šlo již všechno svižně. První polský bulletin se povedlo zrealizovat 7. září a jen o den později zahájil svým proslovem československé vysílání Jan Masaryk.²⁵⁵ Zároveň se začalo připravovat patnáctiminutové zpravodajství pro země jihovýchodní Evropy, kde se Britové obávali zvýšení nacistického vlivu. Ještě v září byly uvedeny bulletiny v maďarštině, srbochorvatštině a rumunštině. Bulharská sekce si na svůj vznik musela počkat až do února následujícího roku.²⁵⁶ Zároveň došlo k rozvoji vysílání v němčině, italštině a francouzštině.²⁵⁷

Další rozšíření přišlo na řadu až na jaře následujícího roku a bylo odvislé od postupu německé armády. Když ráno 9. dubna 1940 vtrhly jednotky wehrmachtu do Dánska, a německé výsadky zároveň obsadily norská přístavní města, zareagovala BBC promptně. Ještě téhož dne večer přerušila domácí vysílání *Home Service* a na jeho vlnách odvysílala patnáctiminutový blok v norštině a dánštině, v němž agresí odsoudila a slíbila osvobození obou zemí. Druhého dne program pokračoval výzvou k námořnictvu okupovaných států, aby zavedlo své lodě do spojeneckých přístavů.²⁵⁸ Po ofenzivě Němců na západní frontě vznikla v létě 1940 belgická a holandská sekce.

Předpokladem úspěšného fungování evropské sekce byl dostatečný počet výkonných vysílačů, schopných obsáhnout kontinent a odolat nepřátelským rušičkám. Na začátku války měla BBC k dispozici devět krátkovlnných vysílačů umístěných v Daventry. Ty nemohly konkurovat německé stanici v Zeesenu. Přestože byla výstavba nových vysílačů jednou z priorit, postupovaly práce z finančních důvodů poměrně obtížně a nová stanice v Dorsetu

²⁵⁵ O československém vysílání BBC podrobněji v kapitole 6.

²⁵⁶ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 101.

²⁵⁷ Německé vysílání dosáhlo jedné a půl hodiny denně, italské trvalo hodinu a čtvrt a francouzské hodinu za den.

²⁵⁸ Bennet, Jeremy, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45. A study of the Wartime Broadcast of the BBC Danish Service*, Cambridge 1966, str.1-2.

byla uvedena do provozu až v únoru roku 1941. Mezitím se na ostrovech podařilo instalovat alespoň několik středněvlnných zařízení. V roce 1942 došlo v Sussexu ke zprovoznění výkonného vysílače nazvaného *Aspidistra*, jenž ovšem nebyl k dispozici BBC, ale využíval jej department propagandy pro účely tzv. „černé“ propagandy do Německa. Rozhodující převahu tak Britové získali až v únoru 1943, když ve východoanglickém Ottringhamu vybudovali stanici sestávající se ze čtyř vysílačů schopných dosáhnout celkového výkonu až 800 kilowattů. Stanice zacílená na severní Německo byla tehdy nejsilnějším zařízením svého druhu na světě a zajistila Britům výraznou převahu až do konce války.²⁵⁹

Zpočátku mohli posluchači zachytit signál všech vysílačů na stejné vlnové délce 1149kHz. Tato synchronizace umožnila nepřetržitý poslech, protože i v případě, že musel být některý vysílač dočasně odstaven kvůli probíhajícímu náletu nepřítele, zbývalo stále dost alternativních zdrojů signálu.²⁶⁰ Výstavba dalších vysílacích stanic umožnila rozšíření počtu frekvencí, a od konce roku 1940 tak bylo možné vysílat tři cizojazyčné programy zároveň; každý na odlišné vlnové délce. BBC kladla důraz na to, aby jednotlivé národní sekce měly vymezen pravidelný čas vysílání a to vždy na stejných vysílacích frekvencích. Důvod byl zřejmý – jakékoli změny způsobovaly posluchačům v okupovaných zemích nemalé obtíže a ve svém důsledku znamenaly znatelný pokles publika minimálně v kratším časovém období.

Dynamický rozvoj Evropské sekce s sebou pochopitelně přinášel i zvýšené nároky na prostor, jenž nebylo snadné v beztak již přeplněné budově Broadcasting House najít. Ovšem v Londýně sužovaném nálety byla o volné budovy nouze. Situaci tak paradoxně vyřešil až nálet Luftwafe z 8. prosince 1940, který budovu rozhlasu vážně poškodil. Evropská sekce proto musela být nouzově přesunuta do budovy bývalého kluziště v Maida Vale v západním Londýně. Obrovská hala, rozdělená provizorními přepážkami na spoustu malých kójí bez potřebného vybavení, neskýtala zaměstnancům zrovna ideální pracovní prostředí. Její

²⁵⁹ Pawley, *BBC Engineering*, str. 256.

²⁶⁰ Pawley, *BBC Engineering*, str. 216.

prosklená střecha navíc slibovala stát se v případě zásahu krvavým pohřebišťem veškerého personálu.²⁶¹ Zaměstnanci evropské sekce zde nicméně byli nuceni strávit celou nadcházející zimu. Teprve v březnu roku 1941 se podařilo najít budovu, která měla dostatek prostoru a především bezpečný a rozsáhlý suterén, ze kterého bylo možné vysílat bez přerušení i v případě náletů. Jednalo se o budovu Bush House postavenou ve dvacátých letech americkým architektem a dedikovanou „přátelství anglicky mluvících národů“.²⁶² V Bush House zůstal evropský servis umístěn až do konce války.²⁶³ I v dalších letech ovšem rozvoj evropské sekce pokračoval (jen počet studií vystoupal z původních čtyřech na patnáct), a tak i zde byly brzy podmínky stísněné a nevyhovující. I přes tato úskalí měl Bush House své kouzlo a řada lidí později vzpomínala na jeho jedinečnou atmosféru: „*V Bush House to neustále vřelo. Připomínalo to tržiště nebo fotbalové hřiště. Byli zde herci, spisovatelé, umělci, filozofové, vojáci – nejrůznější osobnosti, které uprchly před Němci.*“²⁶⁴

Na počátku roku 1942 se do Bush House přestěhovalo i vedení PWE v čele s Brucem Lockhartem, což podstatně přispělo ke zlepšení vzájemné komunikace. Lockhart tady mohl být v denním kontaktu jak s novým šéfem evropského vysílání Noelem Newsamem, tak s hlavním kontrolorem Kirkpatrickem. Nedá se ovšem říci, že by tento posun znamenal zpřísnění kontroly nad evropskou sekcí. Ta si zachovávala svobodu díky ne zcela ujasněné politice PWE, umocněné navíc častou nepřítomností Lockarta, který byl sužován zdravotními problémy. Navíc nemohlo PWE prosazovat jednotnou linii, jelikož každá jazyková sekce měla s PWE své vlastní bilaterální vztahy, takže do značné míry záviselo na její schopnosti, kolik prostoru si sama vydobyla. Přímý dohled byl značně obtížný především u zpráv. U evropského vysílání, pojímaného jako přímý souboj s nacistickou propagandou, totiž záleželo

²⁶¹ Budova Maida Vale byla skutečně přímo zasažena při náletu 10. května 1941, pouhé dva měsíce poté, co se Evropská sekce přestěhovala do Bush House.

²⁶² <http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A790058>.

²⁶³ Po válce se do Bush house přestěhovaly i ostatní zahraniční sekce a budova zůstala centrem World Service až do dnes.

²⁶⁴ Hickman, *What Did You Do In The War, Auntie?*, str. 104.

především na rychlosti. Stejně jako samotný obsah a interpretace zprávy byla důležitá i rychlost, s jakou se podařilo informaci odvysílat tak, aby předstihla nepřátelské zpravodajství.²⁶⁵ Redaktoři v *Bush House* pracovali nepřetržitě, měli volný přístup k necenzurovaným informacím ze zpravodajských agentur, z tisku a dokonce i přímé spojení s monitorovacím servisem, jenž nepřetržitě zaznamenával vysílání zahraničních stanic. Jelikož kontroloři nemohli fungovat 24 hodin denně, přijímali redaktoři řadu rozhodnutí na vlastní odpovědnost a řídili se pouze obecnými direktivami. V tomto ohledu měli podstatně větší pravomoci a volnost než jejich kolegové v domácím vysílání. Známý je příklad německé sekce, jejíž redaktoři bez jakékoli konzultace s vládními složkami dvakrát (po porážce Polska a po kapitulaci Francie) obratem odmítli nabídky Hitlera na příměří, zveřejněné v říšském rozhlasu. PWE tedy měla nad vysíláním spíše dohled, ale neprováděla přímou cenzuru.

Hlavní obsahová korekce spočívala na samotném vedení evropské sekce. Pověstnými se staly denní direktivy jejího šéfa Noela Newsoma, jenž byl za obsah vysílání přímo odpovědný. Každý den se v jedenáct hodin dopoledne a v pět hodin odpoledne konaly porady, kterých se účastnili vedoucí jednotlivých regionálních oddělení a zástupci *Central Desk*.²⁶⁶ Ihned po skončení zasedání byly vypracovány direktivy, určující jakým způsobem přistupovat k aktuálním problémům, jak interpretovat jednotlivé události, na co se zaměřit a kterých zmínek se naopak vyvarovat.

Všechny regionální zpravodajské bulletiny musely být odsouhlaseny *Central Desk*. Jejich editor mohl určovat změny v pořadí zpráv, nebo vypuštění nevhodných pasáží. Teprve odsouhlasená předloha mohla být odvysílána do éteru a na její správnou prezentaci ještě dohlížel v samotném studiu tzv. *switch censor*, který mohl signál přerušit v případě, že by došlo k závažnému odklonění od schváleného textu. Tito cenzori museli být britskými občany (mnohdy se jednalo o naturalizované cizince, především Rusy) a alespoň pasivně ovládat řadu

²⁶⁵ Mnohé aktuality byly hlasatelům přinášeny dokonce až během čtení zpráv.

²⁶⁶ Briggs, *War of Words*, str. 420.

jazyků.²⁶⁷ Přímo pod Newsomovou kontrolu pak spadalo anglické vysílání *London Calling Europe* určené pro celý Starý kontinent.

²⁶⁷ Redaktor československého oddělení Ota Ornest později vzpomínal, že mezi těmito *switch cenzors* byly i fenomenální případy, které ovládaly až 20 jazyků.

5. 2. Vysílání do okupované Evropy – „Intelektuální invaze na kontinent“

S nárůstem prostoru pro evropské vysílání a počtu jednotlivých národnostních sekcí se stávala aktuální otázka stanovení obecné strategie pro vysílání na kontinent. Vzhledem k situaci v Evropě musel být obsah programů pečlivě volen. V BBC chápali, že posluchačům riskujícím perzekuci ze strany okupantů, musí být za podstoupené riziko nabídnuta odpovídající protihodnota. Vše ztěžovala značná kulturní i historická specifika jednotlivých států a jejich rozdílný vztah ke Spojenému království. V zemích jako Norsko, Belgie nebo protektorát Čechy a Morava se s napětím čekalo na každou novou relaci, jinde – jako v případě Francie – si musela BBC svoji pozici teprve vydobýt.

Při přípravě programů a časového rozvrhu vysílání bylo třeba brát v úvahu možnosti posluchačů a dostupnost přijímačů v jednotlivých destinacích. Ve Skandinávii připadalo v průměru jedno rádio na pět osob.²⁶⁸ Také ve vyspělých zemích jako Nizozemí, Belgie nebo Francie disponoval rozhlasovými přijímači velký počet obyvatel. Stejně tomu bylo i v Československu, kde jejich počet přesahoval jeden milion kusů, což bylo kupříkladu více než v celé Itálii, která měla třikrát větší počet obyvatel. Podstatně horší situace panovala na Balkáně, kde vlastnictví rádia ještě stále značilo vyšší společenský status. Počet přijímačů v Jugoslávii se pohyboval kolem 100 000, v Řecku jich měli obyvatelé k dispozici pouhých 23 000.²⁶⁹ I přes bezpečnostní omezení zde zůstával poslech rozhlasu kolektivní záležitostí a tomu se musel přizpůsobit i čas vysílání. Specifická situace panovala v Polsku, kde Němci hned od počátku rádia konfiskovali. Přestože řada lidí přístroje ukrývala, odhadoval se počet

²⁶⁸ Bennet, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45*, str. 4.

²⁶⁹ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 165.

Poláků, jež mohli přímo poslouchat rozhlas, jako poměrně malý.²⁷⁰ Obsah vysílání se k nim dostával spíše z ilegálního tisku, který ovšem informace čerpal také z BBC.

Základem vysílání pochopitelně i nadále zůstávalo zpravodajství, které tvořilo téměř 90 % celkového výstupu. To bylo logické, neboť informace nezkráslené nacistickou propagandou zajímaly každého evropského posluchače nejvíce. Posluchači potřebovali získat především naději. Vzhledem k průběhu konfliktu v prvních letech války se jednalo o neobyčejně obtížný úkol. Přestože BBC téměř neustále zdůrazňovala, že německé úspěchy jsou pouze dílčí a konečná porážka nacismu je nevyhnutelná, bral při pohledu na mapu Evropy její slova vážně jen málokdo. Bylo proto důležité umně balancovat na ostré hraně mezi vyzvedáváním pozitivních aspektů a přiznáváním neúspěchů tak, aby BBC neztratila důvěru posluchačů. O tom, jak úspěšné bylo vysílání BBC a jak významný mělo dopad na posluchače, svědčí i výrok samotného Goebbelse, jenž uznale označil evropské vysílání za „*intelektuální invazi na kontinent*“.²⁷¹ Ve stejném duchu se vyjádřil i předák francouzské socialistické strany Leon Blum, když prohlásil, že „*ve světě plném jedu byla BBC jedinou skutečnou protilátkou*“.²⁷²

Po útoku italských jednotek na Řecko přinášel tamní tisk přesný přepis zpravodajských bulletinů BBC, protože jej považoval za důvěryhodnější než zprávy z vládních zdrojů. Když jugoslávský princ regent Pavel podepsal v březnu 1941 dohodu s Německem, rozhodla se jugoslávská sekce vyzvat k odporu proti tomuto paktu. Nejdříve sice byla tato výzva zablokována cenzorem, jako nepřípustné vměšování do záležitostí neutrálního státu, na přímý Churchillův pokyn však došlo k jejímu odvysílání. Takto vyjádřená podpora Británie odpůrcům spolupráce s Německem prý výrazně přispěla

²⁷⁰ Svou roli zde hrála i značná perzekuce. Jen v letech 1940-41 bylo v Polsku každý měsíc popraveno za poslech nepřátelského rozhlasu v průměru více než 30 lidí.

²⁷¹ Walker, *Skyful Of Freedom*, str. 59.

²⁷² Lord Simon of Wythenshawe, *The BBC From Within*, London 1953, str. 154.

k rozhodnutí o převratu uskutečněném vzbuřenci pouhý den po podpisu paktu z 28. března 1941.²⁷³

Jako morální vzpruha fungovala BBC i ve Francii. V letech 1940 a 1941, kdy poslech londýnského rozhlasu ještě nebyl trestný, se jako výraz odporu k německým okupantům rozmohl zvyk, umístit hlasitě hrající rádio do otevřených oken a na balkony. Podle očitých svědků se tak celými ulicemi rozléhalo britské vysílání a zvučný hlas generála de Gaulla.²⁷⁴

Nezanedbatelnou roli sehrálo vysílání BBC při shromažďování uprchlíků z okupovaných zemí, při jejich náboru do armády, nebo při znovu setkání celých rodin, které se při útěku před nacisty rozptýlily po celé Evropě. Jen polská sekce odvysílala v prvním roce po zahájení války plných 47 000 osobních vzkazů.²⁷⁵

Je těžké popsat nějakou ucelenou propagandistickou linii, kterou by se vysílání do Evropy řídilo, protože žádná pevně stanovená strategie neexistovala. *Central desk* pouze dodávala instrukce, na co je třeba se zaměřit, co zdůraznit, popřípadě který problém posluchačům osvětlit. Vlastní provedení pokynů již záleželo na samotné jazykové sekci, respektive na schopnostech a nápadech jejích členů. Většinou mělo každé oddělení svůj blok vložený mezi dvě zpravodajské relace. Jeho délka se podle významu sekce pohybovala mezi patnácti až třiceti minutami. Blok obsahoval komentáře k aktuálním událostem, krátké scénky a dialogy, písně, slogany apod.

Během války se téměř ve všech odděleních ujal model dialogu dvou osob, z nichž jedna pod dojmem nacistické propagandy viděla vývoj války černě, zatímco druhá, spojencům nakloněná osoba, odhalovala úskoky a lži nacistické propagandy a za pomoci logické argumentace ve sporu triumfovala.²⁷⁶ Zřejmě nejslavnějším programem tohoto typu byl pořad francouzské sekce *Les Trois Amis* v němž tři přátelé debatovali nad aktuálními

²⁷³ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 170-171.

²⁷⁴ Tamtéž, str. 130.

²⁷⁵ Tamtéž, str. 177.

²⁷⁶ Téměř totožné pořady nabízelo např. i československé vysílání pod názvem *Pepík a Vašek*, německé *Kurt und Willi*, nebo italské pořady *Politica in Pantofole* a *Sottovoce*.

událostmi. První ztělesňoval prototyp rázného intelektuála, druhý používal obyčejný selský rozum, zatímco třetí představoval pomalejšího prostáčka. Vždy když jeden z nich začal propadat depresím, zbylí dva ho přesvědčili, že se věci nevyvíjí zdaleka tak špatně, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Mezi úspěšné pořady francouzské sekce patřila i *Le Petit Académie*.²⁷⁷ Podle tvůrců spočíval cíl této rozhlasové akademie v „revidování“ francouzštiny pro novodobé potřeby. Aktéři se zaměřovali na slova jako „svoboda“, nebo „příměří“ a ukazovali, jak se jejich význam během války změnil, jak vichistická a nacistická propaganda smysl těchto slov pokřivila.²⁷⁸

Britové rychle přišli na to, že nejlepším způsobem jak bojovat proti beznaději je umožnit lidem alespoň symbolické vyjádření odporu vůči nacistickým okupantům. K tomu účelu měly sloužit kampaně, vymyšlené většinou pro každou zemi jednotlivě. Jejich účel nespočíval v pouhém „podráždění“ nacistů; základním cílem bylo zapojení každého občana alespoň v minimální míře. Umožnit mu pocit, že i on se byť nepatrně podílí na odporu a nesedí bezmocně s rukama v klíně.

Kampaně měly většinou podobu nárazového masového vyjádření nesouhlasu s nacisty. Z počátku byl jejich efekt rozporuplný. Když generál de Gaulle vyzval Francouze, aby zůstali na Nový rok 1941 mezi třetí a čtvrtou hodinou odpolední ve svých domovech a nevycházeli do ulic, byl podle dostupných pramenů ohlas na jeho proslov malý. Brzy však tyto manifestace začaly nabírat na intenzitě. Úspěchem skončily demonstrace ve Francii u příležitosti svátku Johanky z Arku, bojkot protektorátního tisku v protektorátu Čechy a Morava, i řada obdobných akcí v dalších evropských zemích. Když na den pádu Bastily 14.

²⁷⁷ Název pořadu také symbolizoval odpor k zabránění slavné francouzské Akademie Němci.

²⁷⁸ Vedle postav prezidenta akademie, archiváře, referenta a stálého tajemníka, byla nesmírně populární postavička psa Mussa, jenž byl zjevnou parodií na Benita Mussoliniho.

července 1942 vyzval de Gaulle k demonstracím v neokupované části Francie, vyšly do ulic statisíce lidí.²⁷⁹

Zdaleka nejúspěšnější propagandistickou akcí během celé války se stala legendární „V“ kampaň. Vše začalo poměrně nenápadně. Dne 14. ledna 1941 vyzval programový šéf belgické sekce Victor de Laveleye všechny Belgičany, aby na znamení belgicko-anglického přátelství používali písmeno „V“ jako symbol odporu proti Němcům.²⁸⁰ Písmenem „V“ totiž začínalo slovo „vítězství“ jak v angličtině, tak v obou v Belgii používaných jazycích – ve vlámsštině i francouzštině.²⁸¹ Symbolika vítězného „V“ se v Belgii rychle uchytila; znamení se začala objevovat po celé zemi a v krátkém čase se rozšířila i do Francie a Nizozemí. Do BBC brzy došly první dopisy, popisující nadšení pro nový znak. V rozhlasu se proto rozhodli využít úspěchu v širší míře. V březnu 1941 věnovala tomuto fenoménu francouzská sekce celou jednu relaci pořadu *Les Français parlent aux Français*. Reakce byla okamžitá - na zdech, na dveřích, na chodnících, dokonce i na automobilech se objevila nová symbolika a podle amerického dopisovatele jen v městečku Moulins dosáhla kampaň takového rozsahu, že Němci byli nuceni uvalit na město kolektivní trest.²⁸²

Obdobný postup následoval i v dalších evropských zemích. Kampani byly věnovány komentáře, krátké humorné skeče i celé programy.²⁸³ Reakce na výzvu rozhlasu na sebe nikde nedala dlouho čekat a téměř celou Evropu od Norska až po Balkán doslova „zavalila lavina“ v podobě písmene „V“.

Vedení evropské sekce se na základě tohoto úspěchu rozhodlo celé kampani intenzivně věnovat. S podporou hlavního kontrolora Kirkpatricka došlo k ustanovení tzv. „V komise“, do jejíhož čela byl dosazen Newsomův zástupce Douglas Ritchie. Komise

²⁷⁹ Demonstrace si vyžádala i oběti, když v Lyonu začala vichistická policie střílet do davu.

²⁸⁰ Do té doby Belgičané používali jako symbol odporu vztyčený palec.

²⁸¹ Vlámsky „Vrijheid“, francouzsky „Victoire“.

²⁸² Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 136.

²⁸³ Slavnou se stala scénka „Vítězné V“ v podání Voskovce a Wericha, v níž všechna slova začínala právě písmenem „V“.

vypracovala plán nazvaný „Vysílání jako nová válečná zbraň“ v němž označila za cíl kampaně „vytvoření takového stavu, ve kterém se posluchači budou cítit součástí jediné velké armády, stavu, ve kterém jim bude možné pozvednout morálku a dávat jim instrukce, které zvýší německé ekonomické obtíže.“²⁸⁴ Samotný Ritchie se ujal vedení kampaně a úspěšně vystupoval pod pseudonymem „plukovník Britton“ v rámci evropského vysílání v angličtině, v kterém odpovídal na dopisy docházející do BBC z okupovaných zemí.²⁸⁵

Douglas Ritchie přišel i s nápadem převést symbol do zvukové podoby. V Morseově abecedě se totiž písmeno „V“ shodovalo s počátečními tóny Beethovenovy páté symfonie. Od té doby začínalo každé vysílání evropské sekce „V“ signálem v podobě úderů bubnů. I tato zvuková podoba se rychle uchytila; lidé si ji pohvizdovali, klepali na domovní dveře, nebo příborem vyťukávali v restauracích a kavárnách; v rytmu slavného Beethovenova díla houkaly vlaky a vyzváněly kostelní zvony.

Do kampaně se s nadšením jemu vlastním zapojil i Churchill, jehož „vítězné věčko“ znázorněné zdviženým prostředníčkem a ukazováčkem se stalo doslova legendárním.²⁸⁶ Ministerský předseda ke kampani prohlásil: „Znamení „V“ je symbolem nepřemožitelné vůle obyvatel okupovaných zemí a předzvěst záhuby, jež očekává nacistické tyrany. Dokud budou lidé v Evropě pokračovat v odmítání jakékoli spolupráce s vetřelci, je jisté, že jejich věc bude zmařena a Evropa osvobozena.“²⁸⁷

Němci se zpočátku snažili vzdorovat kampani pomocí perzekuce, brzy však pochopili marnost svého počítání. Například v Paříži měli dostat pokutu všichni majitelé nemovitostí, na kterých se nežádoucí symbol objevil. Když ale jen během prvních dvou měsíců musely

²⁸⁴ Briggs, *War of Words*, str. 370.

²⁸⁵ Fakt, že se nejedná o skutečného plukovníka, ale o zaměstnance BBC byl během války pečlivě utajován. Proto i americký reportér, jenž získal svolení udělat s „plukovníkem Brittonem“ rozhovor, jej nesměl spatřit a hovořil s ním pouze přes neprůhlednou přepážku.

²⁸⁶ Ve Velké Británii byla „V“ symbolika vůbec velmi populární. Ve tvaru písmene „V“ se vyráběly brože, náušnice, odznaky, knoflíky apod.

²⁸⁷ Briggs, *War of Words*, str. 373.

úřady vystavit několik tisíc předvolání, stala se situace technicky nezvladatelnou.²⁸⁸ Goebbelsovo ministerstvo propagandy proto přišlo s mnohem nápaditější ideou. Rozhodlo se symboliku vítězného „V“ přejmout. Na konci července 1941 proto nacistický rozhlas vysvětlil, že „V“ je znakem pro staroněmecké slovo „Viktoría“ a vyzval obyvatele celé Evropy, aby symbol používali na znamení podpory německého boje proti bolševismu. Během několika dní tak bylo obrovské „V“ zavěšeno na Eiffelovu věž v Paříži, na palác královny Wilhelminy v Amsterdamu a na další významné budovy po celé Evropě. Německá rádia hrála Beethovenovu Osudovou symfonii s odůvodněním, že se jedná o národního skladatele, proněmecký tisk přinesl písmeno „V“ na titulních stranách a slovem „Viktoría“ byly přejmenovány vybrané ulice ve významných městech.

Tento postup nacistických propagandistů se ukázal být částečně úspěšným, protože se mu mnohde zdařilo vyvolat „propagandistický chaos“. Chápání symbolu se tak lišilo region od regionu. V neokupované Francii znamenalo jasnou podporu Spojenců, zatímco v Paříži stejný znak vyjadřoval podporu Němcům. V Nizozemí se obě strany o symbol „podělily“. Zatímco bílé „V“ používaly skupiny podporující Velkou Británii, jejich proněmečtí odpůrci vyznávali stejné písmeno v oranžové barvě. V Norsku využívali „V“ sympatizanti Quislingovy vlády, zatímco příznivci exilu si k symbolu přidali ještě H7 – na počest krále Haakona VII. V Jugoslávii stejně jako v Bulharsku vyjadřovalo „V“ protiněmeckou symboliku. Šéf evropského vysílání Noel Newsome v jednom ze svých vysílání, uskutečňovaných pod pseudonymem „Muž z ulice“, k celé problematice ironicky poznamenal: *„Přemožené, utlačované, odzbrojené a oloupené národy v Evropě uštedřily drtivou porážku svým dobyvatelům a utlačovatelům. Dostaly Němce do směšné situace, v níž byli přinuceni přijmout symbol evropského odporu za svůj... Možná už brzy budou muset*

²⁸⁸ Podle deníku *Le Petit Parisien* bylo jen do konce dubna 1941 zasláno na 6200 oznámení.

Němci předstírat, že se písmena RAF používají pro Luftwaffe, že Lotrinský kříž je novým typem svastiky, že Třetí říše nikdy neexistovala a Hitler byl jen mýtus. ²⁸⁹

Vedení kampaně takového rozsahu skýtalo ovšem i mnohá úskalí. Obavy panovaly především z toho, že by kampaň mohla vyvolat odvetu Němců a zintenzivnit represe vůči obyvatelstvu okupovaných zemí. Zároveň hrozilo nebezpečí, že přehnané nadšení může vést k živelným a nekoordinovaným vzpourám, které by za dané situace nepochybně byly krvavě potlačeny. Nikoli zcela neoprávněné obavy, že kampaň může způsobit více škody než užítku, měla hlavně SOE, pod níž spadaly ozbrojené akce na území Evropy. Evropská sekce ani „V komise“ s ní vysílání nekoordinovaly a jediným kontaktem tak zůstával Kirkpatrick, jenž měl přístup ke všem zdrojům vojenského i civilního zpravodajství.

Objevila se také tvrzení, že kampaň ve skutečnosti nemá žádný praktický účel. Kupříkladu neutrální švédský tisk ohodnotil celou akci ve smyslu, že nemá žádný skutečný efekt, kromě toho, že o ní každý mluví.²⁹⁰ Je pravdou, že vzhledem k tehdejší vojenské situaci nebylo možné „V kampaň“ pořádně využít ke strategickým účelům. To ale nikdy nebylo jejím účelem, skutečný význam spočíval v tom, že v období nacistických vojenských úspěchů dával vítězný symbol lidem naději. „Konspirativní“ činnost spočívající v malování písmene „V“ na zdi sice skutečně neměla žádný praktický efekt, ale každý jedinec tak mohl získat pocit, že i on je součástí odporu vůči okupantům, což bylo z psychologického hlediska nesmírně cenné.

V září 1941 se SOE rozhodla využít popularity Ritchieho „plukovníka Brittona“ k propagaci kampaně *Go Slow*. Akce měla apelovat na všechny Evropany zaměstnané v průmyslu, aby pracovali pomalu a nekvalitně, jak jen to bude možné, a přispěli tím k úspěchu spojenců. Brendan Bracken však po svém příchodu do čela ministerstva informací rozhodl, že veškerou kontrolu nad propagandou směřující na kontinent převezme nově

²⁸⁹ Briggs, *War of Words*, str. 374.

²⁹⁰ Ritchie s oblibou tvrdil, že by byla BBC schopná vyvolat povstání proti Němcům kdekoli v Evropě. Takové tvrzení je ovšem minimálně velmi nadsazené.

vzniklá PWE, která také ihned vytvořila vlastní „V komisi“. PWE došla k závěru, že propagandu je třeba řešit více s ohledem na specifika jednotlivých zemí. Rozhodla se proto jít cestou užší spolupráce s jednotlivými jazykovými sekcemi a spojeneckými vládami, namísto celoevropských kampaní. Zároveň zdůraznila omezený význam anglického vysílání pro Evropu. Postava plukovníka Brittona se tak naposledy objevila v éteru v květnu 1942 a s ní postupně odezněla i „V“ kampaň.

Obecné instrukce, které pro BBC platily prakticky až do začátku invaze na Starý kontinent v červnu 1944, zdůrazňovaly, že rozhlas nemá v Evropě podněcovat obyvatelstvo k povstání a přímému odboji, ale o konkrétních sabotážních akcích měl uznale referovat a oceňovat jejich přínos. Přibližně od roku 1941 začala SOE v širší míře využívat BBC pro kontakt s odbojovými skupinami v jednotlivých evropských zemích. Kódované zprávy upozorňovaly odboj na seskoky parašutistů, příchod agenta, bombardování určité lokality, nebo znamenaly pokyn k zahájení sabotážní akce apod. Většinou následovaly ihned po zprávách; s postupem času a rozvojem podzemního hnutí v Evropě jejich počet významně vzrostl. Největšího počtu dosáhly kódované zprávy těsně před invazí na kontinent, kdy jejich nepřetržité hlášení trvalo téměř půl hodiny. Význam rozhlasu pro odbojové operace byl tak zcela nezpochybnitelný. Navíc poslech bizarních hlášení, zdánlivě postrádajících smysl, o kterých však všichni věděli pro koho jsou určeny, měl nemalý psychologický efekt i na obyčejné posluchače.

5. 3. Rozhlas a politika

Vztah exilových vlád (popřípadě jiných národních zástupců) k BBC do značné míry odrážel situaci na politickém kolbišti, a vyžaduje proto podrobnější pozornost. Spolupráce s jednotlivými státy byla velmi různorodá, relativně bezkonfliktní vztahy udržovala BBC se skandinávskými zeměmi, naopak jako zřejmě nejobtížnější se jevila kooperace s představiteli Svobodné Francie a se zástupci balkánských států. Zde je třeba znovu zopakovat, že vysílání do Evropy si řídila BBC sama, podle direktiv přicházejících z FO i z ministerstva informací. V čele každé národní sekce stál vždy britský občan a Britové tvořili i většinu osazenstva. Každé oddělení pochopitelně využívalo cizí státní příslušníky jako překladatele, hlasatele a obvykle i jako komentátory a autory různých scének a skečů, tito cizinci však byli zaměstnanci BBC. Přestože tyto osoby udržovaly se zástupci svých národních vlád kontakty, nebyly jimi dosazováni, ani jim nebyly odpovědní. Jednalo se tedy o britské vysílání, na něž neměli představitelé exilových vlád žádný přímý vliv. V průběhu války získala většina států ve vysílání vlastní prostor (většinou se jednalo jen o 10 – 15 minut denně), který mohly využívat podle svých potřeb a kde měly možnost prezentovat své názory, pokud pochopitelně přímo nekolidovaly se zájmy Velké Británie. Toto vysílání, přestože bylo BBC zprostředkováváno, nemělo oficiálně s vysíláním evropských sekcí nic společného a fungovalo paralelně vedle něj. Domácí posluchači si však tento rozdíl většinou vůbec neuvědomovali, zřejmě i díky tomu, že mnozí komentátoři působili v obou programech zároveň.²⁹¹

Zřejmě nejvýznamnějším oddělením v rámci vysílání do Evropy byla francouzská sekce, která také měla vyhrazen největší prostor pro přístup do éteru. Spolupráce mezi Francií a britským rozhlasem se tradovala od počátku roku 1940, kdy ve francouzském vysílání BBC působil známý hlasatel Jean Antoine, jehož patnáctiminutový pořad měl přispívat k dobrým

²⁹¹ Jak dokládají mnohá svědectví, vše co BBC vysílala v daném jazyce, nazývali posluchači bez rozdílu jako „náš rozhlas“.

vztahům mezi oběma spojenci. V červnu téhož roku jej nahradil Jean Masson se svým populárním pořadem *Ici la France*.²⁹² Ve stejný den, kdy Churchill pronesl svůj slavný proslov o „nejskvělejší hodině britského impéria“,²⁹³ předstoupil před mikrofony BBC i tehdy relativně neznámý náměstek ministra obrany generál Charles de Gaulle. Ve svém projevu, kterému zpočátku nikdo nepřikládal větší důležitost,²⁹⁴ vyhlásil založení Svobodné Francie a vyzval všechny Francouze, aby se k němu připojili a pokračovali v boji za osvobození vlasti: „*Věřte mně, když vám se znalostí situace říkám, že pro Francii není nic ztraceno. Tytéž prostředky, jež nás porazily, mohou jednou přinést vítězství. Vždyť Francie není osamocena!... ..Tato válka se neomezuje na nešťastné území naší země. Tato válka neskončila bitvou o Francii. Je to světová válka... ..Ať se stane cokoliv, plamen francouzského odboje nesmí pohasnout a nepohasne! Stejně jako dnes budu hovořit v londýnském rozhlase i v dalších dnech.*“²⁹⁵

De Gaullova organizace Svobodná Francie si rychle vybuodovala pozici hlavního představitele francouzského odporu, a proto v rámci francouzského vysílání dostala k dispozici dva pětiminutové bloky denně.²⁹⁶ Kromě samotného generála jenž se před mikrofonem objevoval nepravidelně, se hlavním mluvčím Svobodných Francouzů stal novinář Maurice Schumann,²⁹⁷ jenž během celé války hovořil v BBC více než 1200krát.

V době de Gaullovy výzvy přišlo do Británie i několik umělců, kteří se brzy stali klíčovými osobnostmi francouzské sekce. Zřejmě nejslavnějším z nich byl režisér Michel

²⁹² Oba zmínění hlasatelé se ještě před začátkem bitvy o Anglii vrátili do vlasti, kde později spolupracovali s rádiem Vichy.

²⁹³ Záznam Churchillova projevu je dostupný na internetové adrese: <http://www.archive.org/details/worldwarInewsOTRKIBM>

²⁹⁴ Leonard Miall později vzpomínal, že vzhledem k omezeným technickým možnostem nebyl de Gaullov „nedůležitý“ projev ani nahrán. Když se to generál dozvěděl, byl velmi rozhořčen a text přečetl znovu o 4 dny později 22. června 1940. Právě tento opakovaný proslov byl již zaznamenán a je dnes považován za onen historický projev generála de Gaulla.

²⁹⁵ de Gaulle, Charles, *Válečné paměti 1940-1944*, Praha 1989, str. 562.

²⁹⁶ Od samotného francouzského vysílání byly bloky odděleny vlastní znělkou začínající slovy „Liberté, Egalité, Fraternité“ později změněné na „Honneur et Patrie“. Po té následovalo oznámení „Mluví hlasatel Svobodné Francie“.

²⁹⁷ Jedná se o téhož Maurice Schumanna, jenž působil v 60. a 70. letech jako ministr zahraničí ve vládě George Pompidoua a významně se podílel na rozvoji Evropské integrace. Schumann během celé války promluvil v rozhlase více než tisícdvěstěkrát.

Saint-Denis, jenž v BBC působil pod pseudonymem Jacques Duchesne, dále je třeba zmínit malíře Jeana Oberlého a novináře Pierre Bourdana.²⁹⁸ Podle vlastních slov je spojovaly sympatie k de Gaullově výzvě, ale zároveň i odpor k osobnosti samotného generála. Tato predispozice pak do značné míry ovlivnila (ne)spolupráci obou stran při tvorbě rozhlasového vysílání. Do čela sekce byl dosazen mimořádně schopný britský editor Darsie Gillie, jenž s Francouzi sympatizoval a mnohdy bránil nezávislost svého oddělení i proti zájmům *Foreign Office*. Známý je případ z listopadu 1943, kdy se polní maršál Smuts v oficiálním projevu vyjádřil pohrdlavě o budoucnosti Francie a dal její vojenskou neschopnost do kontrastu s výkonností Němců. Tehdy i přes nesouhlas FO prosadil Gillie ostrou kritiku maršála v jednom Saint-Denisově pořadu.

Prvním sporným momentem vysílání se stala otázka přístupu k osobě Philippa Pétaina, hlavního představitele vichistické vlády. Hned ve svém prvním komentáři se Bourdan pustil do ostré kritiky starého maršála, což vyvolalo nemalé pobouření mezi Francouzi pobývajícími v Londýně. Mnoho lidí zdůrazňovalo vážnost, které se tento hrdina z první světové války ve Francii těší a varovali, že podobná kritika nepřinese žádný pozitivní efekt. Francouzská sekce proto přijala direktivu, která umožňovala útočit na Vichy, její servilní proněmeckou politiku i na ministry Pétainovy vlády, samotná osoba „verdunského spasitele“ však měla zůstat jakýchkoli nevybíravých invektiv ušetřena.

V té době došlo k událostem, jež poškodily již beztak křehké anglo-francouzské vztahy. Vedeni obavou z přechodu Francouzů na nepřátelskou stranu, zaútočili 3. července 1940 Britové na jejich flotilu kotvící v alžírském přístavu Mars-al-Kabíru.²⁹⁹ Vichistická vláda využila situace k rozpoutání antibritské hysterie. Maurice Schumann sice ve vysílání BBC hájil britské pozice, zdůraznil, že vzhledem ke spolupráci Vichy s nacistickým režimem

²⁹⁸ Mezi další osobnosti patřil herec Pierre Lefèvre, scénárista Jacques Brunius, komentátor Jean Marin a malíř a karikaturista Maurice van Moppes.

²⁹⁹ Útok Britů zničil tři lodě – Bretagne, Provence a Dunkerque – a vyžádal si život 1282 mužů. Francouzští piloti v odvetu bombardovali Gibraltar. Podrobněji viz <http://members.iinet.net.au/~gduncan/maritime-1.html>.

neměli Britové jinou možnost a na závěr trpce poznamenal, že *zatímco v Británii jsou kolaboranti s Hitlerem bezpečně zavřeni ve vězení, ve Francii sedí ve vládě*,³⁰⁰ jeho komentář však v zemi galského kohouta příliš sympatií nevzbudil.

Prestiž generála de Gaulle utrpěla těžkou ránu na konci září, když se Svobodní Francouzi spolu s Brity pokusili zmocnit významného západoafrického přístavu v Dakaru. De Gaulle věřil, že se mu podaří vichistické jednotky hájící město přesvědčit, aby přestoupily na jeho stranu. Celá akce však skončila fiaskem, protože zástupci Vichy odmítli Dakar vydat, postavili se spojencům na odpor, a ti museli odplout s nepořízenou. Jediný výsledek celého podniku tak spočíval ve zvýšení animozity mezi de Gaullem a premiérem Churchillem, který byl donucen vystoupit ve francouzském vysílání s projevem proneseným ve francouzštině,³⁰¹ jen aby uklidnil další vlnu protibritské nálady, jež se ve Francii vzedmula.³⁰²

Vzhledem ke složitým vztahům s Brity to de Gaulle a jeho stoupenci neměli s přístupem do rozhlasu jednoduché. Přestože jejich zástupce mohl navštěvovat pravidelné porady francouzské sekce, musel být každý jejich projev speciálně odsouhlasen ministerstvem zahraničí. Když došlo k některé z mnoha neshod, byl jim přístup do rozhlasu zakázán. Tak jako v září 1941, kdy jim britské vedení kvůli sporům ohledně situace v Sýrii pozastavilo jakékoli vysílání na tři týdny. V té době dokonce BBC nesměla Svobodné Francouze v žádném ze svých programů zmiňovat. De Gaulle správně chápal nebezpečí závislosti na BBC a snažil se zajistit si přístup také do dalších rozhlasových stanic po celém světě. Do konce roku 1942 tak jeho hlas zazníval do éteru z Mexika, USA, Etiopie a mnoha dalších

³⁰⁰ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 131.

³⁰¹ Jednalo se o jediný Churchillův projev za celou válku, který pronesl ve francouzštině. Podle svědectví pracovníků francouzské sekce jej připravoval velmi dlouho a trval na tom, že překlad musí vystihovat jeho svérázný styl mluvy. Záznam projevu je dostupný na adrese: <http://www.bbc.co.uk/worldservice/history/timeline.shtml>.

³⁰² Již o několik měsíců před Churchilllem vystoupila ve francouzském vysílání královna Alžběta s projevem určeným francouzským ženám.

destinací.³⁰³ V březnu 1942 také zahájil fungování vlastního monitorovacího servisu zaměřeného na francouzsky mluvící stanice. Pro oslovení posluchačů ve Francii nicméně stále zůstávala klíčovou spolupráce s BBC.

Zřejmě nejvyhrocenější situace nastala v době vylodění spojeneckých jednotek v Africe. Američané, kteří měli při přípravě celé operace hlavní slovo de Gaullovy Francouze zcela odepsali a jako představitele francouzských protiněmeckých sil se snažili prosadit z německého vězení uneseného generála Girauda. Vše vyvrcholilo jednáním spojenců s vichistickým admirálem Darlanem, vrchním velitelem francouzských jednotek v severní Africe. De Gaulle proti vyjednávání s tímto „kolaborantem“ rozhořčeně protestoval a ústy Maurice Schumanna se v BBC od celého jednání rozhodně distancoval. Jeho vlastní projev, jenž měl k danému tématu pronést, byl však dvakrát zablokován. Tehdy došla generálovi trpělivost a rozhodl se vysílání BBC nadále bojkotovat. Zaměstnanci francouzské sekce, přestože proti jednání s Darlanem také protestovali a snažili se jej ve svých pořadech v rámci možností napadat, se k bojkotu nepřipojili. Jejich rozhodnutí de Gaulle těžce nesl, protože věděl, že lidé ve Francii rozdíl mezi vysíláním francouzského oddělení a Svobodných Francouzů příliš nevnímali a obával se, že bude se zrádným vyjednáváním spojován. Ve svém bojkotu nicméně vytrval celý měsíc až do Darlanova zavraždění 25. listopadu 1942.³⁰⁴

Po atentátu na Darlana se de Gaulle dohodl na spolupráci s Giraudem, ale během krátké doby odsunul ne zrovna bystrého generála na vedlejší kolej. V červnu 1943 se snažil pro „Bojující Francii“³⁰⁵ získat větší prostor v rozhlase, když požadoval alespoň deset minut denně. Britové jeho žádosti nevyhověli, ale umožnili mu alespoň spolupracovat na vysílání

³⁰³ Velký prostor měl de Gaulle zajištěn v rádiu Brazzaville, půl hodinu denně měl k dispozici v Etiopii a pět minut v Mexico City, 2x týdně patnáct minut vysílání z New Yorku, dále se Svobodní Francouzi pravidelně objevovali na stanicích vysílajících z Kuby, Haiti a Puerta Rica.

³⁰⁴ Pozadí atentátu na Darlana není dodnes uspokojivě vysvětleno. Mladý atentátník Bonnier de la Chapelle byl krátce po zadržení popraven v rámci vyhlášeného stanného práva. Nejpravděpodobnější varianta obviňuje kruhy kolem generála de Gaulla.

³⁰⁵ De Gaulle přejmenoval svoji organizaci ze Svobodné Francie na Bojující Francie v den státního svátku 14. července 1942.

„černé“ stanice *Honneur et Patrie*.³⁰⁶ V květnu 1944, v době vrcholících příprav invaze na kontinent, se podařilo dospět k dohodě o užší spolupráci mezi oběma stranami. De Gaullovi dostali nejširší možné svobody a na oplátku vyzvali svůj národ, aby v nadcházejícím dramatickém období plně důvěřovali vysílání BBC, neboť bude vysílat v plné shodě s exilovou vládou.

Idyla však netrvala dlouho. Američané, pod jejichž taktovkou se odehrávaly přípravy na invazi, byli vůči de Gaullovi tradičně negativně naladěni a odmítli jej do plánů na vylodění zasvětit, což generála hluboce urazilo.³⁰⁷ Pocit ponížení se ještě zvýšil o dva dny později, když mu v BBC sdělili, že se svým projevem přijde na řadu až po norském králi a premiérovi Belgie. Navíc jej Eisenhower ve své výzvě určené francouzským obyvatelům vůbec nezmínil a naopak zdůraznil, že si hned po osvobození budou moci zvolit vládu podle vlastního uvážení. Uražený de Gaulle tehdy odmítl vysílat a jako jediný představitel exilu v Londýně tak v ranním vysílání neuvítal dobytí normandských břehů. Svůj projev pronesl sám až v průběhu dne: „*Poslední fáze války právě začala... Pro syny Francie, ať jsou kdekoli a ať jsou čímkoli, je prostou svatou povinností bojovat proti nepříteli všemi prostředky podle pokynů francouzské vlády... Za těžkým mrakem naší krve a našich slz se už prodírá slunce naší znovunabyté velikosti.*“³⁰⁸

V následujících třech měsících informovalo londýnské vysílání o postupu spojenců téměř bez ustání. Samotný závěr bojů však nedopadl pro osazenstvo francouzské sekce nejšťastněji, když mylně ohlásili dobytí Paříže s několikadenním předstihem a dopustili se tak největšího informačního lapsusu za celou válku. S osvobozením Francie tak skončila nejbouřlivější etapa francouzského vysílání BBC.

³⁰⁶ Podvratné vysílání *Honneur et Patrie*, jež se zabývalo tzv. černou propagandou, vystřídalo obdobnou stanicí s názvem *Radio Patrie*, která fungovala až do května 1943.

³⁰⁷ O invazi se de Gaulle dozvěděl až 4. června 1944.

³⁰⁸ De Gaulle, Charles, *Válečné paměti 1940-1944*, str. 465.

Oproti místy značně obtížné kooperaci s Francouzi fungovala spolupráce londýnského rozhlasu s Belgií a Nizozemskem takřka ideálně. Holandská sekce si udržovala značnou míru svobody, exilová vláda od počátku úzce spolupracovala s Brity a ještě v roce 1940 získala také vlastní vysílací prostor – tzv. Radio Oranje.³⁰⁹ Do programu přispívali významní umělci, kteří před nacisty uprchli do Londýna, jako populární spisovatel A. den Doolaard. Častými hosty byli i princ Bernhard a královna Wilhelmina, která také vysílání Radia Oranje oficiálně zahájila. Na rozdíl od nizozemské vlády se Belgičanům podařilo získat svůj vysílací čas až v únoru 1943. Čtyři čtvrt hodiny týdně navíc dělili mezi vlámsštinu a francouzštinu.

Také spolupráce se severskými zeměmi byla téměř bezkonfliktní. Norové ovšem nejprve museli ve vztahu k britskému rozhlasu překonat počáteční nedůvěru, pramenící z nešťastně optimistického referování o vojenských úspěších spojenců při norské kampani.³¹⁰ Spory se však rychle uklidnily. Norský král Hakon VII. a premiér exilové vlády Nygaardsvold³¹¹ dokonce s díky odmítli britskou nabídku na vlastní prostor v rámci norského vysílání. Místo toho došlo k dohodě, podle které BBC přijala do svých řad několik skandinávských žurnalistů, které se norská vláda zavázala platit ze svých zdrojů. BBC se nadále soustředila především na zpravodajství, zatímco komentáře spolu s doprovodnými pořady přenechala novému personálu, který ovšem musel dodržovat britské direktivy. Tato netradiční spolupráce se osvědčila natolik, že šéf norské sekce Denis Winther mohl svoje oddělení označit jako „nejšťastnější a nejharmoničtější“³¹² v rámci celého evropského vysílání.

Rozdílná byla situace v Dánsku, kde se Němci rozhodli vybudovat „modelový protektorát“ a u moci ponechali legální vládu. BBC z počátku nevyvíjela na Stauningův

³⁰⁹ Radio Oranje nejprve obdrželo 15 minutový prostor, který mu byl ale brzy zvětšen na půl hodinu. V roce 1944 dostali Holanďané k dispozici dalších 15 minut pro vysílání do Východní Indie.

³¹⁰ Norové dokonce z počátku požadovali absolutní kontrolu nad obsahem vysílání, což jim Britové z pochopitelných důvodů neumožnili. V následujících týdnech se dokonce zdálo, že by vláda severského státu dala přednost zastavení veškerého britského vysílání.

³¹¹ Johan Nygaardsvold (1879-1952) – norský sociálně demokratický politik, v roce 1928 ministrem zemědělství, předseda vlády v letech 1935-1945, z toho posledních pět let v exilu.

³¹² Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 185.

kabinet tlak, postupně se však ozývaly hlasy požadující razantnější tón proti jeho spolupráci s nacisty. K výraznější změně propagandy došlo až v listopadu 1941, kdy Dánsko přistoupilo k Paktu proti kominterně a především pak v květnu 1942, kdy pod záštitou SOE uprchl do Anglie vůdce dánských konzervativců J. C. Moller.³¹³ Moller úzce spolupracoval s dánskou sekcí BBC; v rámci jejího vysílání také prohlásil, že pro neutralitu již není prostor a vyzval své spoluobčany k odporu.³¹⁴ Britský rozhlas poté ve svém vysílání přitvrdil. Snažil se vrazit klín mezi obyvatele a jejich vládu a „dostat Dánsko do stejné pozice, v jaké byl zbytek okupované Evropy.“³¹⁵ Otevřeně útočil na vládní kabinet, oznamoval jména popravených za protinacistickou činnost a zdůrazňoval nesmyslnost zákonů, jež dávaly Němcům stále větší pravomoci nad dánským národem. I za přispění BBC se tak v létě 1943 podařilo situaci vyhrotit. Vlna demonstrací a stávek spolu se zvyšujícím se počtem sabotáží donutily Němce dát dánské vládě ultimátum, po jehož odmítnutí zemi obsadil wehrmacht. BBC následně vyjádřila podporu sjednocenému odbojovému hnutí a podařilo se jí odvysílat i projev jejího odbojářského vůdce Mogense Foga.³¹⁶ Ve zbývajících letech války se pak BBC soustředila na propagaci kampaně *Go Slow*, určené především továrními dělníky; důležitou úlohu sehrála také při sabotážních akcích, jako hlavní prostředek komunikace mezi SOE a odbojem. I díky této spolupráci se v období od ledna 1943 až do konce války podařilo uskutečnit na 2523 sabotáží.³¹⁷

Ve střední Evropě se jako nejkomplicovanější ukázala otázka Polska. V polském vysílání měly hlavní prioritu zprávy, protože obtížné a nebezpečné podmínky při poslechu odsunuly zábavu a komentáře do pozadí. Vzhledem k omezenému počtu přijímačů se pro další šíření zpráv z Londýna využíval hlavně ilegální tisk. V době, kdy exilová polská vláda

³¹³ John Christmas Moller (1894-1948) – dánský konzervativní politik, v čele konzervativní strany stál v letech 1928-1947. Po okupaci Dánska se stal členem koaličního kabinetu, z kterého byl ale donucen vystoupit v říjnu 1940 kvůli negativnímu postoji k nacistům. V lednu 1941 musel odejít i z parlamentu. Tehdy založil ilegální noviny *Frit Danmark*. V Británii působil hlavně v BBC. V roce 1945 zastával funkci ministra zahraničí.

³¹⁴ Bennet, Jeremy, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45*, str. 80.

³¹⁵ Tamtéž. Str. 29.

³¹⁶ Nahrany Fogův projev se podařilo dopravit přes neutrální Švédsko.

³¹⁷ Bennet, Jeremy, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45*, str. 202.

sídlila ve Francii, měla kompletní kontrolu nad rozhlasovým vysíláním do své země. Když byl kabinet generála Sikorského donucen přesídlit do Londýna, projevoval zájem o úplnou kontrolu polské sekce BBC, spíše než o možnost vytvoření vlastního programu. To ale Britové nemohli akceptovat. Oficiální prostor ve vysílání – Radio Polskie – získali vládní představitelé až na Nový rok 1942.

Udržet obsah polského vysílání v přijatelných mezích se stalo téměř každodenní sisyfovskou dřinou pro šéfa sekce MacDonalda. Řada sporů se točila kolem uspořádání poválečné Evropy. Poláci se přes všemožné zákazy k problematice neustále vyjadřovali v pro Brity nepřijatelných termínech. Pro Němce prosazovali princip kolektivní viny, otevřeně hovořili o jejich odsunu a jejich budoucnost vykreslovali v nejčernějších barvách. Generál Sikorski prohlásil v jednom ze svých rozhlasových projevů, že po válce bude Německo „uvrženo do bezedné propasti,“ ministr informací Stronski zase sliboval, že se každému Němci „dostane odplaty i s úroky.“³¹⁸ Kirkpatrick musel neustále objasňovat důvody cenzurních zásahů: „*Nemůžeme souhlasit s komentářem prohlašujícím, že Německo má být po válce rozděleno, protože to překračuje to, co říkáme v německém vysílání. Nemůžeme povolit ani projev požadující pro Polsko české nebo ruské území, protože by nás to dostalo do konfliktu s českou a ruskou vládou.*“³¹⁹ Kvůli častým zákazům se Poláci uchylovali k taktice, kdy odsouhlasený text pozměňovali až při čtení ve studiu. Stali se tak skutečnou „noční můrou“ každého *switch censora*. Situace dospěla tak daleko, že i zprávy pro odboj musely být nejprve nahrány na gramofonové desky, aby se na odsouhlaseném textu nemohlo nic měnit.

Největší zdroj sporů představoval vztah Poláků k Sovětskému svazu. Britové se chovali pragmaticky a odmítali svůj vztah ke Stalinovu impériu vyhrocovat kontroverzním rozhlasovým vysíláním. Blokovali proto většinu polských prohlášení k problematice rusko-

³¹⁸ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 179.

³¹⁹ Briggs, *War of Words*, str. 467.

polských hranic, především k možnosti nového vytyčení tzv. Curzonovy linie.³²⁰ Nicméně když došlo k odhalení masového hrobu polských důstojníků v Katyni, povolila PWE odvysílání podrobné zprávy o masakru. Po následném přerušení diplomatických styků mezi oběma zainteresovanými státy však zdůraznila, že jakékoli pokusy o rozhlasovou válku se sovětským spojencem nebudou tolerovány.

V srpnu 1944 informovala BBC o vypuknutí Varšavského povstání vyčerpávajícím způsobem. Když se povstalcům podařilo zprovoznit vlastní stanici Blyskawica,³²¹ zaznamenával její zprávy podrobně monitorovací servis v Cavershamu a polská sekce je následně přejímala do svého vysílání. Přestože se BBC snažila nevytvářet marné naděje a krotit přílišný optimismus polských redaktorů, znamenal konec války pro Polsko jisté rozčarování. Když v Londýně končilo 29.6. 1945 Radio Polskie svůj provoz, rozhodli se Poláci přečíst seznam všech slibů, které spojenci učinili ohledně suverenity, nezávislosti a územní integrity Polska. Ke cti Britům slouží, že toto vysílání po krátkém váhání povolili.

Propaganda do Maďarska, Rumunska a Bulharska nikdy nenabyla velkého významu. Přestože všechny tři země oficiálně stály na straně Německa, nebyla rétorika BBC nijak zvlášť agresivní. Nikdy neútočila na běžné obyvatele, ale vyzývala ke svržení pronacistických vlád. Zřejmě nejmírnější formu mělo vysílání do Maďarska, kde také britský rozhlas našel nejvíc posluchačů. Naopak nejtvrďší linii zaujali v Londýně vůči Bulharsku, což byla reakce na jeho angažovanost při útoku na Řecko a Jugoslávii a především důsledek chování bulharských ozbrojených sil na okupovaném území.³²² Fungování rumunské a maďarské sekce bylo pravidelným zdrojem sporů a neshod, k čemuž přispívala i častá obvinění maďarských hlasatelů z antisemitismu. Někteří zaměstnanci museli být dokonce propuštěni

³²⁰ Linie byla navržena lordem Curzonem jako hranice, na které se měla zastavit ruská vojska v roce 1920 během polsko-sovětské války. Během jednání se spojenci prosadil Stalin tuto linii jako hranici mezi Sovětským svazem a Polskem.

³²¹ Stanice Blyskawica fungovala od 8. srpna až do 5. října, kdy bylo povstání definitivně potlačeno.

³²² Ostřejší tón v bulharském vysílání byl do jisté míry vynucen právě Jugoslávci a Řeky. Ty pobouřila především prohlášení učiněné ministrem zahraničí USA Sumner Welles, ve kterém označil Bulhary za nešťastný národ, donucený k válce proti své vůli. Vzhledem k chování bulharské armády na území Jugoslávie i Řecka byly protesty zástupců těchto zemí pochopitelné.

kvůli porušení bezpečnostních pravidel a podezření z korupce. Na druhou stranu je třeba si uvědomit vsutku obtížné postavení pracovníků BBC pocházejících ze zemí s pronacistickým režimem. Např. dva bulharští hlasatelé byli ve své vlasti odsouzeni v nepřítomnosti k smrti a někteří jejich příbuzní posláni do koncentračních táborů.

Nadmíru chaotická situace panovala v Jugoslávii. Vysílání pro tuto zemi fungovalo již od září 1939, ale skutečného významu dosáhlo až po obsazení země wehrmachtem v březnu 1941 a útěku kabinetu do Káhiry a následně do Londýna. Exilová vláda byla s vysíláním neustále nespokojena a několikrát se neúspěšně domáhala personální obměny celé jugoslávské sekce.

Navíc ji od počátku provázely národnostní rozdíly. Již v dubnu 1941 zahájila BBC oddělené slovinské vysílání, což jednak vyvolalo nespokojenost mezi Srby, ale především spustilo vlnu chorvatských požadavků na obdobné vysílání. Když byla jejich žádost v srpnu 1942 definitivně zamítnuta, obvinili Chorvaté BBC z podpory pansrbské politiky a chorvatský místopředseda jugoslávské vlády Juraj Krnjevič odmítl v BBC nadále vystupovat.³²³

Skutečný chaos panoval v samotné Jugoslávii. Zpočátku se zdálo, že odboj proti Němcům povede generál Mihailovič, kterého exilová vláda v lednu 1942 jmenovala ministrem války. Mihailovič se také těšil podpoře Britů, kteří jej v rozhlasu prezentovali jako národního hrdinu. Postupně však začalo vycházet najevo, že Mihailovič se soustředil na konflikt s komunistickými partyzány a v boji proti nim byl dokonce ochoten spolupracovat s Němci. Britové se snažili obě strany získat pro společný protinacistický postup, v rozhlasu však nadále razili politiku zdůrazňování Mihajlovičových zásluh, zatímco na jakoukoli zmínku o partyzánech bylo stále uvaleno embargo. O jejich úspěších BBC informovala jako o

³²³ S jinými členy jugoslávského kabinetu byl problém přesně opačný. Jejich projevy překračovaly jakoukoli rozumnou délku, až byla BBC nucena omezit délku jednoho projevu na maximálně šest minut.

činech „jugoslávských vlastenců“.³²⁴ Britové však nemohli trvale přehlížet rostoucí význam a protiněmeckou aktivitu partyzánů, obzvláště když Mihailovič nereagoval na výzvy k ukončení spolupráce s nacisty. Churchill se nakonec rozhodl pro pragmatické řešení a zahájil s Titovými oddíly spolupráci. Do konce války pak jeho kabinet i BBC zachovávaly v interním jugoslávském sporu neutralitu, což ovšem v praxi znamenalo nevyhnutelnou porážku panovníka a svárlivé exilové vlády.

Podobně složitá situace panovala v Řecku. Po obsazení Peloponéského poloostrova převzalo řecké oddělení BBC úvodní signál athénské radio – zvuk kozích zvonců a Panovy flétny. Takto symbolicky byla „předána štafeta“ svobodného vysílání. Ohnisko budoucích kontroverzí spočívalo v tom, že osazenstvo řecké sekce tvořili z převážné části přesvědčení liberálové, kteří jen stěží zakrývali svůj negativní vztah k panovníkovi a k vládě složené převážně z dědiců Metaxasova autoritativního režimu.³²⁵ Po příjezdu krále do Londýna se situace vyhrotila natolik, že řeckého šéfa oddělení Angelogloua musel nahradit britský zástupce Noel-Paton. Ani tím se problém nevyřešil. Tsuderosův kabinet si i nadále stěžoval na obsah vysílání a snažil se dostat sekci pod svoji kontrolu. Britové představu o umístění zástupců řecké vlády do sekce BBC odmítli a raději v červenci 1942 nabídli Řekům desetiminutový volný prostor. Tento krok Noel-Paton s odstupem ohodnotil jako naprosto „skličující plýtvání vysílacím časem.“³²⁶ Vládní zástupci se před mikrofonem omezovali na verbální exhibice, nerespektovali cenzurní omezení a porušovali bezpečnostní pravidla; z Řecka docházely na jejich vysílání konzistentně nepříznivé reakce.³²⁷

Monarchisté v exilu navíc postupně ztráceli kontakt s řeckou realitou. Většina řecké populace podporovala levicové strany soustředěné v Národněosvobozené frontě (EAM) a

³²⁴ Brandes, Detlef, *Exil v Londýně 1939-1943. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003, str. 164 a 273.

³²⁵ Členem kabinetu byl například Konstantinos Maniatakis, nechvalně proslulý ministr bezpečnosti, jenž organizoval perzekuci odpůrců Mataxasova režimu.

³²⁶ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 170.

³²⁷ Tamtéž.

v její vojenské odnoži ELAS, které šikovně používaly vlasteneckou frazeologii a nesly hlavní tíhu boje proti okupantům.³²⁸ Toto rozštěpení odboje způsobovalo komplikace i u Britů. Zatímco Churchill se se souhlasem kabinetu soustředil na podporu krále, zpochybňovala SOE strategii ignorování ELAS, jejíž aktivita koneckonců zaměstnávala šest německých divizí. Na podzim 1942 nicméně okolnosti donutily Brity svoji politiku přehodnotit a vstoupit s ELAS do kontaktu. BBC začala o její činnosti podrobněji informovat, což okamžitě vyvolalo protesty řeckých monarchistů. Ti byli následně Brity k dočasné spolupráci s ELAS donuceni. Na rozdíl od svého jugoslávského protějšku si však král Jiří II. udržel neotřesitelnou pozici na mezinárodní scéně a nepřišel ani o podporu Churchilla, což bylo klíčové pro vývoj nadcházející občanské války.

Když se Britové na konci roku 1944 rozhodli pro vojenskou intervenci ve prospěch Papandreova kabinetu, vyvolal sporný zásah nebyvale ostré výhrady v parlamentu i v britském tisku. Řecká sekce o těchto kritických hlasech obsáhle informovala a na závěr vyzvala Řeky aby nezoufali, neboť „Angličané svoji skutečnou vůli vyjádří v příštích volbách.“³²⁹ Zmíněné vysílání válečný kabinet rozlítlo a šéf PWE Lockhart musel celou situaci osobně vysvětlovat v Downing Street, kde si podle vlastních slov připadal jako „provinilý žáček, který absolvoval trapný rozhovor s panem ředitelem.“³³⁰ Výsledkem bylo, že European Service dostal zákaz jakéhokoli informování o řeckých záležitostech bez předchozího Lockhartova svolení.

Zbývá stručně zmínit problematiku neutrálních zemí. V případě Švýcarska došlo pouze k pokusnému vysílání v dubnu 1941, po kterém dospěli odpovědní činitelé k závěru, že je investovaný čas možné využít efektivněji. Vysílání do Švédska se v mnohém lišilo od strategie používané vůči okupovaným zemím. Ve Švédsku kvalitně fungoval místní tisk i rozhlas, a proto nebylo zpravodajství těžištěm programu. Důraz se kladl spíše na kvalitní

³²⁸ Řecké území okupovali jednotky Německa, Itálie a Bulharska.

³²⁹ Lockhart, *Comes The Reckoning*, str. 333.

³³⁰ Lockhart, *Comes The Reckoning*, str. 334.

komentáře, v rámci nichž se objevovaly takové osobnosti jako Albert Einstein nebo Thomas Mann. Britové se nikdy nesnažili vnutit Švédům válku proti Německu; jejich neutralitu naopak považovali za optimální řešení a v tom smyslu také vyzníval obsah vysílání.

Španělsko a Portugalsko měly poněkud neobvyklé postavení. Přestože na Pyrenejském poloostrově panovaly režimy považované za fašistické, k přímému konfliktu se spojenci se žádný z nich neodhodlal a zřejmě ani odhodlat nechtěl.³³¹ Ve snaze udržet Franca mimo válečný konflikt omezovali Britové španělskou sekci natolik, že se několikrát musela bránit nařčení z kryptofašismu. Postupně však získali hlavní slovo komentátoři jako R. M. Nadal,³³² nebo Jorge Martin, kteří si ve Španělsku vybudovali pevný okruh posluchačů.³³³ Vyhýbali se přímým útokům na Franca a jeho režim, přesto jejich příspěvky vyznívaly jednoznačně kriticky. Britský velvyslanec v Madridu, nechvalně proslulý Samuel Hoare, byl sympatiemi vůči Francovi známý a proti obsahu vysílání opakovaně protestoval. V kontrastu s dřívějšími obviněními španělské sekce označoval její členy za „zamaskované komunisty“. V prosinci 1943 se mu „unáhlenými a hysterickými výlevy“³³⁴ skutečně podařilo prosadit čtyřměsíční zákaz působení v BBC pro nejpopulárnějšího komentátora R. Nadala.³³⁵ Španělští zaměstnanci sekce museli také podepsat slib, že se nebudou účastnit politických aktivit spojených s činností republikánských uprchlíků. Dokonce i slavný spisovatel a politik Salvador de Madariaga³³⁶ byl nucen se ve vysílání do Španělska vyhýbat zmínek o politice.³³⁷

³³¹ Výjimkou byla pouze španělská dobrovolnická Modrá divize (*División Azul*), která bojovala na východní frontě pod heslem boje proti komunismu.

³³² Nadal v rozhlase vystupoval pod pseudonymem Antonio Torres.

³³³ Posluchači ve Španělsku sami sebe s oblibou nazývali Bebeceros.

³³⁴ Takto se o Hoareho chování výstižně vyjádřil Kirkspatrick. In: Briggs, *War of Words*, str. 478.

³³⁵ Po skončení zákazu byly Nadalovy komentáře cenzurovány do takové míry, že sám odmítl v BBC pokračovat.

³³⁶ Salvador de Madariaga (1886-1978) – španělský spisovatel, historik a liberální politik. Působil ve Společnosti národů, kde se zasazoval o odzbrojení, dříve jako velvyslanec v USA a Francii, od roku 1933 ve funkci ministra školství a ministra spravedlnosti, v roce 1936 odešel do exilu, kde aktivně vystupoval proti Francovu režimu. V roce 1973 obdržel Karlovu cenu. Po smrti generála Franca se vrátil do Španělska.

³³⁷ Madariaga vysílal převážně pro Latinskou Ameriku, některé z jeho projevů pak byly pro španělské vysílání opakovány.

Pro vysílání do Portugalska platí obecně to samé, s tím rozdílem, že cenzurní dohled nad portugalskou sekcí byl uvolněnější.

5. 4. Vysílání do Německa a Itálie – „Ostřejší než břitva“

Propaganda do nepřátelských států byla přes některé shodné rysy natolik specifická, že si vyžádala v mnohém odlišnou strategii. Na obě země považované za původce války se pohlíželo jinak než na státy jako Rumunsko nebo Maďarsko, jež si zvolily fašistický tábor spíše jako aktuálně nejmenší zlo, či neschůdnější cestu. Oslovit publikum obou mocností bylo obzvláště z počátku velmi obtížné. Na rozdíl od posluchačů většiny ostatních zemí, kteří byli již od začátku Britům příznivě nakloněni, zde nemohla BBC s pozitivní reakcí publika počítat. To se týkalo především Německa, kde obyvatelé procházeli obzvláště důkladnou ideologickou „masáží“. Vzestup zájmu o BBC byl ovšem s postupem války patrný. Jestliže v roce 1940 odhadovalo samotné nacistické ministerstvo propagandy počet Němců poslouchajících BBC na jeden milion, o tři roky později již počet pravidelných posluchačů dosahoval patnácti milionů.³³⁸ Pochopitelně je třeba si uvědomit, že vojenský vývoj měl na tento růst mnohem větší vliv než samotná kvalita britského rozhlasu.

Hlavní problémem spočíval v absenci nějakého pozitivního programu. Spojenci jako by neměli co nabídnout. Jimi deklarovaný válečný cíl v podobě bezpodmínečné kapitulace fašistických mocností pochopitelně snažení britské propagandy také příliš neprospl. V roce 1940 vytvořilo *Electra House* plán pro propagandu do Německa. Podlomit morálku měl především strach, proto memorandum kladlo důraz na podněcování defétismu, na zdůrazňování nevyhnutelnosti nacistické porážky a na vykreslování dalekosáhlých důsledků plynoucích z prodlužovaného odporu. Zároveň není bez zajímavosti, že direktiva doporučovala různý přístup vůči nacistickým pohlavárům. Zatímco na většinu představitelů se mohlo útočit bez zábran, vůči Hitlerovi a Göringovi se vzhledem k jejich popularitě mělo postupovat umírněněji.³³⁹ Důraz byl kladen také na podněcování neshod a nejednotnosti mezi německým národem a nacisty. Poté co v prosinci 1941 propustil Hitler polního maršála von

³³⁸ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 162-163.

³³⁹ Toto doporučení bylo později staženo.

Brauchitsche, rozhořel se v BBC ohledně této strategie spor. Šéf německé sekce Green chtěl podpořit rozpory mezi wehrmachtem a stranou, proti čemuž se ostře postavila část oddělení, poukazující na to, že armádní složky nesou na válce stejnou vinu jako politici a že by se BBC případnou podporou wehrmachtu zdiskreditovala.

Také vysílání do Itálie se snažilo „vrazit klín“ mezi běžné obyvatele a fašisty. Zároveň se zde nabízelo široké pole pro rozdmýchávání německo-italských animozit, vyplývajících z nerovnoměrného partnerství obou států. Obecně je možné říci, že vysílání na Apeninský poloostrov bylo oproti propagandě do Říše podstatně umírněnější. Italští emigranti měli na své vysílání také poměrně významný vliv a mohli využívat nemalého svobodného prostoru, což rozhodně neplatilo v případě jejich německých kolegů. U těch Britové v obavách před případnými sabotážemi dokonce zvažovali možnost dočasné internace, přestože se v naprosté většině jednalo o uprchlíky před nacistickým režimem. Z počátku směli v rozhlase působit jenom na pozici překladatelů a hlasatelů, post komentátora jim byl dlouho zapovězen. Když v červenci 1940 navštívil královský pár zámořskou sekci BBC, nesměli se s nimi Němci jako jediní setkat.³⁴⁰ Přehnaně podezřívavý přístup, který byl typický hlavně během bitvy o Británii, rozhodně nepřispěl k psychické pohodě těchto zaměstnanců. Pocit křivdy se zde navíc mísil s obavami o vlastní osud v případě úspěšného dobytí ostrova nacisty.³⁴¹ Německé oddělení hodně těžilo ze schopností svého šéfa Hugha Carletona Greena,³⁴² kterému se postupně dařilo odstraňovat podobné předsudky vůči jeho německým podřízeným.

V září 1941 Green podnikl cestu do Švédska, aby se osobně přesvědčil o kvalitě vysílání BBC a možnostech jeho příjmu v Evropě. Vrátil se s řadou cenných poznatků, z nichž mnohé byly zavedeny v praxi. Doporučil například zpomalení tempa při čtení zpráv a

³⁴⁰ Oficiální zdůvodnění hovořilo o potenciálním nebezpečí pro královský pár.

³⁴¹ Mansell uvádí příklad hlasatele, který nebyl schopen práce, dokud nepominulo nebezpečí německé invaze.

³⁴² Hugh Carleton Green (1910-1987) – britský žurnalista a bratr slavného spisovatele Grahama Greena. Později stál téměř po celá šedesátá léta v čele BBC jako generální ředitel.

zjednodušení jejich obsahu; dále se rozhodl preferovat hlasatele s hlubšími hlasy a ve snaze o oživení přednesu zavedl čtení zpráv ve dvojicích.

Kostru vysílání tvořily kromě zpráv různé komentáře. V této činnosti vynikal především Richard Crossman³⁴³ v pořadu *Kommentare zur Lage* a také Sefton Delmer,³⁴⁴ jenž v pořadu *Sonderbericht* odhaloval zkreslování nacistické propagandy. V italském vysílání dosáhly obrovského ohlasu konzervativně laděné komentáře Alda Cassuta vystupujícího pod pseudonymem „plukovník Stevens“.³⁴⁵ Zájem vzbudily i ostře ironické komentáře Johna Maruse, známého posluchačům jako „Candidus“; Marus na rozdíl od Stevense vyjadřoval podstatně radikálnější antimonarchistické názory.

Obě sekce využívali celou řadu propagandistických pořadů. Jedním z nejslavnějších byla série *Kurt und Willi*, spočívající v dialogu mezi prostoduchým učitelem Kurtem, jenž zaslepeně věřil nacistické propagandě a jeho cynickým přítelem Willim, který pracoval na ministerstvu propagandy a Kurtovi vše uváděl na pravou míru. Pořad byl společným dílem skotského básníka Normana Camerona a německého spisovatele Bruna Adlera. Kurta představoval slavný meziválečný herec Kurt Wendhausen a režie se ujal bývalý ředitel pražského Nového německého divadla Julius Gellner. Jak vidno, jednalo se o vskutku imponující intelektuální sílu. V italském vysílání představoval téměř přesnou kopii Kurta a Williho pořad *Politica in Pantofole* (Politika v bačkorách). Na principu dialogu mezi příznivci a odpůrci fašismu stály skeče s názvem *Sottovoce* (Potichu); obdobného schématu se držel i lehčí pořad s názvem *Osteria del Buon' Umore* (Hostinec u dobré nálady), ve kterém se pětice přátel tajně scházela ve vinném sklípku a otevřeně si tropila žerty z Mussoliniho fašistů i Němců. Při vysílání do Itálie využívala BBC umně také protiněmecký osten.

³⁴³ Richard H. S. Crossman (1907-1974) – britský labouristický politik, během války působil v PWE a spolupracoval se SOE, po válce zvolen do parlamentu, křeslo si udržel téměř třicet let. Zastával řadu funkcí včetně předsedy Dolní sněmovny.

³⁴⁴ Kromě pořadu *Sonderbericht* se Sefton Delmer věnoval především tzv. černému vysílání do Německa.

³⁴⁵ Popularitu plukovníka Stevense ilustruje fakt, že když se spojenecké jednotky vylodily na Sicílii nacházely prý na zdech nápisy „Viva Colono Stevens“.

Dokladem je ironická *Axis Conversation*, odhalující formou rozhovoru mezi německým a italským průmyslníkem způsob, jakým nacisté Itálii zneužívali ke svým záměrům.

Ani tím bohatá škála programů nekončila. *Frau Wernicke* vykreslovala problémy běžné německé hospodyně, sužované důsledky války.³⁴⁶ Slavná kniha Jaroslava Haška “Osudy dobrého vojáka Švejka” se stala předlohou pro ironickou sérii *The Letters of Corporal Hirschal*. Napůl přihlouplý a napůl mazaný desátník Hirschal v dopisech své ženě z východní fronty odhaloval sobeckost důstojníků, nekompetentnost vedení a absurditu celého tažení. „Z jiného soudku” byl pořad *Aus der Freien Welt*, který přinášel nejnovější jazzové a swingové nahrávky, jež byly v Říši jako “dekadentní” zakázány.³⁴⁷

Vskutku mistrovský propagandistický tah se podařil BBC v roce 1941, když uvedla sérii pořadů s názvem “Hitler odpovídá Hitlerovi”. Díky monitorovacímu servisu se uchovala řada vůdcových starších projevů. Úryvky z nich nyní v rozhlase pouštěli spolu s nejnovějšími Hitlerovými prohlášeními. Vtipně tak dokazovali, jak si vůdce protiřečil, jak popíral sám sebe a jak jeho sliby nedošly naplnění. Obzvláště efektně využili Hitlerovo sebevědomé prohlášení ze zimy 1940, v němž označil nadcházející měsíce za období, které přinese definitivní vítězství. Každé vysílání v němčině pak oznamovalo posluchačům, že začal x-tý den roku, ve kterém Hitler slíbil konečné vítězství.³⁴⁸

Největší osobností německého vysílání byl bezesporu Thomas Mann. Již na jaře 1940 jej BBC oslovila se žádostí o napsání projevu určeného jeho bývalým spoluobčanům. Poté se mezi nimi rozvinula pravidelná spolupráce, jež trvala až do konce války. Mann, žijící v USA, své texty původně kabeloval do Londýna, kde je pracovník německé sekce předčítal do éteru. Později, ve snaze o to, aby posluchači mohli slyšet jeho autentický hlas, své projevy nahrával ve studiu NBC a v britském rozhlasu je pouštěli ze záznamu. Schizofrenní situace, kdy jej

³⁴⁶ *Frau Wernicke* byla stejně jako *Kurt und Willi* dílem německého spisovatele Bruno Adlera.

³⁴⁷ Německá sekce dále nabízela také specializované pořady pro vojáky, zemědělce, dělníky, ale také pro katolíky a protestanty. Naproti tomu v italském vysílání neexistovaly pořady specializované na náboženské minority.

³⁴⁸ Mansell, *Let Truth Be Told*, str. 158.

odporu k nacismu stavěl proti vlastnímu národu, musela být pro Manna neobyčejně obtížná. Ve svých projevech pravidelně apeloval na německý národ a vždy zdůrazňoval propast jež zela mezi ním a nacistickým režimem. Ukázkový příklad, ve kterém jakoby shrnul celé své poselství, nabídl Mann v projevu odvysílaném v listopadu 1940: „*Německý národ musí zaujmout „místo pod sluncem“ ve světě, který přijde. Pokud však bude nadále následovat svých vůdců, potom brzy pozná, že žádný národ nezaujme svoje místo pod sluncem tím, že svět zahalí do noci a děsu. Pryč s nacionálněsocialistickými hanobiteli a tyrany Evropy! Víím, že vyjadřuji jen nejhlubší touhu německého národa, když volám: Mír! Mír a svobodu!*“³⁴⁹

Kromě Thomase Manna držela BBC v rukou ještě jeden trumf. Byly jím rostoucí zástupy německých vojáků, jež upadly do britského zajetí. Jména těchto mužů BBC nepravidelně předčítala ve vysílání a vybraní jedinci mohli dokonce pozdravit své rodiny. Od roku 1943, kdy začal počet zajatců prudce stoupat, vyhradila BBC pro jejich vzkazy celý patnáctiminutový blok. Je logické, že tento postup nutil k poslechu celé německé rodiny, jejichž příslušníci na frontě bojovali, nebo byli dokonce zajati, protože potřeba slyšet svého příbuzného byla mnohdy silnější než strach z případné perzekuce.³⁵⁰

Jak vidno, BBC byla ve vysílání do nepřátelských zemí skutečně velmi aktivní a dlužno říci, že i efektivní. Na konci války stoupla její poslechovost natolik, že ji spojenecké velení po překročení Rýna využívalo pro oznamování instrukcí civilnímu obyvatelstvu. Vysokou úroveň britské propagandy ostatně přiznávali i nacisté. Špičky Goebbelsova ministerstva propagandy dokonce prohlásily, že „britské vysílání bylo ostřejší než břitva.“³⁵¹

³⁴⁹ Mann, Thomas, *Antifašistické prejavy*, Bratislava 1977, str. 46.

³⁵⁰ Mansell uvádí úsměvný příběh venkovské rodiny, která připravovala pohřeb padlého syna. Krátce před obřadem se však z BBC dozvěděli, že jejich syn žije. Nejprve chtěli obřad zrušit, ale pak si uvědomili, že by to znamenalo přiznání poslechu britského rozhlasu. Když však na pohřeb dorazili, zjistili prý, že na obřad nepřišel z „dobře informované“ vesnice vůbec nikdo.

³⁵¹ Lord Simon of Wythenshawe, *The BBC From Within*, London 1953, str.154.

6. Československé vysílání

6. 1. Fungování československého rozhlasu

„Hodina odplaty nadešla. Meze trpělivosti západních demokracií byly dovršeny a boj o vyhlazení nacismu započal. Naším programem je svobodné Československo ve svobodné Evropě a pro tento cíl jsme ochotni obětovat vše... Při jménu, které nosím, vám zde prohlašuji, že tento boj vyhraje a pravda zvítězí.

Jsem vám nesmírně vděčný, že jste se tak pečlivě postarali o hrob mého otce na lánském hřbitůvku. Naslouchejte každého dne londýnskému vysílání, které vám podá pravdivé a objektivní zprávy...

*Nazdar a na shledanou v Praze.*³⁵²

Těmito slovy zahájil 8. září 1939 československé vysílání BBC Jan Masaryk.^{353 354} Po dobu následujících pěti let se stal londýnský rozhlas pro československý exil jednoznačně nejdůležitější „zbraní“ v propagačním boji proti nacistickým okupantům. Pro posluchače v protektorátu znamenal poslech londýnského rozhlasu kontakt se svobodným světem a zdroj informací. Zároveň je třeba vidět, že přístup do rozhlasu umožnil Benešově skupině a Benešovi samotnému získat zpět důvěru obyvatel, jež byla jeho mnichovskou politikou přece jen otřesena. Mohl se tak stát vůdčí osobností československého odboje nejenom v očích západních politiků, ale i u domácí veřejnosti. Když při jednání o uznání československé vlády zdůrazňovali Benešovi zastánci, že se bývalý prezident těší téměř naprosté podpoře českých

³⁵² Archiv ČRo, Masaryk, J. – Zahájení českého vysílání v Londýně, číslo AF: AF03350/5, 0:00 – 2:12.

³⁵³ Nejednalo se o první vysílání jiné země na území ČSR. Již dříve zahájil svoji propagandu Sovětský svaz a v době Mnichovské krize také Německo.

³⁵⁴ První vysílání v češtině se nicméně odehrálo již 6. září 1939. Tehdy na vlnách BBC přečetl Josef Kosina prohlášení Britské labouristické strany k českému a slovenskému lidu, v němž labouristé vyzvali Čechoslováky, aby neklesali na myslí a zároveň slíbili brzké osvobození.

obyvatel, rozhodně nelhali. Zůstává nicméně faktem, že žádná vůči Benešovi opoziční skupina nedostala ve vysílání prostor.

Vedoucím československého oddělení se stala výborná znalkyně poměrů v Československu slečna Shiela Grant-Duffová, známá svých kritickým postojem k mnichovské dohodě.³⁵⁵ Mezi československými zaměstnanci sekce vynikal především známý prvorepublikový kritik, scénárista a režisér Josef Kodíček. Kodíček se po svém příchodu do Londýna rychle zapojil do celé řady exilových aktivit. Spolupracoval s týdeníkem Čechoslovák v Anglii, vedl kulturně politickou revue *Central European Observer* a přednášel na univerzitě o československém umění. Vzhledem k tomu, že byl jako jeden z mála uprchlíků finančně zajištěn,³⁵⁶ podporoval i exilovou obec. Jeho nejvýznamnější úloha však spočívala v práci hlasatele a redaktora československé sekce BBC. Z dalších členů sekce je třeba jmenovat alespoň bývalého redaktora Tribuny Gustava Sterna, odborářského zástupce Josefa Kosinu, bývalého zpravodaje Národní politiky Míšu Papírníka a novinářku J. Patzákovou.^{357 358}

Prostor, který Čechoslováci v rádiu získali, nebyl nijak závratný. Z počátku se vysílání omezovalo pouze na tři patnáctiminutové bloky denně – v šest hodin ráno, v půl páté odpoledne a v půl deváté večer.³⁵⁹ V naprosté většině se jednalo pouze o zprávy. Jak jsem již uvedl v kapitole 4., obsah zpráv určovali Britové, nikoli českoslovenští zástupci. Během prvního období války tak exil reprezentovaly pouze pravidelné středeční projevy Jana Masaryka. A reprezentace to byla vskutku nepřehlédnutelná.

Enfant terrible diplomatické scény Jan Masaryk měl zcela nenapodobitelný styl. Jak později prohlásil šéf PWE a Masarykův blízký přítel Lockhart, jeho hovory z něj udělaly

³⁵⁵ Mnichovskou dohodu odsoudila ve své knize *Europe and the Czechs*.

³⁵⁶ Jeho žena vlastnila podnik na výrobu dámského prádla.

³⁵⁷ Nesign., *Volá Londýn. 50 let na vlnách BBC, BBC zahraniční vysílání*, Londýn 1989, str. 3.

³⁵⁸ Později přibyla řada dalších redaktorů a hlasatelů. Například budoucí dlouholetý zaměstnanec BBC Karel Brušák, Leo Braun, Pavel Tigríd, Josef Schwarz-Červinka a Ota Ornest.

³⁵⁹ Srba, Bořivoj, *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války 1939-1945*, Brno 2003, str. 229.

neúčinnějšího spojeneckého rozhlasového řečníka s jedinou výjimkou Winstona Churchilla.³⁶⁰ Nepřednášel suchopárné odosobněné texty jako jiní státníci, jeho projevy se nesly v přátelském až jakoby důvěrném tónu. Fascinoval posluchače bodrým přednesem, obyčejnou, nestrojenou mluvou a jadrnými, nikoli však vulgárními výrazy. Ve svých projevech se nebál označit Goebbelse za „prodavače kořalky,³⁶¹ ani říci oblíbený vtip na Hitlerův účet. Když hovořil k Tisovi, neváhal mu slovensky zanotovat „zazpievalo ptáča na kosodrevine – ej čo ti súdzené veru Ťa nemine.“³⁶² Pád Mussoliniho vlády okomentoval slovy „Sic transit gloria černé košile.“³⁶³ Používal srozumitelná a přece velmi výstižná přirovnání a dokázal vystihnout podstatu obou režimů několika větami tak jako v prosinci 1940: „*Tuhle byl anglický král v Coventry, kde českoslovenští vojáci pomáhali odklízovat pozůstatky německé kultury. Všiml si jednoho z našich hochů, spustil naň anglicky a pak francouzsky. Náš mládenec nebyl zrovna polyglot, ale dohovořili se a teprve za chvíli si kluk uvědomil, že mluví s anglickým králem. Představte si, že by Hitler šel inšpicírovat na frontu. To by napřed jely stovky gestapáků a SS a SA a hnědokošiláčů... Anglický král přijel nenápadně, skromně, jak se na krále patří. To je holt ta demokracie, na rozdíl od vřeštícího, totalitárního pretoriánství.*“³⁶⁴

Obliba Masarykových hovorů byla v protektorátu mimořádná. Lidé hovořili o Masarykovi familiérně jako o Honzovi a v den jeho vysílání vyvěšovali do oken cedule s nápisem „poslouchejte večer pohádku o Honzovi“. Němcům trvalo několik týdnů než zjistili smysl těchto vzkazů.³⁶⁵ Některá zakončení Masarykových proslovů, jako „brady vzhůru a furt se de“ se mezi lidmi dokonce rozšířila jako pozdrav.³⁶⁶ Pro pochopení účinku jaký měli jeho proslovy na domácí publikum, citujme ještě vzpomínku spisovatele Josefa Kopty: „*Svět byl*

³⁶⁰ Lockhart, Robert Hamilton Bruce, *Jan Masaryk. Osobní vzpomínky*, Krnov 2003, str. 30

³⁶¹ Tamtéž, str. 31.

³⁶² Masaryk, Jan, *Volá Londýn*, Praha 1948, str. 47.

³⁶³ Tamtéž, str. 254.

³⁶⁴ Tamtéž, str. 80.

³⁶⁵ Briggs, *War of Words*, str. 179.

³⁶⁶ Národní archiv, Archiv dr. Huberta Ripky, 1-50/29, Zpráva z ČSR ze dne 21.4.1940.

ještě zmaten, svět ještě kolísal mezi obdivem a strachem, mezi nadějí a zbabělostí, a zde Čech z rodu Masarykova nazýval věci, které se vyhlašovaly za novou svátost, pravým jménem, jak je někdy vymyslí jen důvtip lidového sarkasty... Když nazve Adolfa Hitlera „fýrerem všech lhářů“, nám všem, kteří nasloucháme za dráty protektorátního koncentráku, kde ampliony denně řvou o vůdcově genialitě, je dobře na duši, za niž, umlčenou, tato česká ústa pronášejí svatosvatou pravdu.“³⁶⁷

V květnu 1940 uspořádala BBC ve spolupráci s informační službou Československého národního výboru cyklus nedělních rozhlasových přednášek nazvaných „Pláč republiky Československé“. V pětidílném pořadu hovořili různí představitelé exilu o nacistických zásazích do jednotlivých sfér českého života.³⁶⁸ Poslední díl pořadu vyšel na dr. Prokopa Drtina, jenž po útěku z protektorátu právě dorazil do Londýna. Drtina hovořil o svých neradostných zkušenostech s protektorátní realitou. Jeho projev vzbudil doma velký ohlas, protože dokázal přesně vyjádřit pocity většiny lidí: „[Vím] co každý z vás prožívá v hloubi svého srdce. Ta bolest z bezpráví a nespravedlnosti. To utrpení z bezmocnosti. To každodenní pokořování vaší lidské důstojnosti... Ale také ten tichý vzdor, jež každý z vás v sobě nosí a jenž někdy hrozí zalknutím... Pocit životní nejistoty, v němž stále žijete. Ztráta právní bezpečnosti, kdy žádný si není jist, bude-li zítra ještě svoboden. Hakenkreuzlerská vlajka zneuc'ující Staroměstské náměstí, SS standarta hyzdící Kotěrovu architekturu české university; piščí hudba SS manů, pochodujících po Národní třídě, hudba, která je nám všem tak nesnesitelně protivná. Ale také tvé odplivnutí, řidiči pražské tramvaje, když jsi odmítal číslo Vlajky zdarma ti nabízené...“³⁶⁹

Na začátku června 1940 musel Jan Masaryk odjet do Spojených států. Pro fungování československého exilu v polovině roku 1940 bylo příznačné, že jeho střeďeční projevy nikdo

³⁶⁷ Předmluva Josefa Koptý „Domov děkuje“ in: Masaryk, Jan, *Volá Londýn*, Praha 1948, str.9.

³⁶⁸ Jednalo se o sféru hospodářskou, sociální, kulturní a správní. Mezi přednášejícími byl například budoucí ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský.

³⁶⁹ Drtina, Prokop, *A nyní promluví Pavel Svatý. Londýnské rozhlasové epištoly Dr. Prokopa Drtiny z let 1940-1945*, Praha 1947, str. 19.

nepřevzal a nikdo se ani neobtěžoval posluchačům sdělit, proč čekají na hovory svého „Honzy“ marně. Až po Drtinových urgencích začali Čechoslováci jednat s BBC o náhradě za dočasně nepřítomného Masaryka. Britové souhlasili a dokonce požadovali vysílání v co nejkratším čase. Volba nakonec padla právě na Drtinu, kterého, jak alespoň sám tvrdí ve svých pamětech, doporučila redaktorka československého oddělení slečna Barkerová s ohledem na úspěch jeho projevu v cyklu „Pláč republiky Československé“.³⁷⁰ Drtina, vystupující v rozhlase pod pseudonymem Pavel Svatý, se tak stal vedle Masaryka druhým představitelem exilu, jehož pravidelné projevy si mohli posluchači naladit v průběhu celé války.³⁷¹ Přestože Drtinovy hovory nedosahovaly kvalit nekonvenčního Masaryka a některé byly pouhou apologií Benešovy politiky, dokládají zprávy, jež opakovaně přicházely z domova, že Drtina patřil vedle Masaryka, Ripky a Stránského mezi domácími posluchači k nejoblíbenějším.³⁷²

Po uznání prozatímní československé vlády v červenci 1940 došlo ke zřízení propagační a informační služby na ministerstvu zahraničí, do jejíhož čela byl postaven Masarykův zástupce dr. Hubert Ripka. Do jeho pravomoci přímo spadalo i rozhlasové oddělení vedené významným diplomatem Josefem Körbelem.³⁷³ Rozhlasové oddělení úzce spolupracovalo s BBC a připravovalo vlastní komentáře a doprovodné pořady. V oddělení pracoval například populární spisovatel a pozdější velvyslanec Izraele Viktor Fischl. Z československé sekce BBC sem přešel také Josef Kodíček, kterého častá noční služba v BBC vyčerpávala. Také mladá trojice hlasatelů, přijatá BBC v roce 1941, zároveň pracovala

³⁷⁰ Drtina, Prokop, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek I., kniha 2. Emigraci k vítězství*, Praha 1991, str. 541-543.

³⁷¹ Po svém návratu ze Spojených států Masaryk pochopitelně ve svých proslovech pokračoval. Díky vzrůstajícímu prostoru pro Čechoslováky ovšem mohl Drtina hovořit dále a ke slovu se pravidelně dostali i další exiloví zastupitelé.

³⁷² NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, 1-50/29, Zprávy z ČSR 21.5. 1940 a březen 1942, Rozhovor dr. Korbela s p. Mertou z 8.7.1943; též *Pozůstalost Judr. Prokopa Drtiny 1940-1948*, 3 - Rozhlas. Zpráva z domova ze dne 27.8. 1941.

³⁷³ Josef Körbel se po útěku před komunistickým režimem usadil v USA, kde přednášel na univerzitě v Denveru. Podílel se i na jednáních během indicko-pakistánské války. Je otcem bývalé ministrině zahraničí USA Madeleine Albrightové.

pro rozhlasové oddělení. Jednalo se o pozdějšího ředitele rádia Svobodná Evropa, vydavatele časopisu Svědectví a polistopadového ministra kultury Pavla Tigrida, divadelního režiséra Otu Ornesta³⁷⁴ a známého herce Josefa Červinku.³⁷⁵ Příležitostně s oddělením spolupracoval i legionář a spisovatel František Langer. Z dalších osob je třeba jmenovat alespoň Leo Brauna, Jiřího Langsteina – Hronka a komunistu Vlado Clementise. Ripka také zřídil poradní rozhlasový sbor jenž měl dohlížet na kvalitu rozhlasového vysílání. Do čela tohoto čtyřicetičlenného sboru postavil Prokopa Drtinu.³⁷⁶

Zároveň se rozšířil i prostor vymezený československému vysílání. Ranní zprávy dostaly prostor v pět, šest, sedm a osm hodin, hlavní relace přišla na řadu v půl sedmé večer a trvalo až do sedmi hodin. Zde kromě zpráv dostaly prostor i komentáře, scénky a hudba. Poslední (opět půlhodinový) blok se vysílal od půl dvanácté do půlnoci.³⁷⁷

Československé vysílání se podílelo na většině spojeneckých akcí mezi které patřila například „V“ kampaň, jež proběhla v protektorátu velmi úspěšně. Nezůstalo však u pouhé spolupráce; Čechoslováci přicházeli i s vlastními nápady. Úspěšnou akci představoval bojkot tramvají, ovšem největšího úspěchu dosáhl tzv. bojkot protektorátního tisku. Nápad se zrodil v rozhlasovém oddělení MZV, které chtělo touto formou jednak pozvednout moráku obyvatel, jednak si chtělo ověřit, do jaké míry se londýnský rozhlas doma poslouchá a jaký má vliv. Bojkot se konal v září 1941, trval týden a připadl na výročí smrti T. G. Masaryka. Pro tento účel vymysleli v Londýně řadu sloganů, básniček a popěveků jež vysílali spolu s výzvou k bojkotu do protektorátu.

³⁷⁴ Ota Ornest byl bratrem známého básníka Jiřího Ortena.

³⁷⁵ Původními jmény Pavel Schönfeld, Ota Orten a Josef Schwarz. Je zajímavé, že jména Tigrid, Ornest a Červinka byly původně pouze pseudonymy používanými v rozhlase. Po válce, v době kdy si řada židovských občanů měnila jména, si tyto pseudonymy již ponechali.

³⁷⁶ Drtina, Prokop, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek I., kniha 2. Emigraci k vítězství*, Praha 1991, str. 547

³⁷⁷ Srba, Bořivoj, *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války 1939-1945*, Brno 2003, str. 229

„Při památce Masaryka

Slyšte heslo hodiny,

Celá jeho republika

Nekupuje noviny“

„Moravce, Rozsévače, Vajtauera

Staví celý národ na pranýř

Nekoupíme hnusu z jejich pera

Celý týden ani za halíř“³⁷⁸

Akce měla až nečekaně velký ohlas. Noviny skutečně téměř nikdo nekoupil a protektorátní tisk psal o celé akci velmi rozhořčeně, což jen dokazovalo vliv a oblibu londýnského rozhlasu v zemi.

Napadení Sovětského svazu Německem přineslo BBC novou významnou konkurenci v podobě moskevského rozhlasu. Jak dokládají zprávy z domova, došlo ve druhé polovině roku 1941 k prudkému nárůstu zájmu o vysílání z Moskvy; mnoho lidí zřejmě považovalo její „lidovější“ rétoriku za přitažlivější: „*Moskva víc působí na cit lidu, vyzdvihuje jeho utrpení, připomíná stále slavnou minulost národa, působí na slovanské sympatie. Vysílání je srozumitelnější, mluví se v něm výlučně o problémech čsl. národa a ne o problémech mezinárodních, připomínají se husité, Jirásek atd.*“³⁷⁹ Některé zprávy přímo poznamenávaly, že je třeba londýnské vysílání revidovat. I přes nespornou popularitu Moskvy je třeba zdůraznit, že si BBC nadále udržela své výsadní postavení.

Mezitím se československé vysílání utěšeně rozrůstalo. Z politických představitelů promlouvala do rozhlasu kromě Beneše, Masaryka a Drtiny i celá řada dalších představitelů

³⁷⁸Ornest, Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Oty Ornesta s Marií Valterovou*. Praha 1993, str.64.

³⁷⁹NA. Pozůstalost Judr. Prokopa Drtiny 1940-1948, 3 - Rozhlas. Zpráva z domova ze dne 27.8. 1941.

exilu, jako Huber Ripka, ministři Jaroslav Stránský, Ladislav K. Feierabend a Jaromír Nečas, na Slovensko úspěšně vysílali monsignor Pavel Macháček, Rudolf Viest a Ján Bečko. Občas přednášely projevy i významné britské osobnosti jako Robert B. Lockhart. Specializované čtvrthodiny byly věnovány vojenskému a odborovému vysílání. Oblibu si získaly také reportáže od československých vojenských jednotek. Zájem se soustředil obzvláště na letce, se kterými se udělala řada rozhovorů, v nichž vyprávěli o své operační činnosti.³⁸⁰

Rozvíjely se i kulturní a doprovodné programy. František Langer napsal pro rozhlas několik dialogů a her. Například 15. března 1941, u příležitosti druhého výročí okupace Prahy, odvysílala BBC jeho hru o obsazení Československa. Langer psal i pro anglické vysílání BBC, jež odvysílalo jeho dramatická pásma o Praze a o životě T. G. Masaryka, v nichž účinkovali i přední britští umělci. Řadu rozhlasových pořadů pro český i anglický program vytvořil také spisovatel Josef Schrich. Ve středečním vysílání pro mládež slavily velký úspěch satirické skeče Oty Ornesta a Josefa Schwarze, kteří jako „Pepík a Vašek“ ironicky glosovali situaci v protektorátě a propagandu pronacistických médií. Schéma těchto dialogů převzali z úspěšných pořadů jiných evropských sekcí, jakými byly *Les Trois Amis*, *Kurt und Willi* nebo *Politica in Pantofole*.³⁸¹

Nejoblíbenějšími osobnostmi účinkujícími na vlnách londýnského rozhlasu byli Jiří Voskovec a Jan Werich. Život ve Spojených státech pro ně skýtal mnohá úskalí, dokonce byli anonymy zcela nesmyslně obviňováni z bojkotu exilových snah a z podpory Sovětsko-německého paktu.³⁸² Nejlepší odpověď na tyto absurdní obvinění představovala úzká spolupráce obou umělců s BBC probíhající již od počátku roku 1941. Voskovec s Werichem tvořili satirické dialogy, skeče a písně a ke svým známým hitům psali nové protinacistické

³⁸⁰ Archiv ČRo, Vánoční rozhovor s čs. letcem stíhačem v Anglii, číslo AF: AF03388/3.

³⁸¹ O těchto pořadech podrobněji viz podkapitoly 5.2. a 5.4.

³⁸² Proti těmto obviněním, jež vyšli anonymně v Českoslováku se zvedla vlna nevole, kdy se obou umělců zastávaly i osobnosti jim umělecky ne zrovna nakloněné, jako např. Egon Hostovský. Podrobněji o celé kauze viz Srba, Bořivoj, *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války 1939-1945*, Brno 2003, str. 416-427.

texty. Svým typickým humorem dokázali reagovat na aktuální dění v protektorátu i na frontách. Scénky nahrávali v amerických studiích na gramofonové desky, které pak letecky posílali do BBC. Obliba dua V+W byla skutečně mimořádná a řada jejich dialogů (Vlajkaři, Velké H, Mariáš)³⁸³ se stala doslova legendární, obdobně jako průpovídka z dialogu Fašouni to projedou: „Když fedruješ očistu, zab jednoho nacistu.“ Oba umělci se také podíleli na podpoře „V“ kampaně. Jejich zřejmě vůbec nejslavnější válečný dialog se jmenoval „Vítězná V“ a byl složen výlučně ze slov začínajících na písmeno „V“: „...*Vůdci vstávají vlasy, vyděšeně vzdychá, vrávorá, vytřeštěně vejrá. Všude vidí veliké V... ...veřejně vymalováno vzbouřenci všech vyloupených vísek, všech vypleněných velkoměst. Vybledlá velkoněmecká vlajka vandalů visí velice vyčerpaně ve větru vrčících vrtulí... ...Vlaši ve vleku velkohubého vašnosti vyžrali veliký výprask. Výbojný výlet vypečeného vůdce vážne. Vesele vane východní vítr. Vzduch volnosti vlní vlajky vítězných vojsk. Vivat Winston, vivat Vječeslav! Věřte, vzdorujte, vytrvejte, vyhraje! Ve „V“ vítězství.*“³⁸⁴

Důležitou úlohu hrála též hudba. Pochopitelně se jednalo především o hudbu českou, jež byla v protektorátě zanedbávána. Velké oblíbenosti dosahovala pásma lidových písní v podání sborů československých vojenských jednotek. Dostalo se i na hudbu klasickou, speciálně na díla Bedřicha Smetany a Antonína Dvořáka, jehož sté výročí narození připadlo na rok 1941, a umožnilo tak hojnou prezentaci jeho díla i v anglickém vysílání.

V březnu 1943 se konečně exilové vedení dočkalo vlastního prostoru na vlnách BBC. Tzv. „Hlas svobodné republiky“ měl vyhrazeno 25 minut denně (10 ráno a 15 večer) a primárně sloužil k prezentaci názorů československé vlády a členů státní rady. Tematicky byl zaměřen téměř výlučně na záležitosti týkající se problémů a budoucnosti Československa.³⁸⁵

³⁸³ Nahrávky dostupné v archivu ČRo.

³⁸⁴ Druhá světová válka v archivu Českého rozhlasu, ČRo, CD1, č.40 - Vítězná „V“ Dialog a píseň J. Voskovce a J. Wericha, 0:14-3:51.

³⁸⁵ NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, Projevy v rozhlase 1-1-256/24.

Vzhledem k politické situaci v průběhu následujících dvou letech ani příliš nepřekvapovalo, že si hlavní slovo v tomto vysílání již udržovali komunisté.³⁸⁶

Posluchači v protektorátu nebyli při poslechu londýnského rozhlasu konfrontováni jen s nebezpečím věznice či smrti (na radiových přijímačích musely být umístěny štítky varující před poslechem nepřátelských stanic, protektorátní rozhlas pravidelně hlásil jména odsouzených), ale také s řadou technických obtíží. Z přijímačů muselo být povinně odstraněno zařízení pro příjem krátkých vln, na nichž bylo možné BBC zachytit. „Lidová tvořivost“ však vynalezla způsob jak zákaz obejít – tzv. „čerčílek“, jenž dostal jméno na počest Winstona Churchilla. Jednalo se o provizorní kovový polovodič, jímž se způsobil zkrat na ladící cívce aparátu a poté bylo možné přijímat i krátké vlny.³⁸⁷

Jak se válka postupně chýlila ke konci, obávali se v Anglii, že by situace v protektorátu mohla přerůst v předčasné povstání. Proto byl rozhlas čím dál více využíván k pokynům československé exilové vlády a pro informování domácího obyvatelstva. V souvislosti s vyloděním spojenců v Normandii upozornil londýnský rozhlas domov, že hrozí další vlna perzekuce. Hlasatel přečetl i seznam opatření, jimiž se lidé v potenciálním ohrožení měli řídit. Mezi jinými doporučoval zajistit si bezpečný úkryt, nezdržovat se na známých místech kde je gestapo může hledat, zařídit si únikovou cestu a včasné varování, v případě střetu se vždy bránit, dále zdůrazňoval povinnost všech občanů pomáhat ohroženým a varoval, že udání bude trestáno smrtí.³⁸⁸

V říjnu 1944 Ripka znovu varoval odboj před ukvapenou bojovou akcí. Zdůraznil, že pro úspěch ozbrojeného povstání je třeba zajistit dostatečný přísun zbraní, vyčkat na přiblížení spojeneckých vojsk a bombardování důležitých komunikačních uzlů.³⁸⁹ Také pokyny ke zřizování národních výborů a lidových soudů, stejně jako další vládní instrukce a nařízení

³⁸⁶ K nejčastějším řečníkům patřili Vlado Clementis a Anežka Hodinová-Spurná.

³⁸⁷ Nesign., *Volá Londýn. 50 let na vlnách BBC, BBC zahraniční vysílání*, Londýn 1989, str.6.

³⁸⁸ NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, Londýnský rozhlas, 1-2/24. Vysílání ze dne 9.6.1944.

³⁸⁹ Tamtéž. Vysílání ze dne 5.10. 1944.

přicházely z londýnského rozhlasu. V průběhu Pražského povstání přenášel vysílání BBC pražský rozhlas.

Závěr válečného vysílání československé sekce BBC se však nesl v poněkud trpkém duchu. Zprávu o postupu amerických armád a o československé letce RAF mířící na pomoc bojující Praze odvysílali redaktoři Tigris a Ornest ihned poté, co přišla do studia. Teprve krátce po jejím uveřejnění se šokované osazenstvo BBC dozvědělo, že vzhledem k rozdělení sfér vlivu mezi spojenci se musela letka vrátit do Anglie a ani Pattonova armáda nesměla vyrazit ku Praze.³⁹⁰ Posluchači londýnského rozhlasu tak čekali na pomoc marně.

³⁹⁰ Ornest, Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Oty Ornesta s Marií Valterovou*. Praha 1993, str.107-108.

6. 2. Kritika rozhlasu ze strany armády, žurnalistů a domácího odboje

Československé vysílání BBC se v prvních dvou letech střetávalo s kritikou nejen z domova, ale také ze strany příslušníků československé armády v Anglii. Českoslovenští vojáci poslouchali rozhlas pravidelně především na začátku války, s ohledem na svou omezenou znalost angličtiny. S kvalitou vysílání byli hrubě nespokojeni, a to jak po obsahové stránce, tak především s kvalitou hlasatelů.

Můžeme citovat například stížnost která dorazila poradnímu sboru československého rozhlasu od 310. perutě R.A.F.: „...zprávy jsou dosti obsahově chudé, přednes ubohý, že budí domněnku, že přednášející absolvoval 5.třídou obecné školy s prospěchem dostatečným... .. hlasatel z 22.5. 1941 v 18:30 svým breptáním a mlaskáním působil ubohým dojmem našim doma bolest a u našich nepřátel smích.“³⁹¹

V podobném, byť umírněnějším duchu se nesla i stížnost z 16. 12. 1940: „V odpoledním vysílání došel panu hlasateli materiál a tak zahráli kus Chopinova Nocturna. Není dobré říkat lidem, co poslouchají Londýn tak, jako se chodí do kostela, že jim nemáme co říci. ... když hudba tak česká a taková co doma nemohou slyšet. ... pan hlasatel měl navíc hroznou rýmu, od něj to byl hrdinský výkon, ale neposlouchalo se to dobře.“³⁹²

Takové názory nebyly ojedinělé. Stížnosti přicházely i od důstojníků Inspektorátu československého letectva, velmi „aktivní“ byl v tomto směru také brigádní generál K. Janoušek.

Samostatnou kapitolu představovaly útoky ze strany „Našich novin“ a především jejich redaktora Dr. Kocourka, který na opakovanou stížnost proti nevybíravým útokům

³⁹¹ Archiv MZV.Londýnský archiv. Rozhlas, 4 – 68 – 353. Stížnost ze dne 24.5.1941.

³⁹² Archiv MZV.Londýnský archiv. Rozhlas, 4 – 68 – 353. Stížnost ze dne 16.12.1940.

v rozhovoru s Dr. Korbelem prohlásil, že *stanovisko Našich novin k rozhlasu je zcela zamítavé a myslíme, že snad chcete, aby byl co možná nejhorší.*³⁹³

Na závěr snad ještě citace z deníku letce J. Hanuše: „*Čsl. rozhlas z Londýna by potřeboval nakopat zadek pro své pitomé programy, omezené na věčně stejné žvástání, pro koptavé hlasatele s různými vadami řeči. Divil bych se kdyby někdo z našich doma riskoval kriminál za tak prachbídnu protihodnotu, jakou náš rozhlas bohužel je.*“³⁹⁴

Na druhé straně je nutné ocenit rozhlasové oddělení MZV, které se ke stížnostem nestavělo zády. V červnu 1941 koloval mezi útvary dotazník, ve kterém měli vojáci zhodnotit londýnský rozhlas, zmínit jeho nedostatky a podat návrhy na zlepšení, případně i na nové relace. Vyhodnocení dotazníku potvrdilo nespokojenost především s přeřikáváním, nesprávnou češtinou a neodbornou terminologií rozhlasových hlasatelů. Dále vojáci v rozhlase postrádali náležité ocenění jejich úspěšné bojové činnosti a požadovali, aby jim bylo umožněno odvysílání krátkých vzkazů a pozdravů domů, tak jak to již zavedli Francouzi.

K výše uvedené kritice je třeba říci, že výtky byly sice povětšinou oprávněné, avšak náprava stávajících poměrů nebyla vůbec jednoduchá. Nejednalo se totiž přímo o československý rozhlas, ale o vysílání zámořské sekce britského rozhlasu v českém jazyce. Veškerou zodpovědnost za redakci zpráv nesli Britové, kteří pouze využívali československých emigrantů jako hlasatelů a překladatelů. Tito hlasatelé byli zaměstnanci BBC, nikoliv československého ministerstva zahraničních věcí. Při překladu tak podléhali výlučně britskému vedení, které rozhodovalo o konečném vyznění a použití dané informace. Ministerstvo zahraničí, respektive jeho rozhlasové oddělení, zodpovídalo pouze za doprovodné programy. Jednalo se především o komentáře na aktuální témata, dále o různé přednášky, rozhovory a projevy politických představitelů.

³⁹³ Archiv MZV. Londýnský archiv – důvěrné, 42. Zpráva rozhlasového oddělení.

³⁹⁴ Kudrna, Ladislav, *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*, Praha 2003. str. 130.

Možnosti spolupráce byly pro vedení československé emigrace velmi omezené, obzvláště v prvním období války, kdy neměla žádné vládou Velké Británie uznané vedení a kdy byla většina vedoucích představitelů orientována na Francii. Situace se zlepšila až po 21. červenci 1940, kdy britský kabinet uznal prozatímní československou vládu a propagační a informační služba přešla pod nově ustavené ministerstvo zahraničních věcí. Přesto byly i nadále československé zprávy, vysílané třikrát denně, redigovány přímo BBC, která ale již vysílané zprávy s československými kolegy alespoň konzultovala. Rozhlasové oddělení MZV, vedené dr. Körbelem, dodávalo BBC zprávy týkající se situace v protektorátu, činnosti československé exilové vlády, armády, amerických Čechoslováků a podobně; ostatní zprávy obstarávala BBC z vlastních zdrojů.

Hlasatelé, které BBC využívala, nebyli z pochopitelných důvodů školenými rozhlasovými profesionály. Jednalo se sice o lidi vesměs vzdělané a sečtělé, porovnání se skutečnými profesionály však nemohlo dopadnout v jejich prospěch. Při práci hlasatele velice záleželo na způsobu přednesu, na zabarvení a síle hlasu, na zřetelné výslovnosti i na tempu řeči, navíc hlasatelé museli být hbitými překladateli, protože většina překladů vznikala v časové tísní. Stávající hlasatelé ale mnohdy neměli odpovídající dikci ani zvláštní cit pro jazyk. Československé rozhlasové oddělení na tyto nedostatky upozorňovalo své britské kolegy, ale trvalo téměř dva roky, než se podařilo některé hlasatele vyměnit.

Při výběru jejich nástupců již nebylo nic ponecháno náhodě. Na uvolněná místa byl vypsán konkurz. Podmínkou byla nízká věková hranice, neboť původní hlasatelé byli téměř bez výjimky v pokročilém věku. Adepti měli za úkol přeložit několik anglických zpráv do češtiny a pak je odhlásit spolu s krátkým komentářem, který si museli sami napsat.³⁹⁵

³⁹⁵ Ornest, Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Oty Ornesta s Marií Valterovou*. Praha 1993, str. 60.

Za nové hlasatele byli vybráni Leon Braun, kterého doporučilo rozhlasové oddělení MZV, neboť se osvědčil při čtení komentářů, a dále Pavel Tigríd, Ota Ornest a Josef Schwarz. Později přibyl i Karel Brušák.

Výběr trojice Ornest, Tigríd, Schwarz nebyl zdaleka bezproblémový. Ministerstvo vnitra a později i kancelář prezidenta republiky (jmenovitě Prokop Drtina) upozorňovaly, že zmíněná trojice patřila k tzv. „Mladému Československu“ – levicově orientované organizaci, která se stavěla proti plnění branné povinnosti, a že žádný z nich onu povinnost v té či oné formě nesplnil.³⁹⁶ Pro BBC našťestí byla při omezeném výběru kvalitních československých hlasatelů rozhodující kvalita. Všichni noví hlasatelé se v brzké době velmi osvědčili a později přešli „pod křídla“ rozhlasového oddělení MZV.

Jestliže na kvalitu československých zpráv mohlo mít ministerstvo zahraničí jen omezený vliv, pak komentáře a doprovodné programy byly téměř zcela v režii rozhlasového oddělení. To také usilovně pracovalo na zlepšení situace.

Protože zpočátku docházelo k častým lingvistickým přehmatům, ať již při překladech nebo při přednesu komentářů, byl na dva měsíce přizván jazykový znalec. Ten sestavil slovník chyb, který se nadále doplňoval. Stálý korektor nebyl možný jednak kvůli nedostatku volných sil, jednak proto, že, jak uvádělo MZV, v pěti ze sedmi případů jej nebylo třeba. Jazykové nedostatky ovšem nebyly ničím výjimečným. Jazykového znalce využívali i Francouzi, německé vysílání sledoval profesor němčiny, Jugoslávci používali jazykové odborníky dokonce dva.

Vzhledem k tomu, že byla, především ze strany vojáků, hojně kritizována i vojenská terminologie, bylo ministerstvo národní obrany požádáno, aby vypracovalo pro BBC seznam běžných vojenských výrazů.

³⁹⁶ Archiv MZV. Londýnský archiv – důvěrné. 42, Drtina Körbelovi, 1941.

Vcelku lze říci, že v průběhu dvou let došlo ke značnému zlepšení, především v technické stránce vysílání. Z následujících let již nemáme žádné záznamy o nějaké významnější nespokojenosti ze strany vojáků, a to jak v oblasti osobních záznamů, tak v rámci oficiálních stížností. Situační zpráva z konce června 1942 o poslechu čsl. rozhlasu v armádě tak mohla být vcelku příznivá:

*„Nikdo nekritizuje rozhlas jako celek tak, jak tomu bylo ještě na podzim 1941. O relacích se mluví klidně, konverzačně, nikdo nekritizuje technickou stránku, zabarvení hlasu, ani češtinu. Počet posluchačů klesl asi o jednu třetinu, to je však třeba přičíst spíše letnímu počasí a většímu roztroušení jednotek, na které připadá malý počet přijímačů. Za velmi kladný pak můžeme považovat fakt, že se téměř neužívá označení londýnský rozhlas, ale spíš *Náš rozhlas.*“³⁹⁷*

Zprávy, které přicházely z území okupovaného Československa, si většinou nestěžovaly na nekvalitní hlasatele, ale upozorňovaly spíše na nedostatky propagační. Jedinou výjimkou byl případ Dr. Karla Kříže, bývalého hlasatele BBC, který později pracoval jako externí spolupracovník rozhlasového oddělení, pro něž připravoval a četl noční komentáře. Josef Körbel byl však nucen jej 13. 4. 1942 požádat o ukončení spolupráce, neboť, jak vysvětlil ve svém dopise Křížovi: *„Dlouho jsem vás obhajoval proti různým projevům nespokojenosti, ale nyní přišla z domova další vaše ostrá kritika, ke které již není možné nepřihlédnout.“*³⁹⁸

Československé vysílání, stejně jako veškeré spojenecké a především to, které směřovalo k posluchačům v nacisty porobených zemích, se muselo v prvních letech války vyrovnávat s neúspěchem většiny vojenských operací. To stavělo rozhlas do choulostivé situace, neboť na jedné straně nemohl posluchače o vojenských debaklech neinformovat, už

³⁹⁷ Archiv MZV, L.A.-D. 42. Zpráva rozhlasového oddělení z 28.6. 1942.

³⁹⁸ Archiv MZV, L.A.-D. 42. Dopis Josefa Korbela Karlu Křížovi ze dne 13.4. 1942.

z prostého hlediska BBC proklamované pravdivosti a objektivitě zpráv, na druhé straně zde byla pochopitelná snaha neúspěch zmírnit a povzbudit posluchače jakýmkoli, byť zanedbatelným válečným úspěchem. Že se tato snaha nesetkávala vždy s pochopením ze strany bystrých posluchačů, dokazuje záznam rozhovoru, který vedl v roce 1943 dr. Körbel s jistým panem Mertou, jenž byl ještě před necelým rokem v Protektorátu. V něm Merta prohlásil, že: *„...zájem je doma především o zprávy. Ale věcné, bez příkras a průhledné propagandy. Mnohé lidi doma zlobilo zastírání neúspěchů v počátku války.“*³⁹⁹

Především rozhlasoví komentátoři se ocitli v nezáviděníhodné pozici. Jejich úkolem bylo glosovat politicko-vojenskou situaci a dodávat lidem v Němci sužované zemi naději, což bylo neuvěřitelně obtížné v době, kdy nacisté po porážce Francie ovládali polovinu Evropy, na Londýn dopadaly bomby „neporazitelné německé Luftwaffe“ a kdy snad ve vítězství nevěřili ani sami komentátoři. Přehnané hrdinské proklamace o v brzké době vyhrané válce tak mohly vyznít spíše směšně a na morálku lidí v okupovaném protektorátu mohly mít účinek přesně opačný. V jedné ze zpráv, které přicházely do Londýna různými cestami z bývalého Československa, můžeme číst poněkud roztrpčené hodnocení spojenecké propagandy:

*„V létě 1941 se slibovalo, že v zimě, až budou dlouhé noci, bude bombardováno Německo, ale nic se nedělo. A nyní se zas slibují útoky v létě. Říkají se, kolik se vyrobilo letadel a tanků, ale ne kde jsou a co je s milionovou armádou Anglie, sedící na Ostrovech.. . Je trapné, když se oznámí, že byla bombardována Škodovka a lidé se mohou sami přesvědčit, že to není pravda.. Není dobré přehánět to s frázemi o masové pasivní rezistenci a sabotážích.“*⁴⁰⁰

Lze však říci, že takovéto výtky ze strany domácího odboje byly spíše ojedinělé, že se komentátoři s těžkým úkolem, jakým propaganda v prvních letech války bezesporu byla,

³⁹⁹ NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, č. 1 – 50/29. Rozhovor Dr. Körbela s p. Mertou ze dne 8.7. 1943.

⁴⁰⁰ NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, č. 1 – 50/29. Zpráva z ČSR z března 1942.

vypořádali vcelku úspěšně a že převládající dojem většiny domácích Čechoslováků z londýnského vysílání byl jednoznačně kladný.

6. 3. Problematika československo-britských vztahů v rámci

BBC

Vztahy uvnitř Britské rozhlasové společnosti v mnoha případech odrážely poměr, který k sobě dané národy zaujímaly v rámci svých politických vztahů. Informační odbor MZV, pod který rozhlasové oddělení patřilo, vždy dával při jednání s britskými zástupci v BBC přednost klidným rozhovorům a kladení umírněných požadavků.

Pokud tedy budeme hodnotit britsko-československé vztahy na půdě BBC, lze bez rozpaků říci, že byly vcelku bezproblémové, zvláště v porovnání s mnohdy napjatými vztahy, které panovaly v poměrech britsko-polských, či britsko-francouzských. Není proto důvod nevěřit řediteli Evropského vysílání BBC Newsomovi, když 2. dubna 1941 při jednání s Körbelem prohlásil, že *s Čechoslováky se pracovalo vždy výborně a na rozdíl od jiných vždy bez problémů.*⁴⁰¹

Zcela bezproblémové ale vztahy přece jen nebyly. BBC za druhé světové války podléhala kontrole ze strany britské vlády, jejíž mechanismy dohlížely nejen na anglické vysílání, ale také kontrolovaly, zda není některé z cizojazyčných vysílání v rozporu se základní politickou linií Velké Británie. Z toho důvodu musely být veškeré texty projevů, jež měly být vyhlášeny v BBC, odevzdány dvanáct hodin předem hlavní redaktorce, která je prohlížela, redigovala a po schválení předala cenzorům, kteří pak chodili s hlasateli nebo komentátory do studia a kontrolovali, aby se zde neřeklo nic, co nebylo v anglickém originále nebo v pořízeném překladu.⁴⁰²

Cenzoři museli alespoň pasivně ovládat oba jazyky a zároveň být britskými státními příslušníky. Jak později vzpomínal hlasatel Ota Ornest, byli to Angličané, kteří se dobře

⁴⁰¹ Archiv MZV, L.A.-D. 42. Zpráva rozhlasového oddělení ze dne 2.4. 1941.

⁴⁰² Jediným kdo se ve druhé světové válce zcela jednoznačně postavil proti této praxi, byl Charles de Gaulle, který rozhodně odmítl nechat si do svých projevů zasahovat a typicky gaulleovským způsobem prohlásil, že buď přednese projev bez jakýchkoli cenzurních zásahů, nebo nebude projev žádný. Zajímavé je, že britská strana nakonec ustoupila a do textu generálových projevů nikdy přímo nezasahovala.

orientovali v patnácti až dvaceti jazycích. Mnohdy šlo i o naturalizované Rusy, kteří ovládali všechny slovanské jazyky.⁴⁰³

Vzhledem k charakteru, jaký rozhlas měl, se budova BBC stávala místem, kde se v praxi projevovala politika té či oné země a následně se střetávala s politickým postojem Velké Británie. Jednotlivé sporné body se zde jevily mnohem jasněji, protože se musely s ohledem na vysílání naléhavě řešit a nebylo možné je diplomaticky přehlížet a tvářit se, že neexistují, jak tomu mohlo být při kuloárních diplomatických jednání. Cenzura vysílání se tak stala jakýmsi „lakmusovým papírkem“, který dost spolehlivě určoval směřování britské politiky.

V československém vysílání se projevovaly dva hlavní sporné body. Jedním byla otázka sudetských Němců a druhým vztah Československa k nepřátelskému Německu a Maďarsku.

Tak například 19. listopadu 1941 zastavilo BBC vysílání jednoho komentáře o hospodářských poměrech v protektorátu, v němž mělo být řečeno, že strojové součástky, které Němci odvázejí, jimi budou po válce vráceny nebo nahrazeny s odůvodněním, že se jedná o otázku reparací a je třeba ji projednat s britskou vládou. Dr. Körbel k tomu ve zprávě pro ministra Ripku napsal, že doporučuje o problému nejednat, protože by jej Angličané v současné době zřejmě zamítli, ale spíše se k otázce reparací opatrně přibližovat ve vysílání a vytvářet tak na britské vedení tlak.⁴⁰⁴

Vidíme tedy, že při troše obratnosti mohlo československé vysílání působit při prosazování politických zájmů Československa kladně tím, že nějakým prohlášením do éteru postavilo britskou vládu před hotovou věc. Příznačným je v tomto ohledu případ z listopadu 1941, kdy Edvard Beneš prohlásil, že Maďarsko musí vydat území získaná s německou podporou. Toto jeho prohlášení se, údajně nedopatřením, dostalo do československého

⁴⁰³ Ornest Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Oty Ornesta s Marií Valterovou*. Praha 1993, str.62.

⁴⁰⁴ Archiv MZV, L.A. – D 42. Zpráva Körbela Ripkovi ze dne 19.11. 1941.

programu BBC. Člen *Central Department* Roberts, který ostatně nikdy nepatřil mezi velké milovníky Československa, zuřil a navrhl vydat dementi, v němž by britská vláda potvrdila, že se v Evropě nezavázala ke garantování žádných určitých hranic. Rozhořčeně hovořil o Benešově „obvyklé praxi, kdy otvírá svá ústa pokaždé o trochu více.“⁴⁰⁵ Roberts se však se svým návrhem neprosadil, především díky odporu R. B. Lockharta.⁴⁰⁶

Občas se BBC sama nebyla schopná na cenzuře shodnout. Dne 6. ledna 1943 škrtnula hlavní redaktorka větu v komentáři J. Čaploviče, že „*Slovákům nehrozí nebezpečí z východu, ale z jihu*,“⁴⁰⁷ s odůvodněním, že Británie nechce pěstovat národnostní nenávisť. Již o pět dní později nemohl Kodíček použít větu, že se „*Maďarsko nyní snaží podvodně vystupovat jako demokratický stát, neboť usiluje o jednání se spojenci*.“⁴⁰⁸ Na již podrážděnou reakci Československého ministerstva zahraničí se BBC omluvilo s tím, že britská vláda proti takovým prohlášením nic nemá a s Maďary rozhodně jednat nehodlá.⁴⁰⁹

K podstatně prudším neshodám došlo v únoru roku 1943. Rozhlasové oddělení dostalo přes Drtinu pokyn od prezidenta Beneše, jak odpovědět na Frankovo prohlášení o zatýkání jeho politických přátel. Dne 16. února tedy dr. Ducháček vzkázal ve svém komentáři Frankovi, že „*ani my nezapomínáme na Henleinovské politiky jako je Frank, Sebekowski, Kundt, Rosche a další*.“⁴¹⁰ Cenzor Ducháčkův komentář pustil, ale druhý den hlavní redaktorka slečna Grant – Duffová rozhlasové oddělení obvinila, že si na to vyhlédli den, kdy nebyla ve službě, protože věděli, že by něco takového nemohla pustit a že útoky na lidi jako je Sebekowski, o kterých se neví, co dělají, nerespektuje rozhlasové oddělení základní linii britské politiky.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Detlef Brandes. *Exil v Londýně 1939-1943*, Praha 2003, str.184

⁴⁰⁶ Přítel Masaryka i Beneše Lockhart byl svými sympatiemi k Československu známý a vládní představitelé často využívali jeho podpory při nejrůznějších jednáních.

⁴⁰⁷ Archiv MZV, L.A.-D 41. Zpráva rozhlasového oddělení ze dne 6.1. 1943.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ Archiv MZV, L.A.-D 41. Zpráva rozhlasového oddělení ze dne 18.2. 1943.

⁴¹¹ Tamtéž.

Druhý den pan Kirkpatrick požádal ministra Masaryka, aby zrušil vysílání projevu, ve kterém se obracel v němčině přímo na Franka. Argumentoval tím, že BBC nedovolila ani Polákům vysílat ukrajinsky. Když mu Masaryk připomněl, že rozhlasové oddělení již německy vysílalo, tvrdil Kirkpatrick, že to pustili jen nedopatřením a že Masaryk může promluvit k Němcům v rámci německého vysílání z Londýna.⁴¹²

BBC navíc odmítla ostře formulovanou větu v Masarykově projevu: „*Za útoky na Benešovy přátele činíme odpovědným nejen Franka, ale i všechny dřívější poslance vaší špinavé partaje!*“ Ředitel Evropské sekce BBC Newsome Masarykovi vysvětloval, že by mohl vzniknout dojem, že československé vedení považuje všechny Němce za nacisty a že budeme-li štvát na všechny Němce, i na ty, o kterých nevíme, co nyní dělají, (byť pracovali do roku 1938 proti ČSR), stmelíme je ještě více k sobě a naším společným úkolem je přece podlomit jejich morálku. Má-li ČSR novou politiku, je třeba ji konzultovat s Brity. Nakonec Newsome zdůraznil, že Británie má samozřejmě stále zájem na co možná nejprátelštějších vztazích s Československem, ale že si takové věci prostě musí hlídat.⁴¹³

Ani československé vedení nezůstávalo pasivní. Například již v roce 1942 protestovalo proti užívání slova „Sudetenland“ v německém pořadu Londýnského rozhlasu *Was wollen Sie wissen* s odůvodněním, že se jedná o terminologický výmysl používaný nacisty.

Zvláštní kapitolu tvoří vztah k sudetoněmecké sociální demokracii v Londýně a zvláště k jejímu vůdčímu představiteli Wenzelu Jakschovi.⁴¹⁴ Přes deklarované uznání Československé prozatímní vlády a válku s nacistickým Německem, se britské vedení stále cítilo vázáno Mnichovskou dohodou, a tudíž i podporou práv sudetských Němců, které

⁴¹² Masaryk nakonec německý vzkaz Frankovi v československém vysílání přece jen pronesl.

⁴¹³ Archiv MZV, L.A.-D 41. Zpráva rozhlasového oddělení ze dne 18.2. 1943.

⁴¹⁴ Wenzel Jaksch (1896-1966) – český Němec židovského původu. Vůdčí osobnost sociální demokracie, v předmnichovském období aktivně vystupoval na obranu Československé republiky. Za druhé světové války v londýnském exilu. Vedl řadu sporů s Benešem ohledně řešení tzv. německé otázky. Známý svým odporem k odsunu německé menšiny z Československa. Po válce žil v SRN, kde patřil k vlivným osobnostem sociální demokracie. Mimo jiné ovlivnil i Williho Brandta.

v Londýně nejvíce reprezentovala právě Jakschova protinacisticky orientovaná sudetoněmecká sociální demokracie. Proto také Britové umožňovali Jakschovi dvakrát měsíčně pronést projev v německém programu BBC, čímž vlastně veřejně deklarovali příslušnost sudet k německé říši.

Postupem doby se však otázka sudetských Němců stále více stávala „koulí na noze“ britské politiky, zvláště ve vztahu k československé reprezentaci. Když po atentátu na Heydricha a následné vlně teroru, která vyvrcholila vyhlazením Lidic (jež dokázala československá propaganda velmi dobře využít a seznámit s tímto barbarstvím celý svět), došlo k britské anulaci Mnichova a začalo se veřejně uvažovat i o odsunu určité části německé menšiny z Československa, došlo i na ukončení Jakschových projevů v německém vysílání BBC. Především s ohledem na domácí veřejné mínění však Beneš stále nebyl ochoten umožnit odvysílání Jakschových projevů v rámci vysílání československého. Sudetoněmecká sociální demokracie tak ztratila možnost své prezentace v londýnském rozhlasu. Jakschovi se sice ještě podařilo protlačit jeden projev do rakouského programu BBC, v němž se snažil reagovat na stále rostoucí požadavky československé reprezentace v otázce odsunu Němců po válce, ale po následném protestu ministra Ripky dal Anthony Eden exilové vládě za pravdu a definitivně tak Jakschovo působení v BBC ukončil.⁴¹⁵

Nejednalo se však jen o cenzuru politického rázu. BBC si své vysílání střežila velmi žárlivě, a tak občas docházelo k téměř humorným situacím. Při jednom vysílání reagoval J. Stránský na napadání ze strany německé propagandy. V jeho komentáři byla i věta: „*Londýnský rozhlas není žádná propaganda, Londýnský rozhlas je rozhlas Váš a bude vždy říkat pravdu jako dosud.*“ BBC protestovala s tím, že Stránského formulace „Vaším rozhlasem“ navozuje pocit, že je majetkem československého lidu a nikoliv BBC. Körbel jim pak musel vysvětlovat, že to bylo myšleno jazykově a duchovně.⁴¹⁶

⁴¹⁵ Brandes, *Exil v Londýně 1939-1943*, str. 302

⁴¹⁶ Archiv MZV, L.A.-D 42. Zpráva rozhlasového oddělení.

Vyskytly se i vážnější spory. Vzhledem k omezenému rozsahu československého programu se mezi BBC a českou stranou rozhořel spor o typ zpráv, který měl být do protektorátu vysílán. Jak sdělila v listopadu 1942 rozhlasovému oddělení slečna Grant-Duffová, ředitel evropského vysílání naléhal stále důrazněji, aby byl vždy dáván přednost aktuálním přednáškám a komentářům, které si měly ve větší míře všimnout mezinárodního dění a vojenské situace než vnitropolitických problémů. To se však neshodovalo se zájmy rozhlasového oddělení a především s ohlasy z domova. Téměř každé hodnocení, které z okupované republiky do Londýna dorazilo, upozorňovalo na to, že stálé referování o úspěších spojeneckého průmyslu či o podrobné vojenské situaci na jednotlivých frontách lidi doma nudí. Zároveň zdůrazňovalo obzvláštní důležitost domácích zpráv, protože Londýnský rozhlas byl jedinou možností, jak se lidé mohli skutečně dozvědět, co se u nich doma děje. Kromě toho posiloval vědomí, že spojenci na Československo nezapomněli a že lidé v cizině vědí o utrpení československého lidu.⁴¹⁷

Poslední vážnější spor, který vznikl mezi československým exilem a BBC, se týkal osoby básníka Ivana Jelínka, který byl v dubnu 1941 uvolněn z armády, aby nastoupil v BBC jako odborný technický pracovník. Jelínek však při rozmluvě s různými lidmi v BBC nevybíravě kritizoval československé vysílání a vyjadřoval se ve smyslu, že to dá brzy do pořádku a že prý tlumočí názor armády. Takové chování nemohlo MZV tolerovat, a Ripka si proto nechal Jelínka zavolat k pohovoru. Následně Ripku navštívil Newsome a tázal se jej, zda Jelínkovi vyhrožoval a zda je pravda, že existují zásadní rozpory mezi československou vládou a armádou, což Ripka rezolutně popřel.

Celá záležitost pak na chvíli utichla. V létě ale požádalo *Ministry of Information* ministerstvo národní obrany, aby vydalo Jelínkovi doporučení, že je politicky spolehlivý, aby mohl za účelem reportáže navštěvovat přístavy, letectvo, továrny apod. MNO politické

⁴¹⁷ NA, Archiv Dr. Huberta Ripky, 1-50/29. Zprávy z ČSR.

osvědčení sice vydalo, ale s výslovným upozorněním, že tak činí pouze ve snaze vyjít co nejvíc vstříc Britům, protože se Jelínek v minulosti projevil jako neloajální, a dodalo, že doufá, že si z toho pan Jelínek vezme ponaučení, nebo ho bude nuceno povolat zpět do vojenské služby.

Jaké ponaučení si z toho pan Jelínek vzal, si můžeme domyslet z toho, že byl 13. října 1941 povolán zpět do vojenské služby, a nic nepomohly ani námitky BBC, že s ním počítala při budování rozhlasu ve střední Evropě. Jelínek sice ve svých pamětech, vyznačujících se neobvykle velkou mírou narcismu, tvrdí, že z BBC odešel dobrovolně kvůli nesouhlasu s Benešovou politikou,⁴¹⁸ archivní dokumenty ovšem poměrně přesvědčivě dokládají opak.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Jelínek, Ivan, *Jablko se kouše*, Praha 1994, str. 499-502. Obdobnou verzi Jelínek zopakoval při rozhovoru v Britských listech, in: <http://www.blisty.cz/art/11698.html>.

⁴¹⁹ Archiv MZV, L.A. – D 42. Zprávy rozhlasového oddělení z května a října 1941.

Závěr

Válka se nezadržitelně chýlila ke konci. Poslední dubnový den roku 1945 ještě zcela opilý lord Haw-Haw odvysílal svůj poslední projev a při následném pokusu o útěk do Dánska jej zadrželi britští vojáci.⁴²⁰ Tento akt jako by symbolizoval definitivní vítězství britského rozhlasu nad nacistickým konkurentem.

BBC stála na vrcholu své slávy. Byla největší a nejposlouchanější rozhlasovou společností na světě, vyráběla nejvíc pořadů a důvěra posluchačů v informace přenášené na jejích vlnách byla téměř absolutní. Miliony lidí poslouchaly přenos z londýnských oslav konce války a následný pořad *Their Finest Hour*, který připomínal uplynulých šest let boje za svobodu.⁴²¹ Zároveň jako by pro BBC ze všech nejvíc platila slova Winstona Churchilla, že „ani během období radosti není možné zapomenout na úkoly ležící před námi.“⁴²² Vedení britského rozhlasu vskutku nezhálelo a usilovně se snažilo přizpůsobit vysílání mírovým podmínkám. Hlavní program zůstal téměř nezměněn. Vysílání pro armádu se plynule přeměnilo na nenáročný *Light Programme*. Jako třetí kanál vznikl tzv. *Third Programme*, určený pro intelektuálně náročnější publikum. Tímto rozložením uspokojila BBC téměř všechny složky obyvatelstva.

Na konci války „kralovala“ BBC i v zahraničním vysílání. Američané a Sověti sice Brity brzy předstihli v počtu odvysílaných hodin,⁴²³ a také realita bipolarizujícího se světa významu jejich vysílání nahrávala; Britům se nicméně zdařilo uchovat si svým způsobem výsadní postavení, když kvantitě odolávali kvalitou. Především zpravodajství zůstalo jejich doménou i nadále.

⁴²⁰ O necelý rok později – na Tři krále – byl jako zrádce popraven oběšením. Jeho odsouzení komplikoval fakt, že zároveň vlastnil občanství Spojených států amerických.

⁴²¹ http://www.bbc.co.uk/heritage/story/ww2/end_war.shtml.

⁴²² W. Churchill, projev 8. 5. 1945, 5:20 – 5:35, BBC, dostupné na <http://www.archive.org/details/worldwarIInewsOTRKIBM>.

⁴²³ Zatímco po roce 1945 počet odvysílaných hodin u USA a SSSR prudce stoupl, u Velké Británie klesl o 17 %. Podrobněji srv. Lord Simon of Wythenshawe, *The BBC From Within*, London 1953, str. 163-166.

Stejně jako samotná BBC stál v zenitu svojí slávy i rozhlas jako médium. Rádio představovalo více než kdy předtím hlavní zdroj informací a stalo se nezbytnou součástí každé domácnosti. Televizní vysílání, k jehož obnově po válce opět došlo, zůstávalo i nadále poněkud v pozadí. Nikoli však na dlouho. Nadcházející padesátá léta měla všem podhalit obrovský potenciál nového masmédia.

Ve své práci jsem představil vývoj BBC za druhé světové války. To předpokládalo začít s analýzou rozhlasu již v meziválečném období, kdy BBC fungovala jako veřejnoprávní médium uměle zbavené jakékoli konkurence. Absence konkurenčního prostředí sice umožnila „luxus“ v podobě nezávislosti na komerčních tlacích, na druhou stranu však učinila BBC téměř imunní vůči potřebám a přáním posluchačů. Tento nedostatek se projevil po vypuknutí války a spolu s mylnou představou vládních činitelů o úloze rozhlasu v nadcházejícím konfliktu, zapříčinil selhání tohoto média během prvních měsíců války.

V rozhlase se však dokázali s obtížnou situací poměrně pružně vypořádat. Zahájili „lehčí“ vysílání *Forces Programme*, jež bylo kromě vojáků expedičních sil určeno i nespokojeným domácím posluchačům. Zároveň BBC začala klást větší důraz na zábavné pořady, populární hudbu a zpravodajství obohacené o novou formu novinářské profese – reportáže. Díky personálním rošádám a organizačním změnám se také podařilo stabilizovat obtížnou finanční situaci a vyrovnat se s prudkým rozvojem Společnosti.

Svůj boj s nacistickou propagandou BBC vyhrála u ostrovního obyvatelstva již během prvních dvou let konfliktu. Kromě zmíněného zkvalitnění programu měly na tomto vítězství nepochybnou zásluhu též vynikající osobnosti kulturního a politického života, které s rozhlasem spolupracovaly a dokázaly oslovit značnou část publika. Zahraniční vysílání – především evropské – představovalo mnohem „tvrdší oříšek“; muselo totiž nabízet natolik důvěryhodné zpravodajství, kampaně a kvalitní doprovodné programy, aby vyvážilo strach

z případné represe. Zároveň se muselo vyrovnat s obtížemi způsobenými místy složitou spoluprací s národními vládami. Nicméně, právě díky úspěchu tohoto vysílání zaujala BBC privilegované postavení na světové mediální scéně.

Kromě analýzy zmíněného vývoje BBC jsem se soustředil také na propagandistickou strategii, kterou BBC používala. Mimo jiné jsem – jak se alespoň domnívám – důvěryhodně prokázal, že je chybné, vyhýbat se v souvislosti s BBC slovu „propaganda“. Pokusil jsem se analyzovat způsob, jakým fungoval systém kampaní a vysvětlit propagandistické využití významných pořadů. Neopomněl jsem také nastínit fungování cenzury.

Právě v oblasti propagandy vidím široký prostor pro další badatelskou činnost. Tato problematika jistě vyžaduje detailnější přístup, než jaký zaměření a rozsah této rigorózní práce umožňovaly. Nabízí se zde například podrobnější rozbor vztahů mezi BBC a britskou společností ve válečných letech. Různými přístupy lze provést analýzu způsobů, jakým rozhlas ovlivňoval veřejné mínění a chování obyvatel. V této souvislosti je nasnadě hlubší využití teoretických konceptů z oborů jako jsou sociologie, psychologie nebo mediální teorie. Stranou zájmu historiků by neměl zůstat ani způsob, jakým se vládní složky snažily médií využívat. Studium je navíc možné rozšířit o další tehdy využívaná média. Žádné z těchto témat dosud nebylo britskou historiografií dostatečně rozpracováno. Česká odborná literatura zůstává pak touto problematikou zcela nedotčena.

Bibliografie

Prameny

Nevydané prameny

- Archiv MZV. Londýnský archiv
- Archiv MZV. Londýnský archiv – důvěrné
- Archiv ČRo. Rozhlasové záznamy 1939 – 1945
- Národní archiv. Archiv Dr. Huberta Ripky
- Národní archiv. Pozůstalost Dr. Huberta Ripky 1939-1945
- Národní archiv. Pozůstalost Judr. Prokopa Drtiny 1940-1948

Vydané prameny

- Drtina, Prokop, *A nyní promluví Pavel Svatý. Londýnské rozhlasové epištoly Dr. Prokopa Drtiny z let 1940-1945*, Praha 1947
- Drtina, Prokop, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století*. Svazek I., kniha 2. Emigrací k vítězství, Praha 1991
- Eckersley, Roger, *The BBC and All That*, London 1976
- de Gaulle, Charles, *Válečné paměti 1940-1944*, Praha 1989
- Jelínek, Ivan, *Jablko se kouše*, Praha 1994
- Křeč, Jaroslav, Malá, Irena, *Osvobození českých zemí a Pražské povstání z odposlechu rozhlasových vysílání*. Edice vybraných záznamů 13. duben – 10. květen 1945, Praha 1985
- Lockhart, Robert Hamilton Bruce, *Comes the Reckoning*, London 1947
- Lockhart, Robert Hamilton Bruce, *Jan Masaryk. Osobní vzpomínky*, Krnov 2003

- Mann, Thomas, *Antifašistické prejavy*, Bratislava 1977
- Masaryk, Jan, *Volá Londýn*, Praha 1948
- Miall, Leonard, *Inside the BBC. British Broadcasting Characters*, London 1994
- Nesign., *The Right Honourable Sir Winston Churchill. A Pictorial Memorial of the Great Patriot and Extracts from His Immortal Speeches*, London, 1961.
- Ornest Ota, *Hraje Váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Marie Valtrové s Otou Ornestem*, Praha 1993
- Reith, John, *Into the Wind*, London 1949
- Schulze-Wechsungen, Politische Propaganda, in: *Unser Wille und Weg*, 4/1934
- Lord Simon of Wythenshawe, *The BBC From Within*, London 1953

Odborná literatura

- Balfour, Michael, *Propaganda in War 1939 – 1945. Organisation, Policies and Publics in Britain and Germany*, London 1979
- Bennet, Jeremy, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-45. A study of the Wartime Broadcast of the BBC Danish Service*, Cambridge 1966
- Brandes, Detlef, *Exil v Londýně 1939-1943. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003
- Briggs, Asa, *The Golden Age of Wireless. The History of Broadcasting in the United Kingdom. Volume II*, London 1970
- Briggs, Asa, *The War of Words. The History of Broadcasting in the United Kingdom. Volume III.*, London 1970
- Briggs, Asa, *Governing the BBC*, London 1979
- Burton, G., Jiráček, J., *Úvod do studia médií*, Brno 2003
- Cain, John, *The BBC. 70 years of broadcasting*, London 1992
- Cole, J. A., *Lord Haw-Haw and William Joyce*, London, 1964
- Durant Henry, Durant Ruth, Lord Haw-Haw of Hamburg: His British Audience, in: *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 4, No. 3 (Sep.1940), str. 443-450.
- Gardiner, Juliet, *Wartime Britain 1939-1945*, London 2004
- Graves, Harold N. Jr., Propaganda by Short Wave: London Calling America, in: *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 5, No. 1. (Mar., 1941), str. 38-51.
- Hale, Julian, Stuart, Anthony, *Radio Power. Propaganda and International Broadcasting*, London 1975
- Hickman, Tom, *What did you do in the War, Auntie? The BBC at War 1939-45*, London 1995

- James, Anthony, *Informing the people: How the government won the hearts and minds to win WW2*, London 1996
- Kudrna, Ladislav, *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*, Praha 2003
- Mansell, Gerard, *Let Truth Be Told. 50 Years of BBC External Broadcasting*, London 1982
- McQuail, Denis, *Úvod do teorie masové komunikace*, Praha 1999
- Nesign., *Volá Londýn. 50 let na vlnách BBC, BBC zahraniční vysílání*, Londýn 1989
- Nicholas, Sian, *The echo of war. Home Front propaganda and the wartime BBC, 1939-45*, Manchester 1996
- Nicholas, Sean, 'Sly Demagogues' and Wartime Radio: J. B. Priestley and the BBC, in: *Twentieth Century British History*, vol. 6, 1995
- Pawley, Edward, *BBC engineering 1922 – 1972*, London 1972
- Scannell, Paddy, *Radio, Television and Modern Life*, Oxford 1996
- Srba, Bořivoj, *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války 1939-1945*, Brno 2003
- Street, Sean, *A concise history of British radio, 1922-2002*, London 2002
- Taylor, Alan John Percivale, *English History 1914-1945*, Oxford 1975
- Tusa, John, *Conversations with the World*, London 1990
- Walker, Andrew, *A Skyful of Freedom. 60 Years of BBC World Service*, London 1992
- Wood, James, British censorship and propaganda 1939-1945, in: *History of international broadcasting*, London 1997

Internetové zdroje

- <http://www.archive.org/details/worldwarIInewsOTRKIBM> - 10. 8. 2007
- http://www.archive.org/details/universal_newsreels - 18. 6. 2007
- <http://news.bbc.co.uk/aboutbbcnews/spl/hi/history/html/default.stm> - 3. 8. 2007
- <http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A790058> - 12. 7. 2007
- <http://www.bbc.co.uk/worldservice/history/timeline.shtml> - 10. 8. 2007
- <http://www.blisty.cz/art/11698.html> - 12. 8. 2007
- http://www.brainyquote.com/quotes/authors/j/j_b_priestley.html - 10. 3. 2007
- <http://www.britishcomedy.org.uk/comedy/bandwagon.htm> - 24. 4. 2007
- http://www.earthstation1.com/Lord_Haw_Haw.html - 10. 3. 2007
- <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/polprop.htm> - 18. 6. 2007
- <http://www.crew-green.com/BBC%20Monitoring.htm> - 23. 3. 2007
- www.iamhist.org - 20. 4. 2007
- <http://www.ibiblio.org/pha/policy/index.html> - 12. 2. 2007
- <http://www.microform.co.uk/guides/R50035.pdf> - 18. 4. 2007
- www.questia.com - 10. 8. 2007
- www.radiotv.cz/ - 10.8. 2007
- <http://www.rvp.cz/clanek/557> - 18. 4. 2007
- <http://www.safran-arts.com/42day/history/h4jan/03hawhaw.html> - 10. 3. 2007
- <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Jpriestley.htm> 8. 3. 2007
- <http://www.terramedia.co.uk/documents/index.htm> - 16. 6. 2007
- <http://www.whirligig-tv.co.uk/radio/mwyw.htm> - 20. 4. 2007
- www.wikipedia.com - 12. 8. 2007

Příloha 1

Evropské vysílání 1939-1945

(počet hodin a minut za týden)

servis	září 1939	září 1940	září 1941	září 1942	září 1943	září 1944	září 1945
anglický	66.51	61.36	24.44	19.15	21.05	27.15	25.15
francouzský	3.30	17.30	28.00	35.35	39.30	43.45	38.15
německý	7.00	17.30	28.35	32.05	34.40	34.25	32.55
rakouský	0	0	0	0	8.45	12.15	14.00
italský	3.30	14.00	15.45	19.50	29.45	30.45	21.00
polský	0	5.15	7.00	12.15	15.10	16.55	18.40
československý	0	7.00	8.45	11.05	15.10	15.10	16.55
belgický	0	0	3.30	5.50	8.45	8.45	3.30
nizozemský	0	8.45	9.55	12.15	17.30	16.30	15.45
norský	0	6.25	7.35	8.10	12.15	14.00	14.00
řecký	0	3.30	5.15	8.45	12.15	12.15	12.15
jugoslávský	0	3.30	6.40	6.05	11.20	12.05	9.35
albánský	0	0	0.35	0.35	2.55	2.55	1.45
bulharský	0	1.45	1.45	4.40	6.00	8.45	8.45
maďarský	0	1.45	2.55	5.15	8.45	8.45	8.45
rumunský	0	3.30	3.30	4.40	9.20	9.20	8.10
dánský	0	1.45	2.20	5.15	7.00	10.30	8.45
finský	0	1.45	1.45	3.30	7.00	7.00	7.00
švédský	0	1.45	1.45	3.30	5.15	7.00	3.30
španělský	1.45	3.30	7.00	9.00	10.30	12.15	12.15
portugalský	1.45	3.30	7.00	8.45	8.45	12.15	12.15
islandský	0	0	0.15	0.15	0.15	0	0
lucemburský	0	0	0	0	1.00	1.45	1.45

Převzato z Briggs, *War of Words*, str. 485

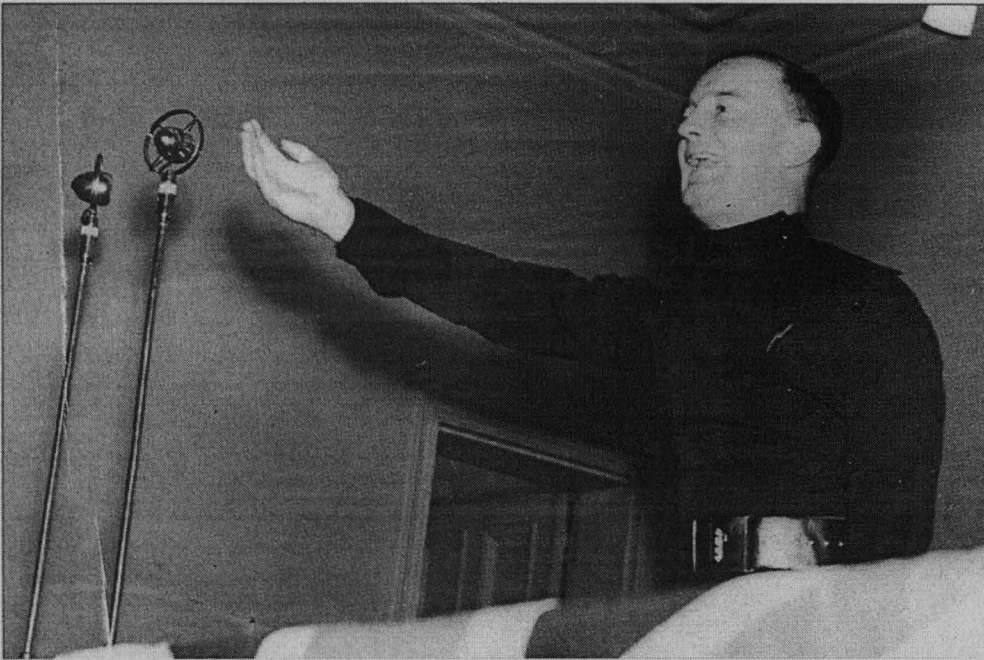
Příloha 2

1. Sir Winston Churchill při projevu.

2. *Enfant terrible* válečných komentářů J. B. Priestley.

3. William Joyce (lord Haw-Haw) při jednom ze svých projevů.

4. Budova Broadcasting House v Londýně.

5. Nahrávání zábavného pořadu ITMA v Ottringhamu.

6. Reportér BBC připravuje reportáž z bojů v Normandii na přenosný nahrávací přístroj „trpaslík“ (midget).

7. červen 1940. Generál de Gaulle pronáší svůj historický projev k francouzskému národu.

8. Poslech rozhlasu v okupované Evropě.

